

Naše planine

NAŠE PLANINE

Revija Planinarskog saveza Hrvatske

«*Nostre Montagnes*» — Rivista della Federazione Alpina Croata

«*Unsere Berge*» — Zeitschrift des Kroatischen Bergsteigerbundes

«*The Mountains*» — Review of the Alpine Association of Croatia

«*Nos Montagnes*» — Revue de la Fédération Alpine Croate

Iz davač: Planinarski savez Hrvatske — Uprava: Zagreb I., Gajeva 2a, polukat, telefon 37-316 — Urednik: dr. Željko Poljak, Zagreb III., Škrlčeva 25/I — Redakcioni odbor: prof. dr. Vladimir Blašković, Stjepan Brlečić, Pero Lučić-Roki i dr. Miljenko Rendulić

Izlazi u 6 dvobroja godišnje. Godišnja pretplata za pojedince iznosi 400 Dinara, a za ustanove, društva i poduzeća 1000 Dinara. Cijena pojedinom dvobroju 150 Dinara
Tek. račun 400-73-3-1893

Stamparija »Borba«, Zagreb, Preradovićeva 21

GODINA XII.

SIJEČANJ—VELJAČA 1960.

BROJ 1-2

S A D R Ţ A J

Prof. dr. Mihajlo Pražić: Ing. Ante Premužić	1
Ing. Ante Premužić: Velebitski listići	4
Petar Lučić-Roki: Prvi snijeg na Medvednici	8
Mirko Marković: Istraživači velebitskog krša I.	11
Srećko Božičević: Doživljaji iz podzemlja	23
Lela Paus: Prvi put s planinarima	35
10-godišnjica PD »Kozjak« u Kaštel Sućurcu	36
Iz literature	39
Ivan Pačkovski-Paša	41
Vijesti	43

Slika na naslovnoj strani:
Najviši vrh Šar-planine u snijegu

Foto: dr. T. Sablek

NAŠE PLANINE

GODINA XII.

SIJEČANJ—VELJAČA 1960.

BROJ 1-2

Prof. dr. Mihajlo Pražić

Ing. ANTE PREMUŽIĆ

Povodom 70-godišnjice života

Ing. A. Premužić kao
70-godišnjak na Premužićevom kuku u Velebitu

Foto: Dr. Z. Poljak

U starijoj i staroj generaciji naših ljudi, zaslužnih za planinarstvo, ima ih, koji su više, ili manje poznati jer su se kao geografi, mineralozi, botaničari, zoolozi, ili geolozi, uz stručni, profesionalni rad, bavili i planinarstvom u najširem smislu toga pojma, te su više ili manje, češće ili rijedje, sudjelovali i u planinarskoj publicistici i literaturi. Uz naučno obradivanje pojedinih naših planina, kroz planinarsku literaturu upoznavali su planinare sa ranije manje poznatim ili nepoznatim planinama, dajući kod toga aktivnu inicijativu.

tivu kod podizanja pojedinih planinarskih domova diljem čitave naše zemlje. Neki su opet, kao pravi planinari, te amateri prirodoslovci obilnim planinarskim prilozima mnogo pridonijeli razvoju našega planinarstva, a po nešto pridonijeli i napretku pojedinih grana prirodnih nauka. O nekim od njih već je bilo govora na stranicama »Naših planina«, a o nekima će još biti govora. No među svima njima sasvim zasebno, potpuno odvojeno i usamljeno mjesto pripalo je ing. ANTI PREMUŽIĆU. On je, ma da sam nije bio aktivni planinar, pridonio planinarstvu i budućim generacijama planinara svojom Velebitskom stazom toliko, da se sasvim izdvaja iz grupe naših zaslужnih graditelja planinarstva. Rodio se 1889. g. u Slavonskom Kobašu u ravnoj Posavini. Šumarski fakultet završio je u Zagrebu 1913. g. Poslije Prvog svjetskog rata službovao je u raznim mjestima, a 1926. godine premješten je u direkciju šuma na Sušak, gdje je ostao sve do 1935. godine. I u tom razmjeru kratkom razdoblju od 10 godina službovanja na području Kvarnera i ličkog krša usmjerio je svoj stručni rad u sasvim naročitim pravcima. Polazna točka svih njegovih radova i studija bila je, na terenu, upoznati i proučiti sve težinu seljačkog oskudnog života, a nakon toga činiti i poduzimati sve, što je u njegovojo moći i mogućnostima bilo, da i prilike za život tih ljudi, a i sam njihov život boljša i olakša. Prvi mu je zadatak bio, da u teškom i kamenitom bespuću i kvarnerskih otoka i ličkoga Krša izgradi ne ceste, jer za to tada nije bilo novaca, ni ostalih mogućnosti, nego staze, koje će seljaku i u Kršu i na otocima biti od najveće koristi. Tako je trasirao i izveo niz staza na Rabu, Pagu, Krku, oko Čabra, Lukovog Šugarja, Crikvenice i t. d.

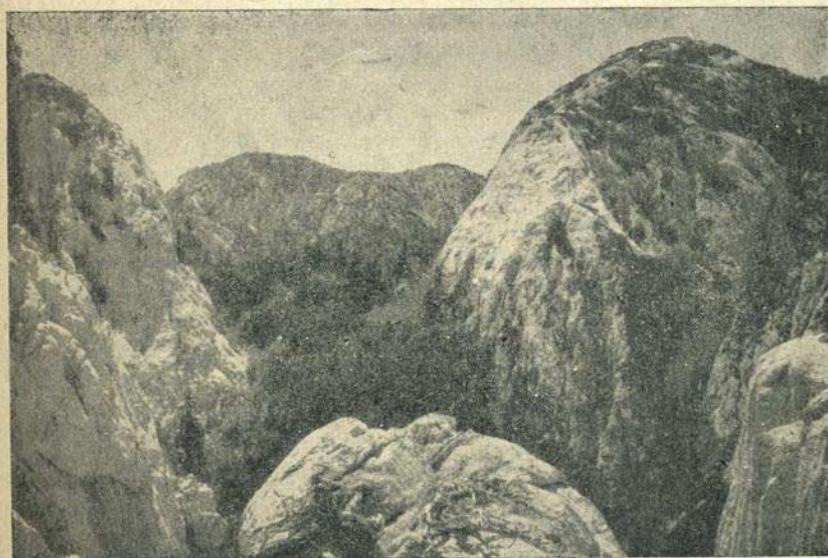
Drugi mu je zadatak bio problem bujica u Kršu, pa je uspio regulirati i ukrotiti čitav niz bujica. Zaseban studij posvetio je problemu seljačkog gospodarstva na Kršu, povezavši ga sa problemom pošumljavanja Krša. Rezultat studija te problematike predstavlja knjiga »Seljačko gospodarstvo na Kršu«, koja je izšla iz štampe 1940. godine, pred sam rat, pa je upravo rat bio razlog, da je ta jedinstvena i vrijedna publikacija ostala tada nezapažena, a nakon rata zaboravljena.

Ing. Ante Premužić nije bio ni u mladosti, a ni kasnije planinar u našem smislu toga pojma, no već prve godine svoga rada na Sušaku, kada je obišao Velebit i Plitvička jezera, uočio je izvanrednu turističku i planinarsku vrijednost i značenje tih krajeva. Prostudirao je čitav kraj Plitvičkih jezera, njihovu tektoniku, hidrologiju i geologiju, a rezultat toga rada bile su staze oko Jezera, koje bez ikakovih preinaka i ispravljanja vrlo dobro služe i danas svojoj svrsi. Uradio je pristupe špiljama Šupljari, Golubnjači i Vili Jezerkinji, a u Golubnjaču i Vilu Jezerkinju uveo je i električno osvjetljenje. Kasnije je izradio regulacionu osnovu za Plitvička jezera, s kojom je poslije rata u nizu savjetovanja stručnjaka oko izrade definitivne regulacione osnove ostao usamljen. Da je imao puno pravo bojati se akademskih dociranja i teoretiziranja i da je upravo njegovo rješenje regulacione osnove trebalo biti temelj, pokazala je kasnija izgradnja hotelskih objekata, koja se odvijala mimo svih tada predloženih principa. Područje Velebita postalo je ing. Anti Premužiću odmah prve godine rada na Sušaku njegov životni cilj i zadatak. Još 1926. godine Velebit je bio velika nepoznanica za planinare. Po njemu se tada, samo preko ljeta, probijalo nekoliko botaničara, geografa i geologa, te po neki planinar. Svi su oni obilazili samo neke vrhove, držeći se kod toga jedva prohodnih kozjih stazica. Ing. Premužić prošao je u toku prvih triju godina čitav Velebit od Oltara do Svetoga brda, uzduž i poprijeko, nebrojeno

puta, kroz sva godišnja doba. Osjetio je svu veličajnost i osebujnost te naše, na svoj način najljepše i najkarakterističnije planine, koja je, bila neprohodna i za planinara nedostupna, pa je odlučio izgraditi planinarsku stazu, koja će od Svetoga brda na Jugu, pa do Oltara na Sjeveru, prolaziti čitavim velebit-skim lancem, ne spuštajući se ispod razine od 1000 metara. Za taj jedinstveni zadatak, kome nije imao ni kod nas, a ni vani uzora, nije mogao računati ni na razumijevanje predpostavljenih, ni na naročite materijalne izvore. Pa ipak prišao je radu. Od 1929. pa do 1932. izradio je stazu od predjela južno od Oštarija, preko Baćić kose, Kapluhe, Skorupovca, Mrkvišta, Ograđenice, Štirovače, Mirova, Alančića Ruje, Daščevca, Seravskog sedla, Rožanskih kukova, Vučjaka, do nad Skorupov dolac iznad Oltara u duljini od 68 kilometara. Da ostvari zamisao svoje staze, postavio si je dva uvjeta i to, da staza mora služiti ondašnjem življu kao saobraćajnica, a pošto ona treba da bude namijenjena i planinarima, treba prolaziti kroz ili barem uz najljepše predjele i formacije dugog velebitskog lanca. Baš dio staze kroz Rožanske kukove najljepše i najbolje govori, kako je potpuno i na najbolji način riješio oba postulata. Otišavši sa Sušaka, nije dospio dovršiti i južni dio svoje staze, ma da je i za taj dio imao potpuno izrađen i elaborat i trasu.

Hrvatsko Planinarsko Društvo izabralo ga je za taj rad začasnim članom još godine 1932. a na proslavi 75. godišnjice hrvatskog planinarstva u Zagrebu prije 5 godina primio je među ostalim planinarima zlatnu značku za zasluge.

Ing. Ante Premužić zakoracio je već u osmi decenij života, no unatoč toga još uvijek redovno svake godine krstari po svojoj velebitskoj stazi, a naročito po Rožanskim kukovima, te mlađima oko sebe predaje u amanet bogato nazivlje onoga kraja, koje samo još on zna, evocira neiscrpno blago zbivanja i događaja vezanih uz građenje staze, uz život ljudi u Velebitu i na taj način, bar indirektno, nastoji one, koji dolaze iza njega, navesti na to, da nastave tamo, gdje je on još prije dva i po decenija prestao.

U središtu Rožanskih kukova

Foto: Dr. Z. Poljak

Velebitski listići

Od niza krajeva i planina, u kojima sam u toku svoga života sa aktivnom djelatnošću, proveo više ili manje vremena, Velebitu sam posvetio ne mali dio vremena svojih streljenja i ne mali dio svoga životnoga djela. I sada, prestavši, da kao aktivni ingenieur šumarstva odlazim u naše planine po šumarskoj liniji, smatram životnim imperativom da svoja iskustva, prenešena u planinarske okvire, predam mladim i mladim planinarima i na taj način doprinesem skroman obol sa jedne strane napretku i procвату naših mlađih i najmladih planinarskih generacija, a sa druge strane da pomognem boljem, temeljitijem i svestranim upoznavanju pojedinih naših planina i krških predjela. U nizu ovakovih kraćih listića obradit ću neke probleme i neke dijelove našega krša promatrane sa planinarskog stanovišta, a započet ću s onim, što mi je ostalo i najdraže i najljepše, a to je Velebit.

Velebit je planina o kojoj se razmjerno dugo i razmjerno mnogo piše. To je planina, koja je ranije bila teže dostupna radi saobraćajnih teškoća, no te su teškoće danas otklonjene. No unatoč te činjenice Velebit je još uvijek planina, o kojoj se u nekim stanovitim aspektima malo, pa i vrlo malo zna, a i ono, što se znade, dostupno je razmjerno malom broju ljudi uglavnom stručnjacima iz pojedinih struka prirodnih nauka. Čitav masiv Velebita danas je tako okružen i prošaran sa dobrim cestama, da je već nemoguće naći takove predjele, koji bi bili više od 10 kilometara udaljeni od najbliže ceste. Pa ipak još uvijek u Velebitu ima predjela potpuno neispitanih, u planinarskom smislu nepoznatih, pa i netaknutih. Planinari rado i u velikom broju odlaze u Alpe, no u Velebit odlaze dosta rijetko, pa i kada odu, prolaze kroz njega redovno i bez iznimke ustaljenim standardiziranim putevima.

Pokušat ću prikazati, koliko zanimivo, široko i neobrađeno polje rada stoji pred našim planinarima na području Velebita. Ti moji retci imat će svrhu, ne da vode mlade planinare po Velebitu, nego, da ih potaknu, da zadu u Velebit malo temeljitiće i dublje i da svaki prema svojim mogućnostima i sklonostima poradi na tome, da se ta naša lijepa, još uvijek slabo poznata planina temeljito upozna, prouči i planinarski obradi.

I. ROŽANSKI KUKOVI

Prije tridesetak godina bili su Rožanski Kukovi najnepoznatiji, najnepristupačniji, ali i najljepši dio Velebita. I baš zato proveo sam planinarsku stazu upravo kroz njih u nadi i želji, da ću na taj način privući planinare u taj dio Velebita. Prošlo je od tada već skoro 30 godina, no Rožanski Kukovi ostali su i dalje malo poznati i slabo posjećivani.

Prije 40—50 godina, kada su prvi planinari botaničari, geografi, mineralazi i geolozi zašli u Rožanske Kukove, našli su na jedva savladive teškoće u prolazeњu kroz njih s obzirom na tada uobičajeni način planinarenja. Pa ipak, taj dio Velebita nije bio pust. U njega su ljudi sa primorske strane iz podvelebitskih sela mnogo i često odlazili, bilo radi sječe šume, bilo radi kosište po mnogobrojnim docima i doćićima, služeći se kod toga jedva vidljivim i teško prohodnim nogostupima.

Naši prvi planinari prirodoslovci, uz maksimalne fizičke napore obradili su floru i faunu, mineralogiju i geologiju, koliko god im je bilo moguće i

savjesno i točno, no samo usput pribilježili su nazivlja nekolicine glavnih vrhova i formacija, ne pokazujući kod toga ni naročitu sklonost, ni naročiti interes, ali na žalost ni osjećaj za važnost temeljitičeg upoznavanja narodne toponomastike. Oni su se zadovoljili nazivljem samo za nekoliko najglavnijih vrhova i formacija, a ostale su vrhove, za koje su, u ostalom bez ikakova osnova držali da su bez imena, okrštavali, ne kovanicama u duhu narodnih imena i naziva, nego prezimenima poznatih planinara i prirodoslovaca, te drugih, koji su sa Velebitom na neki način bili tješnje povezani. Tako su i Novotni i Hirc i Krajač i Pasarić i Poljak, a konačno i ja, dobili svaku svoj kuk. Njima tada, a ni svim planinarima kasnije, sve do danas, nije bilo poznato, da Hirsov Kuk narod zove Cipalskim Kukom, a najveći i najpoznatiji greben Rožanskih Kukova, u kojem krajnji, sjeveroistočni kuk narod zove Vratarskim Kukom, da narod naziva ŠTIROVAC, nego su prednji dio tog grebena prozvali ZELENIM KUKOM, a srednji dio, upravo najljepši radi svoje izolirane piramidne konfiguracije, okrstili su NOVOTNIJEVIM KUKOM.

Kada sam 1929. g. počeo detaljno studirati Rožanske Kukove radi traširanja staze kroz njih, mnogo sam i često razgovarao sa ljudima iz okolnih primorskih podvelebitskih sela. Iznenadilo me, da je svaki najmanji doći imao svoje ime, pa makar bio i samo nekoliko četvornih hvati velik. Po njima su ljudi kosili travu, a onda tu travu dobrim dijelom na leđima snosili do prve staze, kuda je već moglo i magare prolaziti. Kada danas prolazimo kroz BOŽIN DOČIĆ DONJI i BOŽIN DOČIĆ GORNJI, ili pored FABINA DOLCA, ne smijemo zaboraviti, da su ljudi još prije 30 godina trebali nekoliko sati, da do tih doćića i dolaca dođu, ono malo trave pokose, a kasnije je, drugom prilikom, suhu na ramenu dolje snesu. U to vrijeme, svake godine, šumarija je na tom području licitacijom davala u zakup košnju oko tridesetak takovih dolaca i doćića. Po njima je trava bila bujna i pitoma, no zadnjih dvadesetak godina ti se dolci i doćići više ne kose i radi toga postepeno podivljavaju. Donji Božin doćić na pr. prekrio je većim dijelom korov, tako da na njemu više i nema prave livade, a na Gornjem Božinom doćiću uz korov porasli su već i mali borovi, bujne rakite, pa i bukve i za par godina, na toj lijepoj i bujnoj tratinici bit će običan gustiš i šikara. Ista sudbina čeka i Gajinovu dolinu i Jerkovićev dolac i Fabin dolac i Legčevu Stirovaču i Puževu dolinu i Dolinu Varnjače i Dolinu u vrh Cipala i t. d. Ako propadnu ti dolci i doćići, a na ovaj način oni propasti moraju i to dosta brzo i uskoro, nestat će najkarakterističnijeg, ali i najljepšeg i proljetnog i ljetnog i jesenskog ukrasa Rožanskih Kukova. To propadanje dalo bi se ipak sa malo dobre volje, razumijevanja i samoinicijative ne samo zaustaviti, nego i potpuno spriječiti. Jablanačka šumarija mogla bi sa svojim lugarima i čuvarima lovišta, prije svega čistiti po docima i doćićima korov, a osim toga svakog ljeta travu kosit i sijeno na prisojnim mjestima za krupnu divljač spremati.

Kada uđemo u centar Rožanskih Kukova, u kojem svaki dolac i doćić ima svoje ime, ime ili odredene ličnosti ili određenog značenja, ostaje čudno i neobjašnjivo, da niz najvećih i najmarkantnijih konfiguracija toga masiva uopće nema narodnog imena i nazivlja, nego je ostao bezimen, da čeka tek planinare, da ih oni međusobno podijele i pokrste.

Objašnjenje za to na oko neshvatljivo stanje ipak nije ni teško ni komplikirano. Svi planirani odlazili su, a i danas odlaze u planine, pa i u Velebit, sa specijalnim kartama 1 : 100.000. Sve kasnije planinarske karte Velebita pa i karte u Poljakovu vodiču izrađene su na podlozi specijalne karte 1 : 100.000.

Geodetsko-kartografska snimanja vršena su međutim sa mjerilom 1 : 25.000. Na tim originalnim kartama za Rožanske Kukove ima mnogo i kota i naziva. Ja sam nekad u direkciji šuma na Sušaku imao u specijalnoj karti 1 : 25.000 samo u području Rožanskih Kukova 23 naziva raznih konfiguracija u tom području, koji su dijelom bili u kartu unešeni od geodeta, koji su kartu izradivali, a dijelom sam ih ja od naroda sakupio. Specijalna karta 1 : 100.000 nije jednostavno fotografiski smanjena s originalne karte od 1 : 25.000, pa je sasvim naravno, da je čitav niz kota, imena i naziva u ovoj karti morao biti ispušten. Na žalost sve planinarske karte Rožanskih Kukova rađene su prema karti 1 : 100.000, a ne 1 : 25.000 pa je razumljivo, da su i te ostale bez potpune toponomastike. Sve moje bilješke sa Velebita danas su izgubljene i ja se materijala i nazivlja, koga sam u tim bilješkama sa Velebita sakupio u toku niza godina, ne mogu više u detalje sjetiti. No nešto se ipak može učiniti. Vjerujem da postoji još uvijek na Rijeci u direkciji šuma stara specijalna karta 1 : 25.000. Šumari-planinari sa Rijeke trebali bi precrati predio Rožanskih Kukova sa svim nazivima i na taj način bismo dobili veoma mnogo, daleko više nego što imamo sada, kada svu našu toponomastiku baziramo na planinarskim zapisima, koji su potpuno manjkavi i nepouzdani i na specijalnoj karti 1 : 100.000. Imajući za podlogu toponomastiku sa karte 1 : 25.000 bilo bi mnogo lakše kod starijeg življa primorskih podvelebitskih sela popuniti još i one praznine, koje u specijalnoj karti 1 : 25.000 nisu unešene, pa ih na taj način sačuvati od zaborava.

Prava zbrka nastala je međutim sa Crikvenom nakon toga, što sam kroz Rožanske Kukove proveo stazu. Obično se u planinarskoj literaturi označava kota Crikvene, koja se izdiže lijevo od usjeka u smjeru Alan-Rosijeva kuća. No preko puta od nje, t. j. desno od staze, uzdiže se desna Crikvena, koja je nešto viša od lijeve, a osim toga je daleko impresivnija svojim oblim, visokim stijenama, koje se ruše na Sjeveroistok. Dok nije bilo staze, ljudi u opće nisu prolazili idući kroz Kukove usjekom između dviju Crikvena, jer je to bilo nemoguće i nepredodno. Zato narod i ne pozna desnu i lijevu Crikvenu, ali vrlo točno označava Crikvine, oveći ravni plato ispred obih Crikvena, koji je pokriven bjelogoricom, a koji svojim izgledom, smještajem i nazivom odviše podsjeća na to, da bi za njega trebalo ozbiljno zainteresirati naše arheologe.

Kao što ne možemo pretpostaviti, da Novotni-ev Kuč nema svog originalnog narodnog imena, isto tako je malo vjerojatno, da ga nemaju i Poljakov Kuk i Premužićev Kuk, a pogotovo Premužićeve okne, taj jedinstveni prirodnji fenomen ne samo u Rožanskim Kukovima, nego i u čitavom Velebitu.

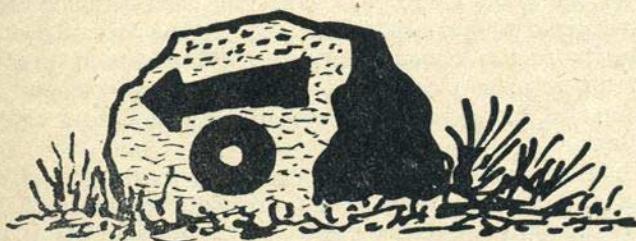
Sasvim zaseban je slučaj sa Krajačevim Kukom. Prije svega potpuno je neriješeno pitanje, da li se uopće treba nazivati Krajačev Kuk ili Krajačevi Kukovi, pod pretpostavkom, naravno, da smo dozvolili mogućnost, da je taj impresivni masiv ostao bezimen. Jer, ako se radi o Krajačevom Kuku, postavlja se pitanje, koji Kuk treba tim imenom nazivati, pošto u onom masivu postoje četiri Kuka, od kojih su dva veoma impozantna i impresivna, a sva su četiri potpuno neispitana i neistražena.

Duboko sam uvjeren, da je nemoguće pretpostaviti, da bi tako velika i izrazito izolirana formacija mogla ostati bez narodnog imena i naziva. Osim toga treba već jednom riješiti i to tek nakon detaljnog geografskog, kartografskog i tektonskog ispitivanja, kuda zapravo spadaju Krajačevi Kukovi. Da li ih možemo i smijemo ubrajati u Rožanske Kukove, kako se to do sada činilo, ili ne, utoliko više, jer su Krajačevim Kukovima i Rožanski Kukovi, ali preko Lubenskih Vrata i Hajdučki Kukovi gotovo jednako udaljeni.

Osim toga na specijalnoj karti 1 : 100.000 najvišu kotu u Rožanskim Kukovima predstavlja vrh Vratarski Kuk (1678 m), a iza njega dolazi Gromovača (1675 m). No što je sa najvišim Krajačevim Kukom? To je doduše na karti 1 : 25.000 sigurno izmjereno, ali taj vrh nema označenu visinu i to po svoj prilici zato, jer je ostao točno na rubu sekcije, pa je kod definitivne izrade tušem vjerojatno taj podatak ispašao. Koliko sam ja mogao ustanoviti, nije sasvim sigurno, da je Vratarski Kuk viši od Krajačeva Kučka, pa bi i to trebalo jednom točno odrediti.

I konačno ostaje još potpuno neriješeno pitanje Vratarskog Kuka. Da li se može i smije čitav jedan tektonski areal sa nizom veoma osebujnih, putpuno nepoznatih i neispitanih formacija nazivati zbirnim imenom Vratarskog Kuka, kada je najvjerojatnije i najlogičnije, da će se to ime odnositi samo i jedino na posljednji sjeveroistočni Kuk, koji se strmo ruši u Lubenska Vrata. Držim zato, da je najpreča i najvažnija dužnost svih koji poznaju Velebit i onih, koje Velebit zanima, da se odmah prihvate ozbiljna posla, da pokušaju pronaći u podvelebitskim primorskim selima ono nekoliko starih ljudi, koji su se prije tri do četiri decenija probijali kroz Kukove i da od njih nastoje pokupiti sve ono nazivlje, koga se ti ljudi uspiju još sjetiti. Duboko sam uvjeren, da ćemo na taj način ipak uspeti u zadnji čas sačuvati od zaborava poneki lijepi naziv i ime danas bezimenih, odnosno novokrštenih vrhova i formacija. Osim toga ne smijemo zaboraviti, da su Krajačevi Kukovi, predio od Premužićevog Kuka do Hircovog Kuka, zatim areal od Gromovače i Fabina dolca na Istok i Sjeveroistok prema Lomu, te čitav greben i masiv od Novotnijevog do Vratarskog Kuka, zatim čitav kraj od Poljakova Kuka i Premužićevog Okna prema Vratarskom Kuku u svakom pogledu planinarski potpuno neispitano, neistraženo i nepoznato područje i da predstavlja u punom smislu prave planinarske djevičanske bijele mrlje, u kojima će planinari još dugo vremena imati obilno prilike za prvenstvene uspone i prvenstvene prolaze. Koliko je meni poznato, Novotni-ev Kuk je planinarski neosvojen. Ja sam se u Rožanskim Kukovima uspeo na sve vrhove i kote, a na Novotni-ev Kuk pokušao sam uspeti se sa jugozapadne strane od Zelenog Kuka, ali u tome nisam uspio. Nije mi isto tako poznato, da se itko uspeo na Poljakov Kuk, a nije mi poznato, da li je netko poslije mene prošao čitav Cipalski Kuk, koga su planinari s nepravom okrstili Hircovim Kukom i ako nije bio bezimen.

Rožanski Kukovi postali su nam još prije 3 decenija i dostupni i pristupačni, postali su nam, rekao bih, gotovo isto tako blizi i pristupačni kao i Alpe. Mislim, da je vrijeme, da ih konačno ipak temeljito ispitalo i upoznamo, a onda svijetu pokažemo, da su i ljepši i zanimiviji, nego to planinari danas misle.

Prvi snijeg na Medvednici

Izgledalo je da skoro neće biti kraja toplim sunčanim danima mjeseca listopada. Šume na Medvednici poprimale su sve raskošnije boje, a krošnje stabala mijenjale su se iz dana u dan od smedih do žarko crvenih, mjestimično protkane finim zlatnožutim lišćem koje je podsjećalo na starinske dukate.

Šetao sam grebenom Medvednice prema njenoj istočnoj strani, tamo gdje se miješaju šume bjelogorice sa tamnim jelama i smrekama pa se zbog toga i kontrasti u bojama mnogo jače ističu. Na jednoj čistinici, okrenutoj prema sjeveru, lagano se na vjetru njihala tanahna osamljena breza. Fini bijeli omot njenog debla isticao se iznad već dobrano požutjеле trave, pa se činilo da upravo ona svojim nježnim izgledom uljepšava čitav taj krajolik. Meni je izgledalo toga dana, da je ovo mjesto najljepše na Medvednici, a mlada osamljena breza sa svojim blago povijenim granama punim listića zlatne boje što su treperili na povjetarcu, da je najljepše stablo ovih šuma.

Bilo je toplo, i suviše za ovo godišnje doba, pa sam očekivao pogoršanje vremena čim sam ugledao nad gorom prve visoke oblačice. No oni su se na svom putu prema sjeveroistoku naglo smanjivali, i nestajali u dalekoj vedrini iza pitomih brežuljaka Hrvatskog Zagorja. Kada se sunce spustilo nisko iznad oblih vrhova Žumberka, čitava je šuma dobila neku toplu, zlatnosmeđu boju, a doline pod gorom polako su se uvijale u tanki ljubičasti veo predvečerja. Mlada je breza na livadici nestašno treperila svojim listićima njijući se gracizno kao da pozdravlja sunce na zapadu, u radnosnoj nadi da će je ono opet sutra čitavog dana obilno grijati.

Jutro je u gradu osvanulo sivo i vlažno. Oblaci su i danas putovali sa jugo-zapada prema sjevero-istoku, ali bilo ih je mnogo, a jurili su tako nisko, da su zapinjali o greben Medvednice, preko kojega su se na svom putu prebacivali u gustoj, sivoj magli.

Vjetar je po zagrebačkim parkovima otkidalo lišće sa krošnja platana i kestena i slagao ga na hrpicе uz rubove pločnika. Popodne je počela padati kišica, prva te jeseni. Vjetar se postepeno stišao, ali nije bilo onako toplo i zagušljivo kao prije podne. Sitna jesenska kiša upravo je godila ljudima i suhoj zemlji.

Usred noći probudilo me iz dubokog sna lupanje prozora koji su tresli snažni i nasilni udarci vjetra, praćeni otegnutim fijukom. Ustao sam, i nadvirivši se preko prozora odmah sam primijetio da je osjetljivo zahladilo. Kiša je padala na mahove, koso, i sasvim iz obrnutog smjera nego ono jučer. Nisam više mogao zaspati, a stalno me obuzimala misao na mladu osamljenu brezu, za koju sam se tek sada sjetio, da je sasvim nezaštićena pred ovako jakim udarcima vjetra, jer u njenoj blizini nema ni jednog jačeg drveta, pa bi trebalo da bude poduprta nekim čvrstim kolcem. Stalno sam si predbacivao što to nisam na vrijeme zapazio i osigurao brezu pred nevremenom. Ali onog dana bilo je vrijeme tako lijepo i sigurno, da mi je bila daleka svaka pomisao na zimu koja nailazi.

Kada se razdanilo, ugledao sam sa prozora dugi bijeli oblak, kako se sa istočnog, nižeg grebena Medvednice brzo prebacuje prema Velikom i Malom Sljemenu, kako postaje sve gušći prekrivajući pomalo čitavu planinu. Ovdje dolje, u gradu, padala je sitna, oštra i hladna kiša, a vjetar je po alejama i

gradskim perivojima čupao lišće i kidao slabije grane. Vjerovao sam, da će se u popodnevni satima nevrijeme stišati, ali sam se prevario. Vjetar je sada još jače i nemilosrdnije udarao goneći sve oko sebe.

Čim sam završio svoj dnevni posao, požurio sam kući da se što prije opremim i krenem gore da pomognem maloj brezi, ako već nije prekasno.

Na vijugavoj stazi blizu Adolfovca već sam bio u zoni mokrog snijega, koji me šibao po licu podajući koso u teškim pahuljama, gonjen hladnim vjetrom sa istoka. Staza je bila gnjecava i razmočena, a na bukovim deblima, sa one strane koja je bila okrenuta prema istoku, bila se prihvatala prva korica snijega. Na izloženijim mjestima vjetar je navaljivao silovito uz lomljavu granja, a njegova huka razlijegala se uvalama i strminama. Osjećao sam kako postaje sve hladnije, iako sam žurno hodao, jer sam htio da do mraka stignem gore.

Uskoro sam već gazio po sasvim bijeloj stazi, dok su se visoka stabla ispod kojih sam prolazio tromo njihala škripajući uznemirenim starim deblima. Na granama bilo je još dosta lišća koje je zatekao nagli snijeg, tako da su se one pod velikim teretom mokrog snijega savinule sasvim prema zemlji, jedva se održavajući pod silnom težinom. Tamo gdje su udarci vjetra bili jači, grane su se lomile, i to ne samo one tanje i slabije, već i velike grane, a ponegdje se i cijelo stablo srušilo pod težinom snijega.

Već se hvatao sumrak, a istočnjak je nezadrživo navaljivao noseći pred sobom snijeg i granje, i zatrپavajući stazu predamnom. Teško sam napredovao, i kolikogod sam dugo priželjkivao da doživim nevrijeme u prirodi, kada se razmašu divlji elementi, toliko sam sada bio nesretan gledajući prizore teške štete u šumi, koju može prouzročiti ovakav nagli nastup hladnoće u jeseni.

Razmišljao sam što se dogada s malom brezom, od koje sam bio još dosta daleko. Hoće li izdržati udarce ovog strašnog, ledenog vjetra, koji zavija naokolo tražeći zlobno sve što je slabije da ga uništi.

Bio je već mrak, kada sam stigao na greben planine, tamo do malog sedla pod samim vrhom Sljemena preko kojega se spušta put za Stubičke Toplice. Spotaknuo sam se o jedan snježni zapuš, i osvijetlivši put lampicom video sam kako preko puta leži bukva, prelomljena u polovici debla. Istočnjak je ovdje upravo orgijao, povijao mi noge i zasipavao oči i usta snijegom. Dok samobilazio slomljeno drvo, vjetar mi je na glavu rušio velike grude snijega sa granja.

Osjećao sam već priličan umor, pa sam se zaista obradovao rasvijetljenim prozorima plaminarskog doma, i otresavši se od snijega pred vratima, brzo sam ušao u ugodnu toplinu kuće.

Vjetar je čitavu noć fijukao i zavijao oko uglova kuće, pa sam čvrsto zaspao tek pred zoru, kada se nevrijeme nekaško stišalo.

Probudilo me sunce i obilje svijetla. Brzo sam se obukao i izašao pred kuću, zadržljen pravim zimskim jutrom. Vladala je savršena tišina, kao da je sve živo pritajeno pod ovim finim bijelim pokrovom. Prvi je snijeg dao Medvednici toliko ljepote i sklada, u kojoj bi čovjek uživao, samo bi trebalo zaboraviti na one strahote pustošenja po šumi prošloga dana. Hirovi prirode su toliko strašni, a opet tako lijepi.

Brzo sam se zaputio prema livadici u istočnom dijelu gôre. Na još netaknutoj bijeloj stazi ostajali su moji tragovi, a sunce mi je ubrzo vratilo rasploženje. Nadao sam se da je i mala breza dočekala ovo vedro bijelo jutro pod snijegom koji se ljeskao u tisućama sitnih kristala.

Krošnje mlađih stabala duž puta spustile su svoje vrhove pod težinom snijega i tako se međusobno splele u čudan snježni krov, da mi se činilo kao da prolazim kroz kakav začarani hodnik. Grane su još bile pune lišća, koje nije dospjelo otpasti, pa se ono žutjelo mjestimice na rubovima grana koje su bile umotane u snježni pokrov. Kako je kroz krošnje ipak prodiralo sunce, to se ovaj čudni hodnik prelijevao od plavičasto-bijelih, preko zelenkastih do blagožutih tonova. Divio sam se kako je priroda na ovom mjestu izradila neobičnu snježnu čipku, kao u kakvoj bajci.

Na izlazu iz ovog raskošno uređenog tunela morao sam stisnuti oči od blještavila sunca na snijegu. Male, još nerasadene jеле zbijene u gustoj hrpici od njih dvadesetak, bile su prekrite bijelim pokrivačem koji je spojio njihove grančice i šiljate vrhove. Izgledalo je kao da male jеле igraju veselo dječje kolo u novim zimskim kaputima.

Iza naglog zavoja na omanjoj čistini, jedna mlada bukva sruštenih grana pod teretom snijega naslonila se na stariju čvrstu jelu, koja ju je zapravo spasila da se održi u nevremenu jučerašnjeg dana. Jela je bila čvrsto umotana u snijeg što ga je vjetar snažno zbio uz svaku iglicu njenih grana. Na srušenim granama mlađe bukve izvirivalo je iz snijega žuto lišće, pa su ova dva stabla pružala pravu sliku susreta jeseni i zime.

Iz daljine dopirao je mukli zvuk udaraca sjekire. Jedan preplašeni zećić ispolio je odnekuda na stazu ispred mene, stao, razrogačio oči i uspravio svoje siljaste uši, a onda hitro udario brijegom uza strminu.

Za desetak minuta naišao sam na lugare, kako sjekirama raskrčuju široki grebenski put preko kojega je vjetar oborio veliku stoljetnu jelu. — »Bila je već veoma stara« — rekoše mi — »i crvi su već dobrano podrovali njen deblo. Nije izdržala navalu oluje.« Lugari su sjekli grane i slagali ih uz rub puta, žaleći se na ovaj prvi snijeg, koji je napravio toliko štete i to baš na mlađoj šumi. Ni jedno područje Medvednice nije ostalo pošteđeno, pa je lugare i šumske radnike čekao težak posao, da u što kraćem vremenu oslobode slabija stabla od tereta polomljenih teških grana susjednog drveća, i da bar donekle smanje štetu koja bi mogla postati još veća.

Bio sam nadomak male livade na istočnoj strani Medvednice, i već sam vidio njen desni kraj kako bliješti na suncu uz rub jelove šume. Nekoliko veselih sjenica proskakutalo je preko staza, a zatim preplašene mojim koracima odletješe gore na visoke grane, sa kojih se u lagatom prašnjavom slalu srušila pred me hrpica snijega.

Na maloj livadici bilo je sasvim tiho. Smreke i jеле opustile su pod teretom snijega svoje teške grane, a usred čistine ležala je velika odlomljena grana stare bukve uza samu malu brezu, koja se jedva opažala iz nje. Susjedna stara bukva zaštitila je tako svojom odlomljenom granom nezaštićenu brezu, pa je mlađe drvo moglo izdržati nasrtaje snježne oluje. Mala je breza izgledala izmučena, onako zaklonjena i bez ijednog listića na tankim zamrznutim granama. Lugari su sjekirama rascijepali veliku srušenu granu, a od jedne tanje istesali kolac s kojim su osigurali i podbočili oslobođenu brezu.

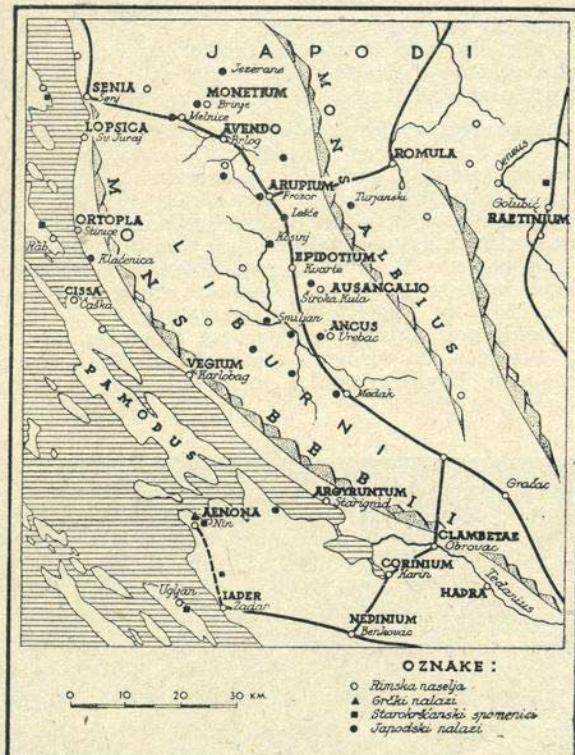
Sunce je već bilo dosta visoko, tako da se osjećala njegova ugodna toplina. Podignute grane drveća oslobođale su se postepeno težine snijega, koji se prašćeli rušio na tlo. Mlada breza radosno se grijala na blagom suncu, što je polako otapalo prvi snijeg na Medvednici.

Istraživači velebitskog krša

I. VELEBITSKA PUTOVANJA DO KRAJA 19. VIJEKA

Područje Velebita je od davnine nastanjeni gorski kraj. Ostaci megalitskih zidina kod Vinjerca, Starigrada i Klaćenice pokazuju, da je čovjek tu gradio i živio pred više od 3.000 godina. Danas se iz tih vremena naziru tek rijetki tragovi jedne odavno zaboravljene mediteranske kulture.

Prve vijesti o zemlji i narodu oko Velebita, sadrži Periplus Grka Skilaksa Karijandenga, iz razdoblja oko 335. pr. n. e. To je starogrčki portulan, kakve su u

Rimска naselja i drumovi oko Velebita

staro doba trebali pomorci kod orientacije u plovidbi. Skilaks nam opisuje čitavu ilirsku obalu »Saturnijskog mora«, pa dijelom zahvaća i velebitsko Primorje. Tu je bila drevna postojbina ilirskog plemena Liburna. Skilaks iscrpno citira njihova naselja: Senites (Senj), Durtu (?), Alopsi (Sv. Juraj), Olsopede (Stargirad) i Heginiu (Karlobag); dalje govori kako s tim narodom vladaju žene slobodnih ljudi, da posjeduju svoje robe, te da imaju trgovačke kontakte, kako na moru tako i na kopnu sa susjednim narodima.

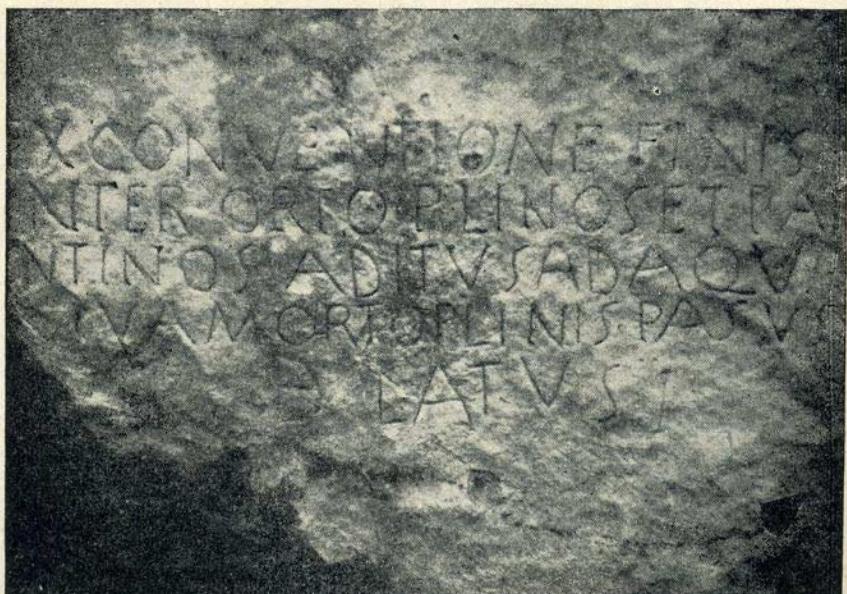
U godinama rimskih invazija na Ilirik, Velebit se našao u centru važnih historijskih zbivanja. Sigurna je i historijski dokazana vijest, da je lično rimski car Oktavijan, 35. pr. n. e. prešao od Senie gorje Mons Bebii (tako su Rimljani zvali Velebit), do Monetriuma i dalje u Metulum. Ovaj Oktavijanov pohod na nepokorne

Japode, ujedno je i prvi u historiji poznati prijelaz preko Velebita. Analiza japođskih nalaza u zemljama okolo Velebita pokazuju, da su Rimljani u tim krajevima nailazili na dobro organizirane narode. Zato je i trebalo skoro 300 godina uzastopnih borbi, dok su rimske legije sigurnim koracima stupale po tlu stare Ilirije.

Kada su konačno Rimljani postali gospodari zemaljâ na današnjem Balkanu, a opće se prilike u zemlji donekle sredile, oživio je naglo promet i trgovina. Naseljao oko Velebita brzo su se množila. Uz naselja prolazili su važni drumovi, koji su povezivali novu provinciju Ilirik sa zapadom i sjeverom. O živahnom prometu i prijelazima preko Velebita od mora prema unutrašnjosti, govore i neki spomenici iz toga doba. Jedan takav spomenik naden 1891. na Vratniku predstavlja žrtvenik posvećen bogu Mitri, a natpis spominje Gaja Antonija Rufa, upravnika rimske pošte i carine, čiji je sluga po imenu Hermes služio na Vratniku. Tu je sigurno bila poštanska stanica i preprega za poštanska kola.

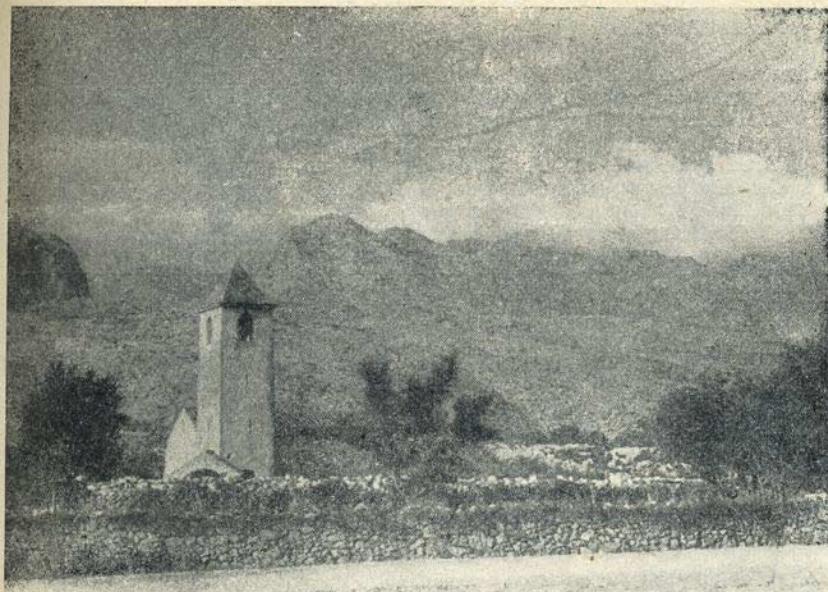
Zanimljiv je i natpis što se sačuvao nedaleko vrele Begovače. Prema tekstu se zaključuje, da su tu Rimljani posređovali u sporu između suparničkih plemena Parantina i Ortoplina, za vrelo na Bēgovači. Takovih natpisa spominje Hirc da ima više po Velebitu, jedan da je u Smrčevim dolinama, a spominje Gepide i Japide. Po svoj prilici su tu već tada obitavali stočarski narodi, koji su vodili stalne prepirke o međama pašnjaka i pravu za korištenje vrele žive vode.

Dolaskom Slavena na jug, Velebit zadržava značaj stare stočarske baze, ali poprima i karakter bedema oko kojeg su se stari Hrvati čvrsto zbili na braniku narodnih interesa. Tu propadoše Goti, Franci, Obri, Mongoli, kasnije se tu drmala vlast Mletaka, Turske pa čak i Beča. U području Velebita i Like, odmah po dolasku Hrvata učvršćuje se ovdje prva hrvatska država kao nacionalna župa, pa se i narodna predaja iz tih vremena najživlje sačuvala baš u ovom podvelebitskom kraju. Iz Like je potekla i priča o dolasku Hrvata na jug, pod vodstvom petero braće i dviju sestara. Čak i imena, koja se po predaji spominju, nalaze se sačuvana u nazivima nekih mjesta u Lici. Tako se ime Klukasa sačuvalo u imenu sela Kuklić u općini Medak, za ime Lovelos postoji selo Lovinac, za Kosences selo Kosinj, na Muhla selo Muhlić kraj Perušića, za Hrovatos ime Hrvat, Tuga-zastupnica je plemena Tugomirića u Karlobagu, Buga-zastupnica je Bužana oko Perušića. Sva ova imena

Rimski natpis u stijeni kod Begovače

Foto: Dr. B. Gušić

Sv. Petar u Starigradu pod Paklenicom

Foto: Dr. B. Gušić

tako su stara, da gotovo napadno ukazuju kako predaja uz staru topografiju može da krije dijelić jedne zaboravljene istine.

Posebno su zanimljivi ranokršćanski objekti na Velebitu. Njih ima više: na pr. Sv. Ivan Usik, Sv. Jakov ispod Močila, kapela na Libinju, Sv. Ivan na Gori više Metka i t. d., ali od sviju posebno je zanimljiv onaj na Jezerima, u Sjevernom Velebitu, poznat u narodu pod imenom Crkvina. Položaj tog sakralnog objekta, daleko od ljudskih naselja, pa zanimljiv žrtvenik od gromade žive stijene, ukazuje na staro kršćansko proštenište u planini. Obzirom na kameniti oltar, lako je moguće da je on sam postao i prije crkvice, te služio kao pretkršćansko svetište, koje je vremenom prešlo u kršćansko. Kako bilo, zanimljivo je već to, da je nekoć Velebit bio napušten i to upravo tamo, gdje danas više nema traga naseljima.

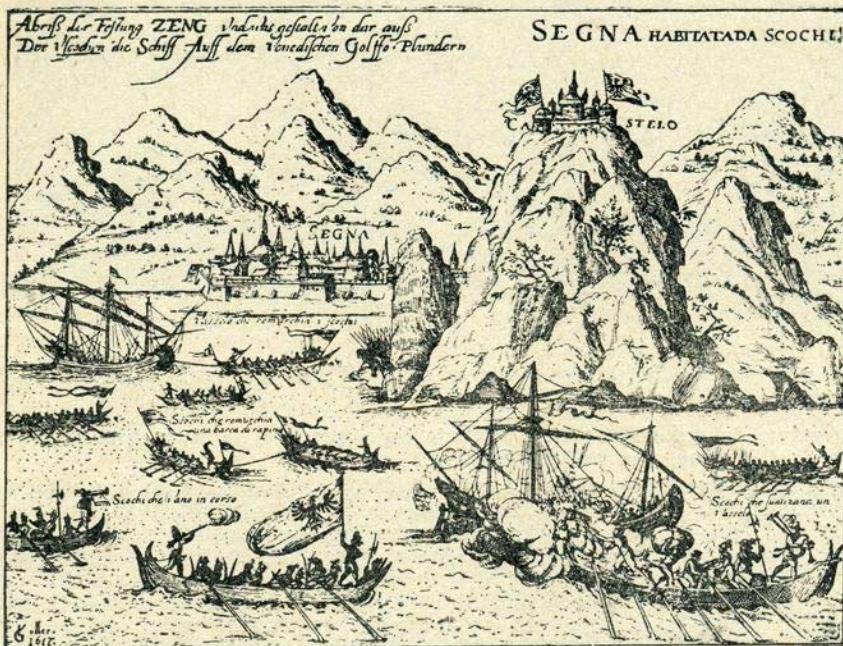
Turci su izbili pod Velebit sredinom travnja 1527. Isprva su zaposjeli samo tvrde, dok je u selima u Lici ostalo nešto hrvatskog žiteljstva. Međutim, ovo stanovništvo nije se moglo dugo održati pored turskih martologa i haračlja, koji su neprestano jadnom narodu otimali žito, stoku, palili kuće i vršili svakojaka zverstva. To je sklonulo preostalo stanovništvo, da napusti svoja ognjišta i da se skloni u susjedne najbliže tvrde. Tako se nekoć bogata i plodna Like pretvorila u pravu pustoš, na kojoj je mjesto žita rasla paprat. Prvi i najsigurniji zaklon pred Turcima pružio je jadnom narodu Velebit. Ovamo Turci nisu smjeli zaći, jer tu je svaki kamen bio branič našem čovjeku.

Silna jada zadadoše Turcima na Velebitu senjski Uskoci. Ovi su na Velebitu 1599. zajedno s Otočanima i Brinjanima dočekali i potukli ratobornog Malkočbega. Ništa bolje ne prodoše Turci 1600. pod vodstvom Mimibegovića. Ovima su Uskoci postavili zasjedu u nekom klancu više Senja i za par časaka pobili 400 Turaka.

Turcima je veliki appetit stvarala misao, da se dočepaju Hrvatskog Primorja. Tu su se nadali bogatom plijenu i brojnom roblju. I doista, u proljeće 1604. jedan Turski odred provali preko Velebita u Primorje, plijeneći sve do Vinodola. Zaprepašteni Senjani brzo zatraže 400 žumberačkih Uskoka, kojima se pridruži i 500 Uskoka iz Senja, pa postave Turcima zasjedu kojih šest kilometara povrh Senja. Bahati i samosvjesni Turci, zaslijepljeni plijenom, ulete u namještenu klopku. Tu ih dočekaju spremni Uskoci, te ih pobiju gotovo do jednog.

Kada je 1606. došlo do primirja između Austrije i Turske, sklopjeno na ušću rijeke Žitve, nije taj mir važio za zemlje uokrug Velebita. Skupine turskih četa i dalje provaljuju preko Velebita i pljačkaju bogato Primorje. Uskoci to prijeće i svete svako zle, uzvracajući Turcima milo za dragu u Lici. Takvo stanje potrajalo je sve do 1680. godine.

Tekiza turskog poraza kod Beća 1683., podigše se lički starosjedinci da izbace oslabljene Turke iz Like. Najteža nevolja zadesila je Turke u Lici 1685. Te godine provalio je u Liku s juga od Zrmanje Stojan Janković s Hrvatima iz sjeverne Dalmacije. Pred ovim naletom Turci napuštaju Gračac i tvrdu Vrebac. Nekako u isto vrijeme s Velebita se spuštaju Bunjevci iz Podgorja. Turci i pred ovima uzmaknuše iz Brušana, Oštarija, Rizvanuše i još nekih mjesta. Za ovima je uslijedila vojna hrvatskih kraljišnika, po naredenju karlovačkog generala Herbersteina. Ovoj vojni

Georg Keller: Velebit i Senj godine 1617
(prikaz jednog uskočko-mletačkog okršaja)

stavio se na čelo kao provodič pop-junak Marko Mesić. Lika je 1685. bila tako nemilo opustošena, da je Turcima postalo jasno, da je samo pitanje časa, kada će morati definitivno napustiti Liku.

To doba nadode uskoro. Već 1688. padom Knina, počinju Turci napuštati Liku, a u proljeće 1689. prisili ih general Herberstein, da se gotovo bez otpora povuku preko Plješvice prema Bihaću. Turska moć i sila oko Velebita trajala je 162 godine, t. j. od 1527–1689. Kroz sve to vrijeme bijaše Velebit nepredobitan zid, koji je vrlo skupo stajao Turke za svaki njihov pokušaj, da predobiju ovaj dio hrvatskog teritorija. Ovu moć i snagu vlastite kršne litice osjetio je i sam narod. Videći da je u stijenju i šumama Velebita našao sebi siguran zaklon pred zavojevačem, započinje stvarati pjesme, priče, bajke i legende, ali u svemu tom narodnom pripovijedanju očuvao se dijelić slavne i vjerne istine.

* * *

Po izgonu Turaka iz Like 1689. započinje razdoblje prvog interesa za putovanja i upoznavanje ovih krajeva. Tako je već u 16. vijeku pod utjecajem humanističkih ideja na zapadu, osobito u Italiji, opisao hrvatski pjesnik Petar Zoranić u svojoj

knjizi »Planine«, štampanoj u Veneciji 1568. svoje putovanje preko Velebita kroz Paklenicu, Liku, Dinaru, te uz Krku nazad do Nina. Zoranićevu djelo ima više literarnu vrijednost, dok je malo vjerojatnosti, da je u doba tursko-uskočkih okršaja na Velebitu bilo moguće bezbrižno putovati, sanjareći o vilama i ljepotu narodnog jezika.

Od rijetkih zapadnoevropskih putopisaca, koji su u ta vremena putovali uz Velebit, spominje se francuski arheolog Jakov Spon i engleski plemić Georg Wheler. Obojica su zajedno 1675/76. proputovali čitavu našu obalu i o tome napisali dva putopisna djela (J. Spon, Italienische, dalmatische, griechische und orientalische Reise – Beschreibung, Nürnberg, 1690.; G. Wheler, A Tourney in to Dalmatia, Griece and Levant in the company of Dr. Spon of Lyons, London, 1682.). Njihova djela nisu ništa zabilježila o samoj planini ili njezinoj prirodi. Pisci kao da su pazili, da se u njihova djela ne upliću noviteti i doživljaji u kontaktu s prirodom, dok su radije citirali ono, što su klasični pisci navadali o zemlji, narodu i njegovim običajima.

Više toga o Velebitu nalazimo u Valvasorovoju knjizi »Die Ehre des Herzogthums Crain«, 1689., koja donosi dobre ilustracije naselja iz onoga doba. Valvasorov priatelj Pavao Vitezović, rodom Senjanin, radio je 1699. u jednoj austro-tursko-mletačkoj pogranicijskoj komisiji, i tom prilikom izvršio razgraničenje na Velebitu.

Godine 1781. putuje Likom i Krbavom Balthasar Hacquet, po zvanju liječnik. On je prvi prirodoslovac, koji je pohodio Velebit, uočio zanimljivost njegove kraške strukture i prvi, koji je u svojim djelima (napose u Physikalische-politische Reise, 1785.) načeo obradu problematike krša. Slično je tretirao ove krajeve opat Fortis u svome putopisu kroz Dalmaciju (Viaggio in Dalmazia, 1774.). Ali na najviše vrhove Velebita ni Hacquet ni Fortis nisu izlazili.

U doba 1764/65. prilikom tzv. prvog zemaljskog premjera (Josephinische Landesaufnahme) naših zemalja, na Velebitu je boravio major Pirker snimajući ove terene, da se dode do cijelovite karte austrijskog carstva. Izvještaje, koje je on slao u Beč caru Josipu govore, da je velebitsko Podgorje pred kojih 250 godina bilo dobro pošumljeno. Na zaštiti ovih šuma radio je šumar Franzoni. On je 1765. sastavio »Instrukcije za šumarsko osoblje karlovačkog generalata«, u kojemu je iznio program za strogi nadzor nad sjecem šume, kao i uputstvo, kako valja postupati da se pošume stvorene goleti. Sličnim radom zanimalo se i kapetan Zandonatti, koji je živio više godina u vojnoj stanici u Jablancu i tu djelovao kao veliki priatelj i učitelj seljačkog naroda.

Od botaničara pod kraj 18. vijeka na Velebitu vidimo Vitaliana Donatia, Josipa Agostia i Franju Myginda. Ova sporadička obilaženja u znatnoj mjeri nadmašuju putovanja grofa Franje Waldsteina, prof. Pavla Kitaibela i slikara Karla Schütza. Oni su 1802. u mjesecu srpnju i kolovozu odlučili, da proputuju južni Velebit i istraže njegovu floru. Točan raspored uspona prema Kitaibelovom dnevniku izgleda ovako:

13. srpnja uspeli su se iz Gospića do logora na Jandrinoj poljani. Odavle su izlazili na vrhove i to:
 14. srpnja na samar (Számár)
 16. srpnja na stijene oko vrha Visočice
 17. i 18. srpnja pohodili su sam vrh Visočice
 20. srpnja penjali su se na Šiljak (Silág)
 22. srpnja obiliši su Samar i Urlaj i drugi dan sišli u Gospic.
 28. srpnja zapute se u Medak, odakle izadu na Stirovac ispod Badnja. Tu urede logor, odakle su iduće dane poduzimali uspone.
 30. srpnja bili su na Badnju (Bádány).
1. kolovoza izašli su na »Debelo brdo Visse Szmrchevcza« (Babin vrh). Na tome putu našli su na tzv. »Senjski put iz mechu Vrhova«, koji veže Senj s Gračcem, hrptom Velebita sve do Sv. brda, a drži se dolaca i skrovitih strana. Tim putem su Uskoci neprimenjivo izlazili na ličku stranu Velebita, i tu znali neugodno iznenaditi nepravne Turke,
3. kolovoza izašli su na »Veliko brdo Visse Vagana Potrebina« (Vaganski vrh), a ispod Debelog brda našli su dva jezera, Babino jezero i manje, Babinu lokvu.
4. kolovoza pohodili su »Berdö Visse Struga«
7. kolovoza pošli su Senjskim putem, prešli polje Vagan i uspeli se na »Szegestin«.
9. kolovoza sišli su u Medak i krenuli nazad za Peštu.

Svoje botaničke rezultate objavili su u djelu »Descriptiones et Icones Plantarum Rariorum Hungariae«, štampanom u Beču 1802.–1812. u tri knjige sa 448 tablaprilogu u boji. Druga knjiga sadrži opis i izvještaj s puta po Velebitu.

Ovaj pionirski rad pokazao je ubrzo svoju vrijednost. Velebit od sada svraća sve širu pozornost prirodoslovaca. Tako ga 1803. obilazi Josip Senus, 1818. Friedrich G. Bartling, 1825. Josip Sadler, 1828. general Ludvig von Welden, 1830. Josip Rubrizius, a čitavi niz ekskurzija izvodi prof. Andrija Alschinger iz Zadra.

Godine 1825–30. botanizirali su u okolici Rijeke i Senja braća Host. Mladi, *Nikola Host* prešao je čitav tadašnji »Liburnijski kras«, i kao jedan od prvih prirodoslovaca uspeo se na onda divljim i malo poznat vrh Risnjaka. Nema pisanih vijesti, ali se može vjerovati da je bio i na Velebitu. Njegov stariji brat *Josip* bio je svećenik, a zabavljao se kao amater botanikom. Putovao je Primorjem, Dalmacijom i otocima, a znade se, da je pohadao i Alpe. *Rossi* drži, da je morao zapaziti i floru Velebita. Nije ništa pisao, već je sve botaničke nalaze slao bratu Nikoli.

Slično, kao za braću Host, drži se da je pohadao Velebit i dr. *Vilim Noë* rodom iz Berlina. On se 1831. stalno naselio na Rijeci i živio tu kao nadstojnik ljekarne svoga zeta sve do 1844.

Saski kralj *Friedrich August II.* prešao je preko Velebita na svome putovanju po Hrvatskoj u proljeće 1838. i 1845. godine. Tom prilikom on je u kolima prešao preko M. Halana na Podprag i zanočio u stanu kraj kapelice.

Interes Beća u Vojnoj Krajini zastupao je u svojim djelima *Ivan Demijan*. Od 1808. on je napustio vojnu službu i bavio se prikupljanjem statističkog gradiva, te putovanjima po čitavoj Krajini. Zato je u nekoliko navrata prelazio Velebit na putu za Senj i Karlobag.

Godine 1833–1839. boravio je u Dalmaciji šumarski stručnjak *Josip Kargl* iz Beća. U tom razdoblju on je izveo više uzlaza na Srednji i Južni Velebit.

Godine 1841. obilazio je Velebit dr. *Josip Clementi*, profesor fizike na liceju u Bergamu. Na sačuvanim listovima njegovog herbara nalaze se opisana staništa bilja s nazivom »Velebitus«.

Roberto de Visiani profesor botanike na univerzitetu u Padovi u svom herbaru označio je mnoge lokalite sa oznakom »Velebit Visiani«, te se vjeruje da je bio na planini. Njegov učenik i prijatelj dr. *Anton Mazzoleni* iz Šibenika počeo je Južni Velebit u ljeto 1844., a sakupljeni botanički materijal ustupio je na obradu Visianiju. Slične ustupke primio je on i od dr. *Domenica Papafave*, javnog bilježnika iz Zadra.

Od domaćih ljudi u prvoj polovini 19. vijeka, na Velebitu se najviše zadržavao major *Josip Kajetan Knežević*. Kroz dvadeset godina radio je on na izgradnji velebitskih cesta i izgradio prelazne drumove od Sv. Roka na Obrovac, zatim Jozefinski drum od Senja preko Vratnika za Žutu Lokvu, te Karolinsku cestu iz Gospića preko Oštarija za Karlobag. Osim spomenutih gradnji radio je na projektu konjske željeznice preko Velebita na spoju Senj-Sisak, doveo 1845. Senjaninu vodu u grad, te izgradio na Velebitu više čatrnja i skloništa uz ceste. Pod samim Vratnikom sagradio je kapelicu sv. Mihovila, i česmu zvanu »Carsko vrilo«, a tu mu je i grob s natpisom zahvalnih senjskih građana.

Slično Kneževiću po dužnosti je poznavao i obilazio Velebit *Franjo Julije Fras*, školski ravnatelj u Karlovačkoj krajini. U svojoj knjizi »Vollständige Topographie der Karlstädter Militärgrenze in Kroatien, 1835. opisuje Velebit kao kulminaciju južno-hrvatske visočine, ističe mu krašku strukturu, njegove kukove, samograđe, provalje, ledenice, špilje i ponore, a veli, da je i sam obišao neke špilje i ulaze u podzemlje.

Novo doba upoznavanja Velebitskog gorja otpočinje od sredine prošlog vijeka putovanjima dvojice velikana hrvatske prirodoslovne znanosti *Josipa Schlossera i Ljudevitija Vukotinovića*. Oni su Velebit obilazili 1852., 1856. i 1878. godine.

Pruv ekskurziju poduzeli su po nalogu hrvatske vlade, da prouče krajeve južne Hrvatske. Iz Zagreba su pošli 20. svibnja 1852. kolima do Rijeke, a odatle uz Primorje do Senja. Zatim su prešli preko Vratnika, Otočca i Trsića, obišli okolicu Gospića, Brusana, popeli se na Sladovac i pohodili Svetu brdu.

Drugo putovanje izveli su u srpnju 1856. Pošli su iz Zagreba preko Ogulina, Kleka i Plješivice do Gospića, odakle su preko Oštarija i Sladovca sišli u Karlobag. Od Metka i Sv. Roka ponovo su se uspeli na vrh Svetog brda, a dva dana iza toga na vrh Visočice.

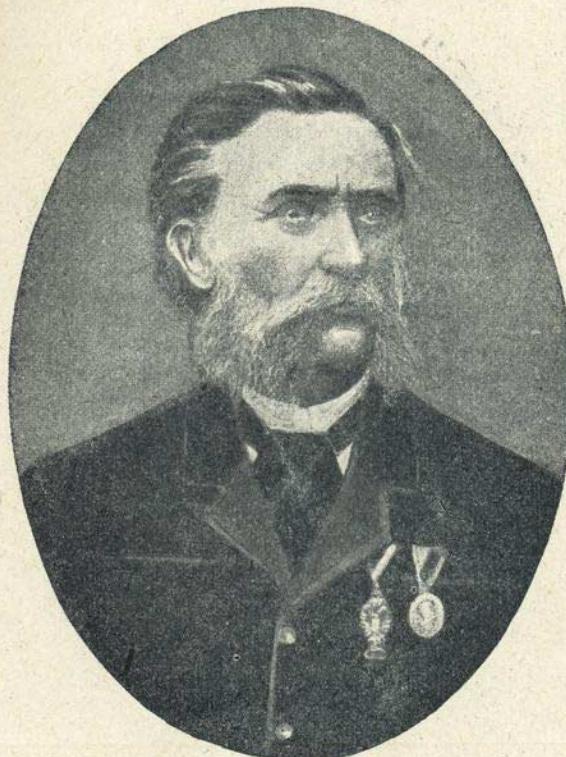
Treći pohod Velebitu izveli su u svibnju 1878., a pratilo ih je sin dr. Schlossera, Levin. Obišli su krajeve rijeke Zrmanje i velebitsko podgorje u okolici Gospića, Oštarija, Karlobaga, Sv. Roka i Gračaca.

Ova putovanja bila su vrlo korisna po nauku, a obojica su prikupili opsežan materijal za hrvatsku floru, na kojoj su zajednički radili. Ali pravi značaj tih putovanja ogleda se i u političkim zbivanjima. To su počeci razdoblja, kada po prvi puta stupamo u kontakt s bećkim i peštanskim Akademijama, pokazujući time prvi interes za upoznavanje vlastite zemlje.

Zato možemo reći, da se u kasnijim putovanjima po Velebitu, iza Schlossera i Vukotinovića, pa sve do 1918. godine, osjeća stalna naučna utakmica u prestižu za rezultatima između putnika stranaca i domaćih Hrvata. U sudu i ocjeni ovakve podjele treba gledati oprezno. Naime, neki od tih putnika – stranaca istakli su se kao pravi prijatelji naše zemlje i naroda i poštено nastojali, da objektivnim gledanjem pridonesu svojim radom korist, kako našoj zemlji, tako i nauci uopće.

Medu putnicima – stranicama Velebit su pohodili ovi prirodoslovci:

Roman Lorenz – Liburnau, profesor na riječkoj gimnaziji 1859. i 1869. godine. Svoje dosta brojne rasprave o »liburnijskom krasu« sakupio je u knjizi s naslovom: *Topographie von Fiume und Umgebung*, 1869.

Ljudevit Vukotinović

Franz Maly, po narodnosti Čeh, a po zvanju vrtlar, proputovao je naše kraljeve 1852., 1853., 1854., 1855., 1856., 1857., 1864., 1869., 1873. godine. Od toga na Velebit otpadaju putovanja iz 1852. i 1853. Vrijedno je usput zabilježiti, da se je 1857. uspeo na Dinaru, 1864. i 1869. na Orjen i 1869. na Mosor.

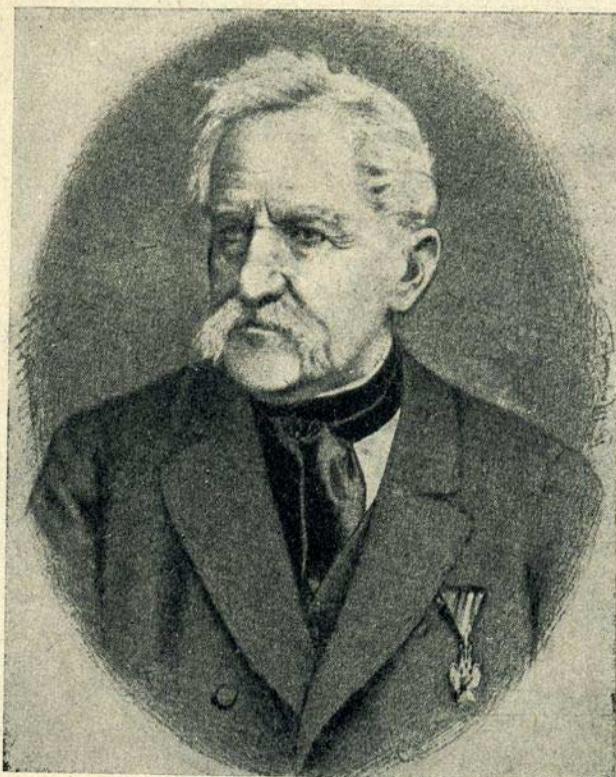
Johan Zelebor, kustos bečkog dvorskog muzeja, bio je na Velebitu 1863. Prvo se iz Gospića uspeo na Visočicu odakle je nastavio s radom u Sjevernom Velebitu na Zavižanu i Velebitskoj Plješivici. S M. Halana uspeo se na Sv. brdo. Najveće njegovo otkriće je nalaz runolista na Crnopcu, gdje ga je pronašao među rijetkim alpskim biljem.

Thomas Pichler, sakupljač bilja, inače po zanimanju stolar iz Lienza, bio je na Velebitu tri puta. Prvo putovanje poduzeo je 1869., kojom se prilikom od Praga ispegnao na Sv. brdo. Drugo putovanje na isto mjesto izveo je 1870., a treći puta poduzeo je najduže putovanje kroz Velebit. To je bilo u travnju 1881., kada je po želji dr. Kerner-a obišao Učku u Istri, a zatim se zaustavio šest tjedana u okolici Dabre i Brušana, gdje je našao dr. Borbásu iz Budimpešte, pa su ovdje zajedno botanizirali.

Dr. Vinzenz Borbás, profesor botanike na sveučilištu u Budimpešti i Kolozsváru, bio je na Velebitu četiri puta. G. 1875. putovao je iz Senja preko Vratnika za Plitvička jezera, odakle se preko Korenice ispeo na vrh Gole Plješivice. Odavle je prešao u Liku, te u Velebitu izvršio uspone na vrhove Sv. brda, Višerujne, Visočice, Samara, Šatorine i Plješivice.

G. 1876. pošao je iz Sv. Jurja na Oltare pa u Krasno. Odavle se penjao na Jezera pod Zavižanom i dalje na vrhove Malog Rajinca i Plješivice.

G. 1877. ispitivao je okolicu Senja, a 1884. pošao je iz Karlobaga na Oštarije i odavle izvršio uspone na Sadikovac, Ljubičko Brdo, Badanj kod Oštarija i t. d., a istog se ljeta iz Metka uspeo i na Badanj u Južnom Velebitu.

Dr. Josip Schlosser - Klekovski

Heinrich August Noé, poznati istraživač Alpa, bio je na Velebitu 1865. To stoji u njegovoj knjizi *Dalmatien und seine Inselwelt*, 1870.

Od planinara na Velebitu je prvi boravio dr. *Johannes Frischauf*, profesor matematike na sveučilištu u Grazu. Kao nepristrani Nijemac prof. Frischauf je utjecao na našu javnost u dane otvorenja Hrvatskog sveučilišta u Zagrebu 1874., da se stvori hrvatsko turističko ili planinarsko društvo, što je njegovom zaslugom i ostvareno.

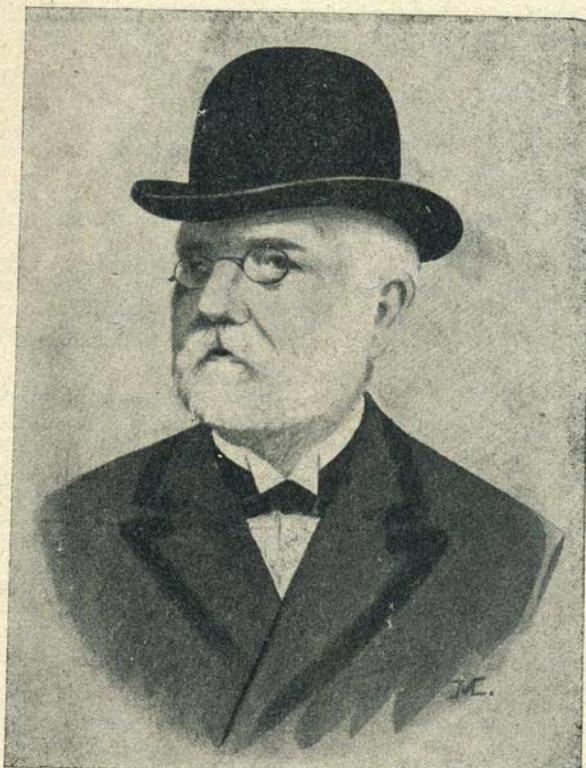
Iste godine na 19. kolovoza poduzeo je iz Oglina u društvu učitelja Josipa Magdića, veliki put kroz Vojnu Krajinu, preko Plješivice i Velebita. U Gospiću upoznao se s Dragutinom Hircom, koji ga je upozorio na slikoviti vrh Visočice, na koji se profesor Frischauf i uspeo s jednim domaćim vodičem. Iz Raduča na Svetu brdo vodio ga je Mijo Benević, a sišli su u Sv. Rok na konak starom Japučiću. Odavle je Frischauf s učiteljima Magdićem i Ratkovićem, koji su u međuvremenu ispitivali pećine kod Perušića, prešao Mali Halan i sišao do Obrovca na putu za Zadar. Cijeli ovaj put opisao je kao »Bergtouren in kroatischen Grenzlande«,

1875. dok su putopisi Magdića i Ratkovića izašli u »Narodnim Novinama« i »Agramer Zeitungu«.

Od kasnijih putovanja u naše krajeve, napose na Velebitsko Primorje (1887., 1889., 1890. i 1891.), profesor Frischauf je iskoristio još dvije zgodbe da obide Velebit. To je bilo 22. travnja 1887., kada se iz Jablanca uspeo na Alančić i 20. i 21. svibnja 1888., kada je od Sv. Jurja prešao u Krasno i odavle se ispenjao na Mali Rajinac.

Vrtlarski inspektor G. A. Poscharski iz Dresdena proputovao je Velebit u tri navrata i to: 1888., 1890. i 1893.

G. 1888. prošao je put od Senja preko Vratnika do Otočca, odakle je produžio za Gospic, Bunić, Ploču, Korenicu, Golu Plješivici, Udbinu, Sv. Rok, Sv. brdo,

Prof. dr. Vincze Borbas

Podprag, zatim u Brušane, Oštarije, Karlobag, Jablanac, na Štirovaču i Šatorinu.

G. 1890. uspeo se iz Sv. Roka na Sv. brdo.

G. 1893. prešao je put: Senj, Otočac, Gospic, Udbina, Sv. Rok i po treći put uspeo se na vrh Sv. brda.

G. 1890. uspeo se iz Gospica na Visočicu *Ludvig von Fekete*, profesor šum. akademije u Selmečbanyu.

G. 1892. na Visočici je bio dr. *Antun Wagner*, pukovnijski liječnik iz Fischaua kod Bečkog Novog mjesta, koji se zanimalo malakologijom.

G. 1895. nalazimo na Velebitu dr. *Günthera von Becka* glasovitog istraživača balkanske flore. Od Knina prošao je Zrmanjom na Obrovac, a odavle cestom preko Halana put Sv. Roka. Iz Gospica je prešao u Karlobag, a iz Senja se uspeo na Vratnik.

Drugi pohod Velebitu učinio je Beck 1898. Te godine prošao je put od Plitvica na Golu Plješivcu, Udbinu, Sv. Rok, Sv. brdo, Podprag i Obrovac.

Od domaćih putnika, prirodoslovaca, planinara ili turista, Velebit su u istom vremenu obišli ovi putnici:

Vinko Sabljar, autor omašne građe za topografski rječnik Hrvatske, koji je najveći dio svoje mjestopisne građe sakupio na putovanjima po Lici i Vojnoj Krajini. U njegovom Mjestopisnom rječniku, izdanom 1866., ima dosta zanimljivih detalja u vezi Velebita, napose kod naziva vrhova, prevoja, špilja, jezera, te bilježaka iz etnografije. To pokazuje, da je Sabljar dobro poznavao Velebit i bio mu česti gost.

Viktor Mihajlović, učitelj prirodopisa na senjskoj gimnaziji od 1871–1882. učinio je nekoliko većih i manjih izleta na Velebit i prikupio s puta herbar ubranog bilja.

Ljudevit Rossi

G. 1876. putovao je Velebitom tršćanski profesor Adolfo Stošić s dr. Karлом. Oni su iz Ogulina stigli u Gospić, te se kolima izveli preko Brušana do Kubusa, odakle su se vratili nazad u Gospić. Dalje su produžili za Raduč, Sijaset i od Bunjevca ispenjali se na Sv. brdo. To je bila malakološko-entomološka ekskurzija.

Njegov sin Mihajlo Stošić, isto profesor u Trstu, zanimalo se botanikom i geologijom, a za Velebit ga je oduševio otac.

Od domaćih botaničara Velebitu je posvetio sav svoj život čovjek, koji po struci nije bio prirodoslovac, ali zato njegov prirodoslovni rad na Velebitu ostaje za uvijek nezaboravljen. To je Ljudevit Rossi, rodom Senjanin. Prve pohode Velebitu izveo je još 1869., a kasnijih godina toliko ga je iskrižao uzduž i poprijeko, da se sva njegova putovanja ne mogu na brzinu opisati. Sreća je, što se sačuvao njegov rukopisni velebitski itinerar od 640 stranica s naslovom: »Velebitom i njegovim Primorjem uzduž i poprijeko« (Zgode i nezgode hrvatskog prirodoslovec) Karlovac, 1928. Nažalost, ovo vrijedno djelo nije do danas štampano, a Rossi ga je

prilikom proslave svoje 80-godišnjice dao na čuvanje Botaničkom zavodu u Zagrebu, gdje se i danas čuva zajedno s njegovim herbarom. Prema spomenutom rukopisu, koga sam imao priliku da proučim, Rossi je na Velebitu izveo slijedeća putovanja:*

1869. od 8. siječnja do 30. srpnja boravio je u Senju i izlazio u bližu okolicu.
1871. na 22. srpnja bio je na Vratniku više Senja.
1874. upoznao je Velebit od Vratnika do Tromeda s obje strane, ličke i primorske.
1886. u listopadu pohodio je okolicu Gračaca, Metka, Gospića, Kaniže, te se kolima prevezao preko Oštarija za Karlobag, i istim putem se vratio u Gospić. Kraj Otočca posjetio je gradinu Prozor. Dalje je putovao na Brlog i Zutulokvu i preko Vratnika u Senj.
1888. imao je slično putovanje u društvu s povjerenstvom za novačenje. S Udbine pošao je 21. ožujka preko Ploče u Gradac, odakle se 29. ožujka prevezao u Gospić. Tu se upoznao s Šumarom-entomologom E. Doblašem i učiteljem, piscem, Ivanom Stipcem. Na 15. travnja pohodio je brdo Grabovaču kraj Perušića i spilju Samograd.
1889. na 15. travnja prešao je put od Senja do Karlobaga.
1890. na 27. ožujku pošao je iz Karlobaga preko Oštarija za Gospić i usput pohodio Mamutovac. Iz Gospića je putovao u društvenu županijskog tajnika Varde na vrelo Zrmanje. U selu Prljevu, na putu za Gračac, susreo se s bivšim velebitskim hajdukom Lazom Skundrićem, koji mu je ispriporijedao, kako se je nekož živio, a kako sada živi. Za Skundrića se iza pomilovanja pobrinuo lički veliki župan B. Budisavljević, koji ga je 1889. dao fotografirati u hajdučkoj opremi, a dobitak od tih slika namijenio mu je kao pripomoć.
1893. u travnju pošao je iz Gospića u Karlobag, a od 12. do 14. travnja bio je u Perušiću, odakle se ispeo na Klisi brijeđ.
1894. Proputovao je čitavim velebitskim Podgorjem s potpukovnikom Danom Valentićem.

* Ovi podaci sređeni su prema spomenutom Rossijevom rukopisu, pa se zato ne slažu sa Degenovim navodima u »Flori velebitici«.

1896. započinje Rossijev samostalan floristički rad. Već godine 1890. podnosi on ličkom velikom županu B. Budisavljeviću memorandum, u kome izjavljuje da je pripravan ispitati floru Velebita, u koju svrhu moli državnu potporu od 800 forinti. Kako takva potpora nije bila prihvaćena, segnuo je Rossi, kako sam kaže, u vlastiti džep. Na 20. lipnja pošao je iz Karlovca put Senja i Švice, odakle je obišao Kučište i Meralovicu, a na 25. lipnja ispeo se na Jezera pod Zavižanom i tu pronašao Crkvine ili Grčku crkvu, staru pastirsку kapelicu u ruševnom stanju, te nam zabilježio položaj i stanje tog nalaza. Na 26. lipnja prešao je Zurovac i uspeo se na Velebitsku Plješivicu i vrh Snježnjak. Dalje je putovao u Sv. Juraj, Jablanac i Karlobag, odakle je 9. srpnja izasao na Sadikovac, a idući dan na Ljubičko brdo. Tu je na svoju veliku radost našao rijetku biljku Draba armata, »koja se važe zlatom« — kako sam spominje. Dalje je obišao Filipov Kuk, Alaginac, Kizu, Metlu i Panos. Na 30. srpnja oputovao je u Gračac, odakle se zaputio na Crnopac. Vukla ga je želja, da tu iz Zelebora nade stanište runolista, ali u tome nije imao uspjeha. Dalje se iz Gračaca zaputio u Sv. Rok, a odavde na Sv. brdo, odakle se preko Liščanih Bunara spustio ponovo u Sv. Rok. Te večeri saznao je od tamošnjih šumara, da Sv. brdo i Vaganski vrh nisu najviši vrhovi na Velebitu, nego da je to Vel. Malovan. To ga je uznenimirilo te je stvorio odluku, da to idućih godina ispita i rasčisti.
1901. na 26. lipnja zaputio se iz Karlovca u društvo svog nećaka Marcela Mikšića na Udbinu, odakle se ispeo na Plješivicu, a 5. srpnja produžio je preko Bruvna u Gračac, odakle se uspeo na Poštak. U Metku je 19. srpnja sastavio ekipu za naredni botanički rad u Južnom Velebitu. Na 22. srpnja izasao je na Malovan (1708 m), 23. na Struge, Višeriju, Babin vrh, a u Babinom jezeru nalazi »ribice« Potamogeton natans L., koje spominje još Sabljar u svome Imeniku mjesata. Dalje su na 28. srpnja izasli na vrh Badnja, te sišli na Javornik i Jezerce. Drugi dan vratio se s bogato složenim mapama s biljem nazad u Medak, te je zaključio ovu ekskurziju 1. kolovoza s usponom na Visočicu.
1907. na 21. lipnja pošao je iz Karlovca za Brinje, Vratnik i Senj, brodom za Karlobag, odakle je izasao na Oštarije i tu zaredao s usponima na Filipov Kuk, Konjevaču, Velinac, Rusovo Jelarje, Baćić Kuk i Badanj. Iza ove ture krenuo je u Jablanac odakle se 18. srpnja izvezo na Alan i tu si uredio privremenu bazu odakle je izveo nekoliko većih izleta: 20. srpnja na Alančić; 21. srpnja na Žecjak; 23. srpnja na Veliki Kozjak; 26. srpnja na Mali Rajinac i 30. srpnja na Satorinu.
- Za pilan na Stirovači zabilježio je zanimljive podatke. Prvi vlasnik bio je neki Mate Polić iz Kraljevice. Taj je radio »na ruke«, ponajviše samo podvale, a od otpadaka palio je ugajal. Od 1867.—1870. preuzeo je pogon Wiener Export-Import Gesellschaft u Beču, ali na kratko, jer je 1873. preuzeo pilan S. Stiglić i S. Vidmar, a iz njih Roglić i Vidmar iz Sv. Jurja. Od 1920. to je dioničko društvo »Stirovača Velebit«, s upravom u Zagrebu.
1908. na 21. lipnja odvezao se iz Karlovca preko Vratnika u Senj, te brodom za Starigrad. Na Oštarijama zadržao se duže vremena i pretraživao okolicu Sugarske Dulibile, a napose Kruga, na kome uspijeva rijetka biljka Lesquerella velebitica, vrsta krstašice, koju je tu našao dr. Degen, a njemu u čast prozvao je dr. Hayek Degenia velebitica. Dalje je obišao Planu, Vel. Stolac, Pavelić Kuk, Japage, Stolačku Peč, Siljevaču, Krivi Kuk, Panos, Šarića Duplje, Debeli Kuk, Palež, Siljak, Ravni Samar, Goli vrh, Stružni vrh, Marasove Struge, Crni vrh, Konjevaču, i Sladovaču. Botanički nalaz s ove ekskurzije moralio je ponijeti sedam nosača, te ga je samo taj izlet kroz Sugarsku Duliblu stajao 188 forinti i 80 novčića.
- Iste godine 29. srpnja produžio je svoja botanička ispitivanja po Južnom Velebitu. Prvo se uspeo na Malovan, Segestin i Vaganski vrh, a nočio je u šatoru uz samo Babino jezero. U jutro 1. kolovoza uspeo se na kotu 1760 m (po staroj spec. karti), uvjeren da je s tim usponom postigao najvišu visinu na Velebitu. Na 3. kolovoza uspeo se na vrh označen kotom 1710 m bez imena, iznad same V. Paklenice. Kako je ustanovio, da je to »Berdo visše Struga« na koje su se Waldstein i Kitaihel uspeli još 4. VIII. 1802., dao je tom vrhu ime Kitaihelov vrh, koje je ime i dr. Degen prihvatio u svojoj »Flori velebitici«.
1911. upotrebio je novo prometalno od Karlovca do Gospića — poštanski auto! Do Gračaca se povezao kolima u društvu prof. D. Franića. Na 22. srpnja uspeo se na vrh Tremzinu, nekoc poznat kao Vučjak. Na 23. srpnja bio je na Crnopcu, ali opet bez uspjeha da nade željeni runolist. Obišao je u okolini Crnopca i vrhove Vel. Vrbici u Čelavac, dok se 3. kolovoza uspeo na Ljutoč.
1913. radio je pretežno u Primorju od Senja do Trstenice, a
1914. zadnji puta pohodio je Jablanac i Alan i time zaključio svoja velebitska putovanja.

Kao gorljivi popularizator Velebita isticao se i prof. Dragutin Hirc. Već 1874. godine kao mladi učitelj u Lukovu Dolu izveo je uz potporu nekih uglednih Zagrepčana prirodoslovnu ekskurziju u Liku i na Velebit. Tu je otkrio svijet novosti, kakav nije mogao ni da zamisli. Pun oduševljenja za vlastitu zemlju i narod, usto marljiv i nadasve zaljubljen u planine, dao se predano na upoznavanje velebitske prirode. Drugi pohod Velebitu izveo je u travnju 1886., kada je od Bakra došao u Karlobag, odakle se 19. travnja uputio iznad Lukova Šugarja. Treći puta obišao je Velebit 1892., kada se s dr. Antonom Wagnerom uspeo na Visočicu i Sadikovac. Izvori o Hircovim ekskurzijama po hrvatskim planinama nalaze se u njegovom još neobjavljenom dnevniku »Moji puti«, koji sadržava opise od više stotina njegovih ekskurzija po čitavoj Hrvatskoj.

Na gimnaziji u Gospiću bilo je pod kraj prošlog vijeka nekoliko profesora, koji su se posebno zanimali istraživanjem velebitskog gorja. Među njima se ističu Narsic Damir, specijalista iz arahnologije (nauke o paucima), Stjepan Gjurašin, botaničar i kasniji suradnik Botaničkog instituta u Zagrebu. Visočicu je često obilazio

dr. Petar Tomic, poznat kao historijski pisac. Među njima posebni interes za Velebit pokazuje prof. Dragutin Franić, koji je izveo više ekskurzija po Južnom Velebitu od Visočice do Sv. brda, a neke od njih opisao je u »Hrvatskom planinaru«.

Ovoj grupi treba pridružiti učitelja osnovne i više djevojačke škole u Gospicu Ivana Devčića, pisca mnogih priča i motiva iz ličkog narodnog života, od kojih su neke uzete na samom Velebitu. U Gospicu je rano pokrenut i organizirani planinarski rad, zaslugom ličkog vel. župana Bude Budisavljevića. Na njegovu inicijativu ustrojila se 23. travnja 1898. prva podružnica Hrv. planinarskog društva u Gospicu, »Visočica«, na čelu s predsjednikom Milanom Drenovcem i tajnikom prof. D. Franićem. Izleti tog društva bili su isprva česti i brojno posjećeni. Tako je 2. i 3. srpnja 1898. veća skupina izletnika članova društva izašla na vrh Visočice.

Velebitski hajduk Lazo Škundrić 1889. godine

No, početni elan u radu društva, počeo je slabiti čim je nekolicina aktivnih članova napustila Gospic.

Godine 1899. nalazimo na Južnom Velebitu profesora dr. Dragutina Gorjanovića. Njega je na putu pratilo njegov asistent Ostermann, a pridružili su se profesori dr. August Langhoffer iz Zagreba i Dragutin Franić iz Gospicu. Iz Metka prešli su put preko Struga, Buljme, i V. Paklenicom sišli u Starigrad.

S tom ekskurzijom zaključena su važnija velebitska putovanja do kraja 19. vijeka. Većina tih putovanja bila je, kako vidjesmo, prirodoslovnog karaktera, a tek rijetki bijahu oni putnici, koje je na Velebit privukao turistički interes. Zaključujući ovaj prvi dio pregleda kroz velebitska putovanja do kraja 19. vijeka, napominjem, da će u drugom dijelu nastojati da obuhvatim novije razdoblje velebitske kronike, kao i suvremena nastojanja oko napretka velebitskog turizma.

Doživljaji iz podzemlja

Speleologija — istraživanje pećina i jama — mlada je nauka, grana geologije. Ona još nije stekla široku popularnost i za njene rezultate zna samo malen broj stručnjaka. Tko ima koristi od speleoloških istraživanja? Odgovorit ćemo u kratko: privreda (traženje pitke vode u kršu i istraživanje pri izgradnji hidroelektrana), arheologija, antropologija, paleontologija, geologija, biologija, sanitarna služba, turizam i armija).

Krajem 1959. speleolozi u Zagrebu proslavili su deset godina postojanja speleoloških grupa u PD »Željezničar« i »Zagreb«. Deset godina je lijep jubilej. To je deset godina istraživanja podzemlja, to su desetine i desetine kilometara prevaljenih ispod zemljine kore, to su dani i mjeseci proboravljeni u tami pećina i jama. Zelja je pišča, da ovom reportažom opiše neke detalje iz speleološkog života naših i stranih speleologa, da prikaže način i probleme s kojima se čovjek susreće pri prodiranju u nepoznati podzemni svijet krša.

Da li ste se ikad u životu našli pred otvorom okomitog ponora ili pred tamnim ulazom u pećinu? Mnogo ih je koji su ustuknuli već pri samoj pomisli na dubinu, zgrozila ih je pomisao na tamu i hladnoću. Mnogo ih je koji odlaze što dalje od tamnih otvora, a noge im klecaju pri pomisli na pad u dubinu. I za Vas je to možda nešto strašno, nešto tajanstveno, obavijeno strahom i grozotama. Ako ste uz to slušali priče seoskog stanovništva o zmijama, vilama pa i samom davolu u tami pećina i jama, tada Vam je sigurno bilo milije da im se ne približite. Vi ne vjerujete u te mistične pojave, ali ipak ne želite ući u tamu pećina i jama.

Ali svi ljudi nisu jednaki. Što je za jedne strašno i opasno, to je za druge posve obično, i zanimljivo. Ima ljudi koji silaze u tamu pećina i ponora, silaze oslobođeni svih predrasuda i straha.

Htio bi Vam govoriti o njima, zapravo o nama i o sebi. Želio bih dati ne opis jedne lijepe pećine, već nešto od onoga čime se mi susrećemo u mraku podzemlja, htio bih Vam dočarati časove i dane proboravljene u tami i opasnostima koje mi ne smatramo opasnostima i strahote, koje ipak nisu tako crne, kao što je crna tama podzemlja.

ZAŠTO SILAZIM U PODZEMLJE?

*... Volim spilje gdje baklja
osvijetli tamnu noć,
gdje jeka juri dvoranom
i ima svoju moć ...
Sully-Prudhomme*

Citajući Hircov »Prirodni zemljopis Hrvatske« po prvi puta sam doznao nešto o našim pećinama. Zainteresirali su me opisi najljepših spilja, ispunjeni nečim fantastičnim, još uvjek neistraženim. Nakon toga sam saznao za pećinu Veternicu u blizini Zagreba i za pećinu Medvednicu iza Rauhove lugarnice nedaleko Sljemena.

Došlo je i moje poznanstvo s planinarom i starim poznavaocem pećina Vladimirom Horvatom i moji prvi koraci u podzemlje. Upisao sam se i u Speleološku sekciju Planinarskog društva »Zagreb«, a kasnije među speleologe »Željezničara« i tek se tada počela ostvarivati moja srednjoškolska želja — upoznavanje i istraživanje pećina i ponora. Počeo sam sticati svoja prva iskustva. U početku je bilo teško, jer nisam imao niti najnužnije opreme. No s vremenom se skupilo sve što je bilo potrebno.

Kada danas pogledam u nekoliko albuma svojih speleoloških fotografija, kada prolistam članke, u kojima sam opisao istraživanja u proteklim godinama, tada se sjetim pitanja, koje mi često puta postavljaju:

— Zašto te privlače pećine i ponori?

Dugo vremena nisam znao jedan kratki i jednostavni odgovor. Nakon osvajanja Himalaje slično su pitanje postavili osvajaču »krova svijeta«. A znate, što im je on odgovorio?

— Zašto sam htio osvojiti Mont Everest? Zato, jer postoji!...

Da, zaista, zato jer postoji nešto do tada neosvojivo, nešto nepoznato i neistraženo — evo zato mi radimo. U čovjeku je nešto što pobuđuje njegovu znat-

želju, nešto što ga tjera da otkrije Ameriku, da prodre u džungle oko Ekvatora, da prodre na Sjeverni i Južni pol, da se popne balonima u stratosferu, da se batiskafom spusti u morske dubine, da raketama prodre u svemir i da se spusti u tamu podzemlja ...

Ako kažemo za Ameriga Vespuccia, Marka Pola, Magelana, Amundsena, Piccarda i Von Brauna da su čudaci, onda su i istraživači pećina i ponora također čudaci. Ali oni to nisu!

Svako je istraživanje više ili manje ispunjeno avanturizmom, rizikom jer zahtijeva neobičnu ljudsku smionost. Ali za onoga, koji istražuje, njegovi porivi ne polaze od pomisli, da je to avantura. Njegovim mozgom, njegovim pokretima i željama zapovijeda praiskonska ljudska znatiželja, da otkrije ono, što mu je do tada bilo nepoznato. Čovjek pri tome ulazi sve svoje snage, on čini tada i više nego što bi pod običnim prilikama mogao činiti, a to ponekad ispadne previše smiono ili možda avanturiščki.

Značajne su riječi našeg zemljaka, istraživača Mirka Seljana: »Putovanje (istraživanje) je kao opijum. Tko ga samo jednom okusi, ne može mu se više nikada oteti. Ono mu se zavuče u živce, prožme ga svega i postane sastavni dio njega samoga. Odreći ga se značilo bi isto što i odreći se svoje ruke, noge ili ma kog drugog dijela tijela.«

A naš vrijedni i oduševljeni speleolog pokojni Umberto Giometta napisao je: »Odvaznog posjetioca krških dubina čeka bogata i obilata nagrada za njegov trud, koji je više puta skopčan i s velikim opasnostima. Neizbrisivi su, mili i dragi svi doživljaji koje čovjek proživi kada prodire u taj neokaljani svijet, impresije su to, koje te u mladosti oplemenjuju, a u starosti krijepe.«

PRVI KORACI I ZMIJSKI POGLED

Jednog ljetnog dana prije osam godina uputio sam se s Vladimirom Horvatom do t. zv. »trećeg ponora« u blizini »500 stuba« pod Sljemenom. U ponor se još do tada nije nitko spustio. Horvatu je još 1929. godine o tom ponoru pričao jedan luggar i kazao:

»Ak' bacite kamen u ponor, on pada furt trifrtalj ure(!) i uvek nuter nekaj ruži i lupa. Ja vam se bogme ne bi ni za kaj na svetu spustil vu njega.«

Horvat mi je zavezao uže oko struka. Karbitnu sam svjetiljku objesio o remen, jer je sunčana svjetlost prodirala skoro do dna. Počelo je moje prvo spuštanje pod zemlju i to još u neistražen ponor. Ruke su nekako nervozno hvatale za izboćine stijena, a noge stalno tražile siguran oslonac. Nisam se još dovoljno potuzdavao u sigurnost užeta. Izvan otvora bila mi je još samo glava. No skoro i ona ulazi u polutamu. Ovaj je trenutak za svakog početnika najteži. Tu se svaki po prvi puta susretne s osjećanjem ulaska u nepoznato, s gubljenjem prostranog svjetlog horizonta i naglim ulaskom u prostor potpuno ograničen tamom. Spustio sam se svega dva tri metra od otvora i već se odmaram. Noge nekako podrhtavaju, a nokti se želete duboko uvući u stijenu. Promatram tamu ispod sebe i nastojim prodrijeti u nju. Silazim dalje. Stijene su sada predaleko od dohvata ruku. Uzdajem se već u uže i slobodno visim na njemu. Otvor iznad moje glave sada je sve manji. Horvatova je glava već vrlo daleko. Najednom osjetim tlo pod nogama. Oprezno se okrećem. Vidim da stojim na nabacanom kamenju. S desne i lijeve strane nastavlja se dalje tamna pukotina. Horvat popušta uže i ja slobodnije stajem na dno. Uzimam karbitnu lampu i želim ju zapaliti. Nisam je još ni stavio na tlo, kad li osjetim da me iz tamne pukotine promatraju neke oči. Napregnuo sam pogled. Iz tame su me promatrале dvije stakleno-sjajne točke. I najednom počelo je psikanje. Oči se pomicaju. Trnci su mi prošli kroz tijelo. U grlu mi se steglo. Pokušavam viknuti, ali iz grla ne izlazi glas. Želim povući nogu bliže k tijelu, ali ona je zamrla. Psikanje prestane na čas i opet se ponovi. A oči se opet pomicaju. Kroz mozak sinu misao: Predamnom je zmija. Ujest će me! Umrijet ću ...

I tada začuh Horvatov glas iznad glave:

— »Što je, što si zaspao? Zašto ne zapališ lampu?«

To me je prenulo iz obamrosti. Pogledao sam prema otvoru. Ruka mi iz džepa izvadi kutiju šibica. Drvce je planulo. Lampa se upalila i psikanje je prestalo.

— »Što imade dolje? — pita me Horvat.«

— Za sada se nalazim na dnu — odgovorim, — a promatra me jedna žaba.

Nasmijao sam se svom strahu. Sada sam jasno vido dva blistava oka velike smeđe žabe, koja je upala u ponor. Psikanje je dolazilo od plina, koji je pod pritiskom izlazio kroz žižak na karbitki.

NA PAUKOVOJ NITI

Prilikom istraživanja dubokih jama spuštamo se niz lagane čelične ljestve osigurani alpinističkim užetom ili čeličnim užetom vitla. Ljestve se sastoje od dviju paralelnih čeličnih žica debljine 2–3 mm i od poprečnih drvenih ili aluminijskih prečki. Duljina ljestava je od 10–25 m, ali se uz pomoć karabinera (specijalnih penjačkih karika s perom, koje sprečava otvaranje) može spojiti nekoliko ljestava. Ljestve nosimo namotane, a težina im je pojedinačno svega nekoliko kilograma.

Čovjek polagano silazi u neistraženu jamu. Ljestve se ljušljaju i okreću u crnom i praznom prostoru

U okomitim i velikim jamama ljestve vise posvema slobodno u prostoru. Silazeći po njima osjećamo njihanje, koje je za početnike vrlo neugodno. Noge trebaju pravilno obavljati pokrete spuštajući se s prečke na prečku, a ruke stalno osiguravati silaženje i održavati stabilnost istraživača. Čovjek polagano silazi u neistraženu tamu, u kojoj više puta niti ne vidi kraj ljestava, po kojima se spušta. One se samo uvijaju, ljušljaju i okreću u crnom i praznom prostoru. Svjetiljka osvjetljuje samo nekoliko metara oko nas, a visoko gore prema otvoru ljestve i sigurnosno uže postaju sve tanje pretvarajući se u tanku paukovu nit. Na prevjesnim stijenama, gdje ljestve prelaze preko izbočene stijene, speleolog mora biti vrlo oprezan. Ovdje

ljestve treba odmaknuti od stijene, kako bi noge mogle stati na prečke. Osim toga težina tijela i ljestava mogu uhvatiti prste u škripac između stijene i ljestava. Oštar kamen vrlo lako razdere i raskrvari ruke i zato je preporučljivo nositi laganje, ali čvrste zaštitne rukavice.

Kod izlaženja treba imati mnoga vještine, spretnosti i snage u rukama i nogama, jer se više puta treba uspeti i nekoliko stotina metara od dna ponora do otvora. Tada uspinjanje traje i po nekoliko sati. To jako umara i česti odmor neophodno su nužni. Ako nas s površinom spaja telefon, možemo brzo javljati našu potrebu za penjanjem ili odmaranjem. U takovim prilikama pomaže vitaor, koji nas izvlači, a ruke moraju samo hvatati ljestve radi sigurnosti u slučaju pucanja sigurnosnog užeta.

Prilikom istraživanja ponora de la Pierre Saint-Martin pokazala se važnost dvostrukog osiguranja ili veće debljine čeličnog užeta na vitlu. Iako se morala savladati okomita dubina od 360 metara, čovjek je bio spušten samim užetom. Da su bile upotrebljene i ljestve, tada u času pucanja čeličnog užeta ne bi došlo do pada i pogibije istraživača.

Neophodno je nužno voditi stalnu kontrolu nad ispravnosću i sigurnošću ljestava i čelične užadi. O tome ovisi naša sigurnost, naši životi i postizanje cilja – dna jame ili ponora.

KROZ PREPREKE I OPASNOSTI

Kad je presušilo korito rijeke Dobre kod Ogulina, mogli smo ući u do tada nepoznati i neistraženi splet kanala Đulićnog ponora. Tlo ponora (koji se pod zemljom pruža horizontalno kao pećina) bilo je prekriven debelim naslagama blata i mulja, u uglovima mnoštvom zbijenog granja ili čitavih stabala, drvene grade, kolutova bodljikavice žice, plotova slame, lješina i čitavih telegrafskih stupova sa desecima metara žice. To je bio ostatak od zadnje poplave, koja je poharala sela i gradilišta na svom putu. Hodanje po nabacanom šiblju bilo je vrlo opasno, jer nismo mogli vidjeti, što je ispod njega – možda neki ponor, voda ili čvrsto tlo. Napredovalo se korak po korak, oprezno provjeravajući sve oko sebe. I tada sam na kraju jedne niske dvorane našao usku pukotinu, koja je dva tri metra ispod mene bila ispunjena vodom. Vidjeli smo, da je ovde nastavak neistraženih kanala ponora, pa je trebalo sići i vidjeti, što je na stvari. Užadi nismo imali kod sebe, a htio sam prodrijeti u pukotinu. Uska pukotina imala je vrlo glatke stijene, po kojima se ne bi moglo polagano silaziti. Na dno se pukotine moglo stići jedino skakanjem u nju. A koliko je duboka voda u pukotini? Možda pola metra, a možda i preko moje visine? I kao što se često puta u životu događa, čovjek se odluči da izvede neki čin bez dovoljno razmišljanja i tek kasnije postaje svjestan opasnosti, u kojoj se nalazio. I ja sam skočio. U tom sam času shvatio, da sam odluku prebrzo donio. Voda je pljusnula. Bio sam obuven u visoke čizme i kada sam osjetio tlo pod nogama voda mi je bila desetak centimetara nad koljenom. Dakle, imao sam veliku sreću!

Iza uske pukotine nastavlja se okrugli kanal, u kome je bio zaglavljen veliki balvan. Čudio sam se golemoj snazi vode, koja je mogla ovako dugačak i debeo balvan ugurati u taj uski kanal. Ovo je najbolje govorilo o strahovitoj snazi vodene bujice, koja se za vrijeme poplava sruči u ponor tražeći prolaz i u najužim kanalima i pukotinama. Prešao sam preko balvana i ušao u splet do tada nepoznatih kanala. Tjerala me znatiželja da vidim, gdje će i kako završiti kanal, u kome sada više nije bilo blata ni doplavljene granje. Najednom sam naišao na vodu, koja je izlazila iz jedne pukotine, ispunila dno preko pet metara široke prostorije i nastavila otjecati niz blagu strminu dalje u tamu. Pošao sam njezinim tokom kroz okrugao kanal. Prošao sam već preko stotinu metara od uske pukotine, u koju sam skočio. Tada sam došao i do kraja. Ispred mene bili su geološki lonci duboki preko jedan metar i puni vode. Vratio sam se prema pukotini. Kako je bilo nekoliko pukotina u kanalu, nisam znao kroz koju sam došao. Na kamenom tlu nisu ostali otisci, po kojima bi video svoj put. Prošlo je dosta vremena, dok sam provlačeći se kroz razne pukotine naišao na pravi prolaz. Prešao sam preko zaglavljenog balvana, a od njega ubrzao do pukotine s vodom. Zvao sam kolegu, koji je ostao iznad pukotine, ali ga nije bilo. Preostalo mi je jedino, da se pokušam uspeti penjanjem po uskoj i skliskoj pukotini. Opirao sam se nogama i ledima o stijene i već skoro pri vrhu okliznuo i pao na dno. Pokušavam iznova. Bio sam sav mokar od znoja

i od vode, koja se cijedila niz stijene. Malo sam se odmorio i ponovo pokušao s uspinjanjem. Ovog sam puta imao sreću i izvukao se iz pukotine.

Drući dan smo istraživali pećinu Medvedicu, koja se također nalazi u Ogulinu. Došli smo do jednog jezera oko 250 metara od ulaza. Kako sam samo ja imao visoke čizme mogao sam jedini prijeći preko vode i nastaviti put do kraja pećine. Išao sam po šljunčanoj obali, dok je uz mene žuborio potočić, koji je izvirao iz jezera. Vlažan šljunak ljeskao se pod svijetлом moje svjetiljke. Izgledalo mi je kao da hodam noću obalom neke rijeke na zemljinoj površini. Da, ovo je prava pješčana plaža, ali plaža, koju nikada ne ogrije svijetlo sunca. Iza jedne okuke zaglušio me šum slapa, koji je iz daljine stravično tutnjao u niskom kanalu. Predamnom je bio završetak pećine. S lijeve strane ispod svoda izbijao je jak mlaz vode. Ovo je voda rijeke Dobre, koja se od Đulinog ponora podzemno probija do ovog mjesta i tu nestaje u jednom sifonu. U zaglušujućoj buci vode nije se ništa čulo. Stajao sam u vodi, koja je kraj mene ponirala i kolutala se kao u nekom virusu. Promatrao sam slap, slušao buku vode i pri tome nisam ni primijetio, da ja polagano tonem i propadam u pjesak, koji je zapravo bio živ. Sjetio sam se slike propadanja u živo blato iz nekog filma, pa sam nesvjesno kriknuo. Ali od zaglušujućeg šuma potoka nisam čuo niti svoj glas. Grčevito sam se uhvatilo rukama za obližnju stijenu i počeo izvlačiti noge. Bilo je dosta muke, ali sam se ipak izvukao. Sjeo sam na stijenu iznad vira i promatrao vodu i pjesak, koji je nestajao pod mojim nogama.

SAN POD ZEMLJOM

*»Slatko li spava umor,
— pa i na granitu.«*

Goethe

Kada bi na istraživačkim akcijama otkrili neki veći ponor ili pećinu, ostajali bi u njima sve dok ne istražimo do kraja ili dokle je to moguće. Često se dogadalo da se istraživanje nastavilo i kroz noć. Ostajali smo budni izrađujući nacrtce ili prodirući kroz neistražene kanale. Koliko god je čovjek okupiran znatiželjom i neprekidnim pokretima u traženju nečega što još nije poznato, toliko ga naglijie savlada san, ako u toku noćnog istraživanja negdje stane i ne kreće se.

Tako nas je jedna noć zatekla u pećini Veternici kraj Zagreba. Prodirali smo prema njezinom kraju. U uskom, jedva prolaznom kanalu pred zadnjim slapom ostavili smo ljestve. Nismo računali, da će nam trebatи za svladavanje zadnjeg slapa. Jedan se morao vratići po njih, a mi ostali smo čekali. Uz nas je šumio slap. Stajali smo ili sjedjeli na kamenim izbočinama, a pod nama je bilo dno pukotine s vodom. Nogama i ledima opirali smo se o stijene. Neko smo vrijeme razgovarali, ali nas je šum slapa sve više uspavljivao. Bilo je negdje oko pola noći. Ja sam se opružio na jednoj polici oduprijevši se nogama o susjednu stijenu. Počeo sam već i spavati. Od umora nisam ni osjećao, kako mi se u kosti uvlači hladnoća. Najednom, krik! Trgnem se. Što je to? Jedan je drug do mene zaspao i sanjao da pada. U snu je kriknuo i probudio sebe i nas. Sada smo se svi razbudili i uvidjeli, da smo mogli popadati u pukotinu ispod nas, porazbijati si glave i polomiti udove. Počeli smo vikati, zapravo urlati, nadvikujući šum slapa u želji da odagnamo san i umornost.

Jednom drugom prilikom bili smo opet cijelu noć u poslu. Istraživali smo po prvi put ponor Mandelaju kod Oštarija. Oni, koji su napredovali u rekognosciranju ponora, dobro su podnosili noćni rad, ali mi koji smo izradivali nacrt, morali smo naprezati svu svoju volju, da nas ne savlada san. Ušli smo u jednu malenu dvoranu. Jedan je otisao na njezin kraj s mjeračom vrpcom i tamo je morao stajati, dok kompasom odredim točan smjer novog pravca. Sjeo je na zemlju, ispružio noge i rekao:

Da se samo malo odmorim!

Lampu je stavio na prsa i obuhvatio ju rukama. Izvadio sam kompas, ucrtao novi pravac, nanio dužinu dvorane, širinu i njezin profil i krenuo dalje. U prolazu se okreñem i viknem mom pomagaču:

Hajde, gotovi smo!

No moj je drug nepomično ležao. Pozovem ga imenom, ali ništa. Pridem bliže i ugledam ga kako spava. Probudio sam ga, a on se stresao i začuđeno pitao:

»Što je, gdje smo? Zašto ne mogu spavati?«.

No začas je došao k sebi. Nismo se čudili. Vani je već odavno prošla ponoć, a mi smo umorni i neispavani. Bilo je dovoljno sjesti na mekanje tlo, staviti se u ležeći položaj i umor je za tren učinio svoje — čovjek je počeo spavati.

Od tada smo sa sobom nosili šator. Kada bi tko osjetio umor, uvukao bi se u šator, zamotao u deku, odspavao svoje i zatim nastavio rad.

STIJENE SE RUŠE

Iznad Žrvne pećine kod sela Borčeca nadvila se preko dvadeset metara visoka stijena. Na stropu pećine mnogo je pukotina i očito je, da će se prednji dio pećine sa čitavom stijenom bez sumnje jednog dana odvaliti. Provlačim se kroz sve prolaze i izradujemo nacrt. Provlačim se i ispod najnižeg otvora i tu se fotografiram (vidi sliku). Posvema smo mirni i sigurni pod ovim stijenama. Lupamo čekićima po njima i vadimo fosile.

Pod Damoklovim mačem

Od tog istraživanja Žrvne pećine prošlo je nešto manje od mjesec dana. Ponovno smo došli u blizinu pećine, da istražimo nešto u okolini, kad li imamo što vidjeti. Dvadeset metara visoka stijena nad otvorom pećine više ne postoji. Goleme kamene gromade posvema su prekrile ulaz. U pećinu se možemo uvući samo puzaјуći ispod odvaljenih blokova.

Tek smo sada postali svjesni opasnosti, u kojoj smo se nalazili pred nepunih mjesec dana. Damoklov mač visio nam je nad glavom, a da na to nismo ni pomisljali. Tamo, gdje sam se fotografirao bila je sada velika kamena gromada visoka i široka oko osam metara.

I TU SU POTREBNE ŽRTVE!

*»Treba biti smion, da bi se vidjelo
ono što je sakriveno.«*

Maeterlinck

Čovjek je svoju znatiželju i puteve u nepoznato često puta plaćao i svojim životom. Koliko li je istraživača u džunglama ostavilo svoje kosti, koliki su ostali u snijegu i na liticama visokih planina? Magelan, Amundsen, Cook, Livingston, Stjepan Seljan i mnogi drugi istraživači označili su put u nepoznato svojim kostima.

Zar se onda moramo čuditi, što je i u podzemlju čovjek podigao grobni humak?

Počelo je već kod prvih koraka u podzemlje. Godine 1922. u dubinama ponora Kancijana stradava speleolog Federico Prez. U jami Thru de Crez voda je odnijela šest istraživača i njihovi lješevi nisu nikada pronađeni. Prilikom istraživanja ponora Raspo u Istri naglo nadošla voda ponovno odvlači žrtve, ovoga puta dva speleologa. U pećini Vjetrenici na Popovom polju nastradao je jedan mladi češki biolog. On je sam ušao u pećinu i upao u jedno jezero. Tom mu se prilikom ugasa

svjetiljka i ostao je bez svijetla. Tri dana uzaludno je pipao u mraku tražeći izlaz. Našli su ga tek nakon tri dana u blizini izlaza. Bio je sav izbezumljen od straha i nakon nekoliko godina umro od posljedica te nesreće.

Rat je za nekoliko godina prekinuo speleološka istraživanja, ali tada se ponovno nastavljaju i postaju sve brojnija. Francuzi, Talijani i Englezzi sve više istražuju svoje krške predjele. Pronalaze se sve dublji ponori i sve veće pećine. Počela je neka tih utrka za rekordima.

Godine 1950. otkriven je ponor de la Pierre St. Martin i već slijedeće godine počinju istraživanja. Tada je postignut rekord u okomitom spuštanju. Spuštao se direktno od otvora do dna 370 m. Godinu dana iza toga speleolozi se ponovno spuštaju u ponor. Nastoje prodrijeti kroz ogromnu dvoranu dugu 500, široku 300 i visoku do 100 metara. Otkrivaju i druge prostorije pod zemljom. Prilikom izlaska iz ponora događa se nesreća. Speleologu Marcelu Loubensu puca čelično uže i on pada s visine od 10 metara na kamene gromade na dnu i kotrlja se niz njih. Vijest o nesreći potresa čitavu Francusku. Pristiže pomoć i brojni dobrovoljci stavlju se na raspolaganje ekipi istraživača. Loubens leži na nosilima na dnu jame. Zadobio je frakturu lubanje i prijelom kralježnice. Liječnik ekspedicije spušta se uz životnu opasnost po običnom telefonskom kabelu. Daje transfuziju unesrećenom. Vodi se nesebičnim požrtvovanjem borba za ljudski život, ali 36 sati nakon pada Loubens je preminuo. Tijelo se nije moglo izvući iz ponora, pa ga zakapaju u velikoj dvorani. Istraživač Labeyrie drhtavom rukom kleše nadgrobni epitaf: »Ovdje je Marcel Loubens proboravio posljednje dane svog herojskog života«. Tek godine 1954. uspijelo je speleolozima da iz ponora izvuču mrtvo tijelo svog druga u specijalno konstruiranom sanduku.

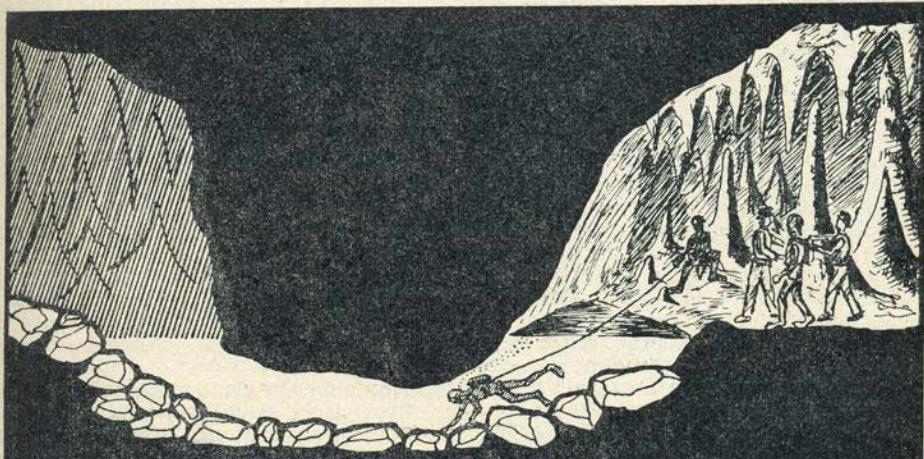
Nesreće su se redale dalje. Čovjek je plaćao svoju smionost. U Engleskoj dva mlađića devet dana leže na dnu ponora u jednoj pećini očekujući smrt od gladi i hladnoće, ali su u zadnji čas spašeni. Nekoliko mjeseci prije njih u uskoj pukotini »Đavolje jame« zaglavio se u uskoj pukotini speleolog Neil Moss. Nisu ga mogli izvući i on umire nakon 46 sati borbe za njegov život.

VODENA OPASNOST

»U tamnim zakloništima teku rijeke slične našima, jedne mirne i polagane, a druge buče među ponorima.«
Seneka

U mnogim pećinama i ponorima speleolozi uspijevaju prodrijeti do kraja. No nekada se dogodi, da im voda onemogući daljnji put. Ako je pred njima jezero, prelaze ga čamcem. Isto je i s vodenim kanalom. Ako je slap, penju se ili spuštaju niz njega. Najteže je, ako je vodena prepreka sifon.

Sifoni su vodene prepreke, u kojima se strop spusti ispod razine vode, tako da je prolaz moguć samo ronjenjem. (vidi sliku). Nekada su ova mjesta bila nepro-

Kroz sifon prolaz je moguć jedino ronjenjem

lazna. Međutim, pojava ljudi-žaba i suvremena ronilačka oprema omogućila je prodiranje i u sifone.

Koliko god to izgledalo jednostavno, ronjenje u sifonima najopasniji je speleološki posao. Nitko ne zna koliko je stijena duboko pod vodom, koliko je ona duga, da li je dno ispunjeno oštrim stijenama, imade li virova, vodenih ponora ili labirinata u sifonu? Vrlo česte nesreće ukazuju na velike teškoće i prepreke, ali čovjek i tu prodire.

Prilikom prvih istraživanja Križne jame kod Loža godine 1927. istraživači su prodirali kanalima pećina, koji su bili ispunjeni vodom. Na jednom se mjestu strop gotovo spustio do vode. Ostao je samo vrlo nizak prolaz. Oko 50 metara morali su ploviti ležeći na leđima u čamcu, odupirući se rukama o strop. Iza ovog kanala dolazile su goleme pećinske dvorane, ponovno voda i opet prostori ispunjeni prekrasnim sigastim tvorevinama. Doprli su duboko pod zemlju i tada su se počeli vraćati. Ponovno su došli do niskog vodenog kanala. Ali, što je to? Dok su oni prodirali kroz pećinu, na površini se iznenada izlio jak pljusak. Voda je naraslala u pećini i potpuno je zatvorila njihov prolaz. Povratak je bio posvema onemogućen. Možete li si zamisliti kakvu su strahovanje moralni preživjeti zarobljeni istraživači, odsječeni od svijeta neprolaznom barijerom vodene mase? Prošlo je šest dana i noći kada je razina vode opet spala i omogućila im povratak kroz uski kanal i izlaz na svjetlost dana.

Krajem godine 1957. slovenski speleolozi istražuju sifon u jednoj pećini kod Donje Idrije. Ronioc Milan Straus ulazi u sifon, prolazi kroz njega i otkriva da se pećina nastavlja dalje. Želi se vratiti natrag, da to javi drugovima. Uže, kojim je bio vezan prekinulo se. Voda je bila jako mutna i orientacija nemoguća. Nekoliko je puta pokušavao pronaći izlaz, ali bez uspjeha. U aparatu za ronjenje nestalo je i kisika. Hladnoću vode sve je teže podnašao. Bio je iscrpljen. Legao je na obalu podzemne rijeke očekujući pomoći.

S druge strane sifona započela je borba za ljudski život. Kako nisu imali još jedan aparat za ronjenje dolaze vatrogasci i crpu vodu iz sifona. Razina vode se nešto smanjila i ronioci ponovno pokušavaju prodrijeti do »zarobljenika«. Veza je uspostavljena i uskoro se speleolog vratio među svoje drugove.

Početkom godine 1958. stiže vijest iz Varšave: »Drama u ledenim dubinama Zimne jame. U jednoj od neispitanih jama u sjevernom obroncima Tatra, izgubio se čovjek. Speleološka je ekipa pokušala prodrijeti ronjenjem kroz jedan sifon i ispitati pećinu. Od dva ronioca vratio se samo jedan sav razderan i onesviješten. Sto je s drugim? Uzbudila se cijela Poljska. Punih 50 sati trajala je borba za čovjeka. Nije se ovdje radilo samo o podvigu, koji je izведен u viječnom mraku jedne neispitane jame, nego o tome, da je skoro čitava Poljska streljila za život jednog običnog čovjeka, streljila je zemlja, u kojoj je čovjek najljepše blago, u kojoj nema ničega, što bi bilo tako vrijedno i tako značajno kao onaj zgrčeni i malaksali mladići u tami pećine.«

Pred deset godina ušao je u Škocijansku jamu slovenski speleolog Egon Pretnar s grupom talijanskih speleologa. Ušli su duboko u pećinu u Hankejev kanal i došli u zadnju Martelovu dvoranu. Put je vodio uklesan u stijenu, dok je pod njima šumila ponornica Reka. I najednom, gotovo iznenada, voda je počela rasti. Uklesane stepenice i čelično uže prekrila je voda. Vratiti se više nije moglo. Morali su se popeti još više na stijenu prema stropu pećine i čekati. Pred njima je bila strašna smrt davljenjem u kovitlavoj mutnoj brzici. Pretnar se sjeća tog dogadaja kad je mislio da više ne će izaći iz pećine. Centimetar po centimetar voda im se približavala. Prolazili su časovi, koji su izgledali kao vječnost. Oči su im suzile od naprezanja i gledanja u mutnu masu vode, koja im je već počela kvasiti noge. I tada, kada je već sve bilo izgubljeno, razina Reke počela je podrhavati, voda je prestala rasti. Prošlo je još nekoliko sati, kada su ponovno stepenice bile slobodne, a time slobodan i izlaz iz pećine.

Kada su izašli na površinu, bio je već drugi dan. Nebo je bilo vedro. Duboko pod njima šumjela je hirovita Reka. Hirovita kao i sve krške rijeke. Čim nadode nevrijeme, vrapnenačke se pukotine vrlo brzo ispune vodom i ona provali u svoje kanale, ispuni ih i prepuni. Tada ruši sve pred sobom. Kada ju konačno ponori proglotaju, vodena se stihija smiri.

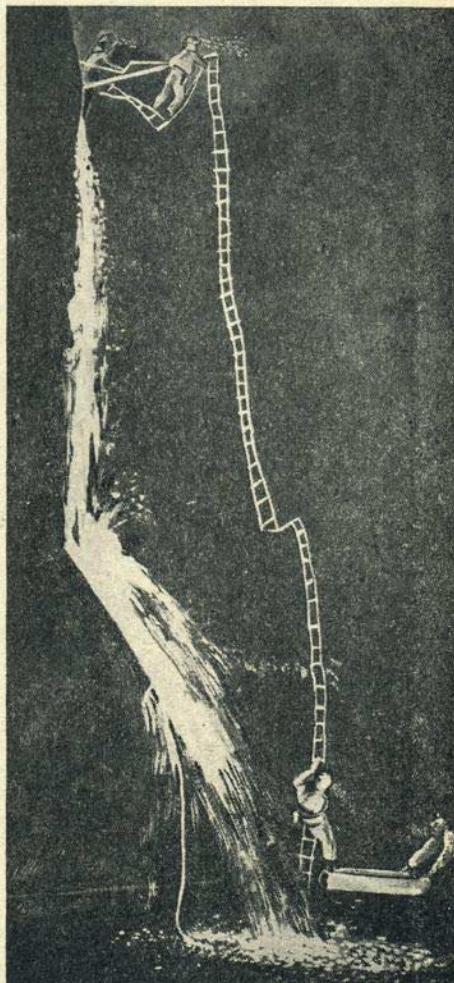
Sve ove nabrojene nesreće i akcije spasavanja imaju nešto zajedničkoga. Kada se dogodi nesreća, ljudska solidarnost polaže svoj ispit. Sada nije više u opasnosti samo jedan — unesrećeni, sada su opasnosti izvragnuti svi oni, koji ga spašavaju. Tek se tada osjeća vrijednost ljudskog života i ljudska solidarnost pokazuje svoje pravo lice.

Izlazio sam iz jednog ponora na kraju Srednje Cerovačke pećine. Do gornje platforme bilo je oko 25 metara. Ponor je bio zapravo pukotina široka 1 do 2 metra. Ljestve su negdje visjele slobodno u zraku, dok su negdje bile uz samu stijenu.

Izlazio sam zadnji, pridržavši ljestve svom predhodniku. Kada je on izašao, počeo sam se uspinjati. Na nogama bile su mi visoke čizme. Ljestve i ruke bile su vrlo blatne, a i same stijene bile su vlažne i skliske. Na kacigu mi je gorjela električna lampa. Noge i ruke gotovo su instinkтивno i automatski obavljale već dobro poznate pokrete. Penjao sam se polagano i oprezno sprečajavajući njihanje i okretanje ljestava. Uspeo sam se već deset metara od dna. Došao sam do mjesta, gdje su ljestve bile položene na stijenu. Tu je trebalo opreznije penjati. Mislima sam bio negdje »daleko« i svaki je pokret bio samo automatski. Najednom su se ruke oklinzile sa ljestava, a takoder i noge. Počeo sam padati. U prvi trenutak nisam bio svijestan onoga što se dogodilo. Nisam osjetio nikakav trzaj. Vidio sam samo kako mi ljestve lete pred očima. Glavom sam udario o stijenu. Imao sam kacigu. Limena kutija s baterijom razbila se od udarca. Nastala je tama, ponovni udarac i pad. Osjetio sam bol u nogama. Nastupila je nesvjestica. Nešto toplo i bolno prostrujalo mi je kroz tijelo. Da li je to bilo saznanje onoga, što se dogodilo ili fiziološko reagiranje tijela? Ne znam. Došao sam k svijesti. Lijeva mi je noga slobodno visjela u pukotini niz stijenu. Pomaknuo sam ju i zgrčio u koljenu. Boli me, ali je vjerojatno čitava. Pokušao sam podići desnu. Ona je bila uglavljenja u kamen uz mene. Primio sam ju s obje ruke i povukao. Bol je bila jaka i od nje sam se onesvijestio.

Kada sam ponovno došao k sebi, čuo sam da me zovu s gornje platforme. Viknuo sam samo: »K meni! K meni!« i legao na stijenu. Netko se velikom brzinom spuštao k meni. Nije silazio ljestvama, već se slobodno spuštao po užetu. Bio je to naš Vlado. Pomogao mi je, da se podignem sa zemlje i pregledao me. Osim izgrebenih ruku, bolova u desnoj nozi i razbijenog sata na lijevoj ruci, nisam nigdje bio ozlijeden. Vlado mi je zavezao uže oko pojasa i počelo je izvlačenje. Na lijevoj sam nosi mogao stajati, jer me je manje boljela, ali na desnu nikako. Vlado mi je pomogao svojim ramenom, odmicao ljestve od stijene i polagano smo se uspinjali. Bojao sam se, da li će ljestve izdržati našu dvostruku težinu. No one su bile sigurne. Išlo je vrlo polagano. Drugovi su napinjali sve snage, da me izvuku. Došli smo na gornju platformu i tu sam se malo odmorio.

Do izlaza se moralo uspeti još 60 metara u visinu, kroz oko 100 metara dugi kanal. Puzaoo sam četveronoške, vukao se kroz blato i vodu. Nosili su me, dizali preko stijena, skakao sam na jednoj nozi i ponovno puzaoo. Prošlo je više od jednog

Spuštanje niz slap u ponoru Berger (1135 m), zasada najdubljem u svijetu

sata, kada sam se dovukao do izlaza iz pećine. Skinuli su mi čizmu. Zglob pete desne noge bio je natečen i podliven krvljom. Odnjeli su me do prve željezničke stražare. Došao je vlak i dalje je slijedio pregled u Gračačkoj bolnici, put u Zagreb, a završetak je bio u gipsaoni bolnice u Zagrebu. Ustanovljen je prijelom u zglobu i noga je stavljena u gips.

U čitavoj nesreći ipak sam imao mnogo sreće. Sreća je, što sam padao posvema okomito i nisam se preokrenuo u zraku. Na sreću, dno ponora imalo je malo nagnutu stijenu, koja je ublažila težinu udarca. Uski završetak ponora spriječio je kotrljanje i daljnje ozljede. A da nije bilo kacige, glava bi se razbila na stjeni.

Drugi će se puta pažljivije brinuti o osiguranju. Cijeli naš život je škola, u kojoj se učimo živjeti na našim pogreškama. Kako svaka škola košta, tako sam i ovu morao platiti.

Za ove nesreće imao sam prilike najjače osjetiti što u takovim časovima znači drug. Vidio sam njegovo izlaganje opasnostima da spasi unesrećenog. Vlado, mnogi ti hvala! Hvala i svima drugima, koji su svojom brigom i pažnjom nastojali olakšati i umanjiti bolove i čitavu nesreću.

POSTAO SAM ĐAVAO

U ljetu godine 1958. radio sam u Istri istraživajući pećine i ponore od Pule do Umaga. Obilazio sam sela, raspitivao se za speleološke objekte, a gdje je bilo moguće potpuno bi ih ili bar djelomično istražio.

Prilazeći jednom selu primijetio sam da djeca prestrašeno bježe u kuće i zatvaraju se. To me nije mnogo začudilo, jer u mnoga udaljena sela rijetko tko zalaže, a ljudi su dosta nepovjerljivi prema nepoznatom posjetiocu. Ušao sam u selo i srećo jednog muškarca. Pitam ga za jednu jamu kazavši i njezino ime. Molim ga da mi je pokaže i usput ga pitam i za druge podatke, koji su mi bili potrebni. Pošli smo kroz selo prema jami. Osjetio sam da me iza srušenih drvenih kapaka na prozorima promatraju sakrivene oči. Iza nas čula bi se škripa vratiju ili prozora. To su provirivali ili izlazili iz zaklona oni »najhrabriji«. Nisam se htio osvrтati.

Neposredno pokraj sela nalazio se otvor jame obrasao gustim grmljem. Jama je bila zapravo jedna vrtača, blagih strana, u čijem se jednom kraju crnio otvor. Provukao sam se kroz grmlje i počeo srušiti prema otvoru jame. Seljak je pošao za mnom, vjerojatno tjeran znatiželjom. Bio sam već blizu tamnog otvora ponora, kad li iznad moje glave u šikaru zavapi ženski glas:

— Ajme, Ive, kud ćeš čovječe? Bože, žene pomozite! Ive, ne ostavi dicu svoju! Ive vradi se!...

U taj čas začuo se i dječji plać i jecaj:

— Tata, tata, joj tata!

Seljak je stao kao gromom ošnut. Malo je problijedio i pogledao u grmlje prema mjestu odakle je dolazio ženski glas. Povukao se korak natrag i sjeo na zemlju.

— Ne luduj ženo. Idem za ovim čovikom. — Malo stane i kao da se opravdava produži: — Kud on može, mogu i ja!...

— Čovik, kakav čovik? — čuo se ponovno ženski glas. Čovik ne ide u jamu. Jama je za davla. Ki će zнат, da i taj nije davо?...

Pogledao sam prema grmlju i vidio, da se u njemu miče mnogo djece, žena i muškaraca. Htio sam se nasmijati tim riječima, ali znam da je praznovjerje i strah od tame pećine i jama vrlo veliko među našim seljacima, pa sam radije šutio. Sputio sam se do otvora i izmjerio sve što me je zanimalo.

Počeo, sam se penjati natrag prema grmlju. U njemu su najednom zapuckete suhe grančice i bat bosih nogu gubio se prema selu. Čulo se kako jedan ženski glas viče:

— Bižte dico, bižte u kuću. Đavo bi ga znao kakvi je to čovik?... Kod grmlja me je čekao seljak nekako ustrašen. Zahvalio sam mu se i pošao natrag u selo. Nigdje ni žive duše. Sva su vrata zatvorena, prozori prekriveni, a u selu tišina, kao da je sve pomrlo. Bio sam žadan, ali tko će se sada usuditi davlu dati vode? Pošao sam dalje. Znam da mi svaki korak prati desetak prestrašenih očiju. Smijem se u sebi i napuštам selo. Druga priča o davlu odvija se u okolici jame Jazben blizu Nove Gorice.

Slovenski speleolozi istraživali su jamu. Na kraju, kad su iz jame izlazili zadnji istraživači, seljaci su ih pitali:

— Vidjeste li davla?

Speleolozi se smiju i odmahuju rukom:

— Nema njega na dnu!

Seljaci sumnjičavno gledaju speleologe i ne vjeruju, jer... bilo je to godine 1918. U jamu je upao jedan vol. Nitko se nije usudio prići otvoru. Našao se ipak jedan hrabri mladić iz obližnjeg sela Podlake, sakupio je svu užad u selu i uz pomoć nekoliko hrbrijih seljaka spustio se u jamu u velikom vjedru. Seljaci su napregnuto čekali, osluškivali i strepili. Nije se čulo ništa. Najzad se uže zateglo i oni su počeli vući. Iznijeli su pola vola. Ponovno su spustili uže u očekivanju druge polovine, ali iz jame je izašao samo mladić.

— Zašto nisi poslao i drugu polovinu vola? — zapitali seljaci.

— Jedva sam i ovo uspio oteti davlu. Htio je cijelog vola, jer je, kaže, pao u njegovu jamu — odgovorio je mladić...

Seljaci su gladom bez obzira pobegli u selo. Zaobilazili su otvor i legenda je počela kružiti dobivajući sve strašnije oblike. I kada su jednom prilikom za dugih kiša primijetili da iz jame izlazi bjeličasta maglica, seljaci su bili uvjereni, da je i ovo djelo davla.

— Vidite, to vještice spremaju ručak — govorili su seljaci, kloneći se guste borove šume, u kojoj se nalazila jama.

I zato sada seljaci nisu mogli vjerovati speleolozima, da su se mogli živi izvući iz »davolje jame«, a da se u njoj nisu sreli sa đavolom...

REKVIZITI PUTUJU

Zamislite jednu jamu duboku nekoliko stotina metara, koju želimo istražiti. Do nje treba dopremiti sve potrebne rezervne: vitao, nekoliko stotina metara ljestava, alpinističku užad, karbid, šatore, telefone, i još mnogo neophodno potrebne pomagala i rezervita. Sve to zajedno ima težinu od nekoliko stotina kilograma. Od jame do najbliže željezničke stanice ili ceste često ima i po nekoliko sati hoda. No kako nemamo za naše potrebe helikopter, leda i ruke postaju prijevozna sredstva.

Ponor Čudinka nalazi se na podnožju Seliškog vrha kod Plitvičkih jezera. Dubina joj je 203 metra, pa je prema tome najdublja istražena jama na području Like. Od željezničke stanice Rudopole udaljena je oko deset kilometara.

Prilikom jednog pokušaja silaska u jamu trebalo je prebaciti sve te rezervne od stanice do jame. U šumi je bilo još dosta snijega. Na malenu dvokolicu stavili smo vitao težak oko 100 kilograma, nešto alpinističkih užeta i ljestve. Svaki od nas koji je pošao uz dvokolicu imao je na ledima do vrha punu naprtnjaču sa svojim stvarima i s još po jednim namotajem ljestava. U snijeg smo propadali negde i do pojasa. Dvokolicu smo više nosili nego što smo je mogli gurati. Trebalо je s njom proći preko mnoštva sniježnih nanosa, vući je kroz blato, prenašati preko svaljenih stabala, obilaziti vrtače i vući kroz šikarje. Trebalо nam je oko četiri sata od stanice do jame. A tada se trebalo ponovo vratiti i cijeli je naš put trajao preko jedanaest sati.

Speleolog mora biti pripravan i na takve napore, jer se samo na taj način može doprijeti do cilja — dna duboke jame.

NEPOKRIVENI GROBOVI

U mnogim su jamama pronađeni ljudski kosturi iz doba, kada se još nitko nije bio ispitivanjem jama. To su kosturi ljudi, koji su u Starom i Srednjem vijeku bili osuđivani na smrt bacanjem u jamu. U jednoj jami u blizini Trogira pronađeno je dvadeset i dva kostura, uz njih i brončani predmeti, pa se po tome smatra, da su u jamu bačeni prije nekoliko tisuća godina.

Za vrijeme minulih ratova mnoge su naše jame i ponori postali grobnice. Najstrašnije je bilo za vrijeme zadnjeg rata, kada su okupatori bacili na tisuće nevinih ljudi i uhvaćenih partizana u brojne jame našeg krša. Tragova ratnih strahota ima danas sve manje. No u mnogim jamama stravično se bjelasaju ljudski kosturi pod svijetlima naših baterija. Ovo su njemi svjedoci užasa s probijenim lubanjama, razbijenim čeljustima i prelomljениm kostima.

Danas imademo na stotine ovakovih nepokrivenih grobova. Više puta se ne zna koliko je ljudskih života nestalo u njihovoј tami.

U mjesecu maju godine 1959. Savez boraca u Ogulinu zamolio je speleologe, da iz jama u okolini Ogulina izvade kosti žrtava za njihovu zajedničku grobnicu. Speleolozi »Željezničara« sišli su u četiri ponora sakupivši nekoliko stotina lubanja.

Kada u nekom selu ugine kakova domaća životinja seljaci se je u kršu rješavaju bacanjem u ponor. Pritom su i dosta nepromišljeni. Oni ne znaju, da dnom ponora protjeće i voda, koja se na drugom mjestu izljeva kao izvor na površinu zemlje. Na taj način oboljele i uginule životinje zaraze vodu i odatle može doći do raznih teških zaraznih bolesti. Nije rijedak slučaj, da se na dnu nekog ponora jedva provlačimo preko istrunulih kostura volova, krava, ili konja. Više puta je smrad nepodnošljiv, jer se upravo raspada neka lješina, koju su seljaci nedavno bacili. Prilikom naših istraživanja upućujemo seljake u opasnosti, koje izazivaju bacanjem uginulih i zaraženih životinja u ponore i jame.

SVIJETLA POD ZEMLJOM

»U prirodi postoje i druge stvari osim onih koje se vide: tamo se nešto osjeća i odgonetava.«

Russel

Svaki susret s podzemljem zahtijeva od nas veliku opreznost. Opasnosti ima mnogo, ali one su sve slične opasnostima koje mogu zadesiti čovjeka i na površini zemlje. Razlike su samo u tome, što se one na zemlji mogu lakše uočiti nego ove u podzemlju. Treba pronaći najlakši prolaz, zaobići opasna mjesta i dobro paziti na svaki korak. Što je jače naše svjetlo, što više probijemo i rasvijetlimo vječni mrak podzemnih prostora, tim nam više postaju jednostavniji i lijepi. Bez svjetiljaka mi bi bili nemoćni. Uzaludan bi nam bio svaki trud. Osvjetlimo li neku dvoranu, hodnik ili pukotinu, oni nam postaju poznati. Nepoznаницa tame je riješena, koraci su nam slobodniji, pokreti brži i o nikakvom strahu ne može biti govora.

Neobično zanimljive i čudno oblikovane kalcitne tvorevine i forme bude u nama estetske osjećaje. Ovisno od psihičke formiranosti čovjeka ti osjećaji mogu biti jači ili slabiji. Jedno je ipak sigurno: Tko god ugleda one kalcitne oblike stvarane radom vode i rastopljenog vapnenca kroz tisuće i stotine tisuća godina, ne može ostati ravnodušan. Svaki onaj, koji voli život i prirodu bit će očaran prizorom, a često puta zapanjen i oduševljen. Brzo će zaboraviti na sve teškoće i napore istraživanja, jer je nagrada za njegovu muku i trud dostoјna.

U razvoju mlade generacije u našem novom društvu, speleologija vrši svoju korisnu i rekreativnu ulogu. U toku speleoloških akcija mlađi su istraživači suočeni s teškoćama, koje im jačaju tijelo. Odlučnost i požrtvovanje brzo reagiranje pred nenadanim preprekama i raznim situacijama nalažu istraživaču, da bude vješt i hrabar. Osjećaj odgovornosti i briga za druga, koji visi na užetu, razvijaju u istraživaču njegovu najvredniju osobinu — ljubav za čovjeka. U podzemlju pojedinac ne znači ništa. Nepoznato može istražiti samo dobro uvježbana ekipa, grupa hrabrih i smionih ljudi, spremnih da izdrže najveće napore i neprijatnosti tame i vlage podzemlja.

Vodenim jednim određenim ciljem — istraživanjem — oslobođeni neozbilnjih i nepromišljenih akcija, oslobođeni osjećaja rekorderstva i rivalstva — speleolozi postaju korisni i vrijedni sudionici čovjekovog nastojanja, da otkrije i istraži sve ono, što mu je do sada ostalo nepoznato i neotkriveno.

U vrijeme dok čovjek svojim raketama prodire u svemir, da upozna i njegove tajne, dotle u tamnim pukotinama, kanalima i šupljinama krša pod našim nogama ostaju neotkriveni ogromni prostori. No danas i tu titraju svjetla istraživača. To prodire čovjek sa željom, da upozna i ovaj svijet različit od onoga, u kome se svakodnevno kreće.

LITERATURA

1. Norbert Casteret: »Ce que j'ai vu sous terre« (Što sam vidio pod zemljom).
2. Dragutin Hirc: »Prirodni zemljopis Hrvatske« 1905.
3. Srećko Božićević: »Planinari u Hrvatskoj i speleologija« — »Naše planine«, 1956., br. 4.
4. Srećko Božićević: »Smrt u najdubljem ponoru svijeta« — »Otkrića« 1950/1.
5. Srećko Božićević: »Rijeke i jezera u ogulinskom podzemlju« — »Otkrića«, 1955., br. 4.
6. »Prirodni fenomeni naše zemlje« — »Borbak« 27. XII. 55. do 14. I. 1956.
7. »Drama u ledenim dubinama Zimne jame« — »Borbak« 12. I. 1958.
8. »Borbak za život u pećini« — »Politika« 20. IX. 1957.
9. »Na ivici smrti« — »Politika« 19. VI. 1959.
10. »46 sati u »davoljoj jami« — »Vjesnik u srijedu« 6. IV. 1959.
11. »Agonija u ponoru« — »Vjesnik u srijedu« 29. VII. 1959.
12. »Put u pakao« — »Borbak« 17. VIII. 1958.

Prvi put s planinarima

Divan proljetni dan. Prvi zraci aprilskog sunca igraju se s lakinim povjetcjem. Prema maloj samoborskoj željezničkoj stanici stiže »samoborček«. U otvorenom vagonu veselo je već od polaska. Zna se da omladinci idu u prirodu. Zvižduk vlaka prekida po koji puta našu pjesmu. Zlatko prati grupu na gitari, dok Maks kroz češalj upotpunjuje orkestar. Ima tu i »pleh« muzike. Nećica »provijantka« je prazna, pa sad služi kao bubanj. Što se više bližimo Samoboru, sve smo veseliji. Idemo na Oštrec, na dvodnevni izlet u naš dom.

Toga jutra prvi puta sam pošla sa omladincima u prirodu i odmah sam zaključila da neće biti posljednji puta. Bilo je divno, a tek je rano jutro.

Napokon smo napustili naš vagon »propuh« i s puno poleta pošli prema Palačniku. Sunce se dizalo i obasjavalo vinograde i voćnjake. Sva je priroda u cvatu. Trešnje su obukle najraskošnije haljine. Bogati vijenci cvijeća rastu po livadama i privlače prve leptire. U vinogradima bijele se sukњe Samoborki. Svuda je divno, a naša pjesma leti preko pitomih brežuljaka prema ogranicima Alpa, koje se naziru kroz jutarnju sumaglicu. Kud god se okreneš pogled ti se susreće sa čarobnim predjelima. Ne možeš znati da li je ljepša svjetlučava površina Save i dolina što se zeleni s obje njene strane ili su ljepši pitomi pejsaži prema malom selu Braslovju. Diveći se okolnoj prirodi nismo ni primijetili da smo već nad Palačnikom. Tu se tek ima što gledati. Mnogobrojni vinogradi uredno obrađeni sjećaju na svoje zrele plodove. Male klijeti duž puta sada su bezposlene, ali neće dugo. Međutim, vinogradi ostaju za nama i ulazimo među brežuljke prema domu. Tu su bogato okičene ljeske i kstenovi, a u hladovini još se vidi po koji jaglac i šumarica.

Naše uzbudjenje sve više raste. Brojimo zavoj. Markacije su sve gušće, što znači da je dom blizu. I zaista! U prvim zracima popodnevnog sunca bijeli se kuća, naš cilj.

Tu nas na vratima već čekaju »tata i mama« Đerkovi, koji nam žele dobrodošlicu i brinu se o smještaju. Nakon obilnog ručka odlazimo na Preseku. Ta divna livada je kao stvorena za omladinske igre. S njenog vrha pruža se divan pogled prema Okiću, Japetiću i Sloveniji. Tu smo se zadržali cijelo veselo poslijepodne, a kad smo se vratili u dom čekala nas je topla večera a zatim ples. Na spavanje nitko nije mislio, ali je voda puta došao da nas povede u spavaone. Kad se ugasilo svjetlo sjela sam u krevet i još dugo gledala u divnu aprilsku noć. Zvijezde su bile sjajne, a u daljinu su se vidjela blistava svjetla Zagreba. U travi čula se pjesma zrikavaca, koja me polako uspavala.

Probudilo me izlazeće sunce, koje je kroz otvoren prozor spavaone nاجljivalo divnu sunčanu nedjelju. Izašli smo svi na terasu odakle smo promatraći magleno more pod Medvednicom. Krešin foto aparat ovjekovječio je tu sliku, a onda i našu grupu.

Cijelo nedjeljno prije podne proveli smo u zabavi i posmatranju okolnih padina Žumberka. Uz pjesmu i šalu došli smo »tati« Đerkiju, koji je pogodio što hoćemo. Napravio nam je izvrstan ručak. Poslije toga smo spremili naše naprtnjače i popeli se na vrh. Odatle smo vidjeli ono što se tako lako ne

zaboravlja. Svi voćnjaci evali su i mamili nas, a šuma je odisala mladošću u novim zelenim haljinama. Nigdje se nije vidjelo zemlje, jer ju je trava svojim bogatim čilimom sakrila od naših udivljenih pogleda.

Ali morali smo se rastati od tih divnih predjela.

Sa mnogo lijepih uspomena vraćali smo se u Zagreb, prepričavajući događaje toga dana.

Lela Paus

Učenica VIII. raz. osmogod. škole
u Zagrebu

Iz rada naših društava

10-godišnjica P. D. „Kozjak“ u Kaštel Sućurcu

U vremenu između dva rata, Kozjak — kao atraktivni prirodni vidikovac na pitoma Kaštelu, Split, Dalmatinsku zagoru, bosanske planine, otoke i Srednji Jadran čak do Italije, privlačio je pojedince i grupe ljubitelja prirode, da u mirisu aromatskog bilja uživaju u divnim vidicima sa njegovih vrhova.

Usponi splitskih planinara i skauta u tom razdoblju pobudivali su interes kod omladine i mještana Kaštel Sućurca, ali u društvenoj strukturi stare Jugoslavije nije moglo biti niti pomisli, da se seljačka i radnička omladina može baviti organiziranim planinarenjem. To se moglo ostvariti tek poslije pobjede Narodne revolucije i stvaranja nove, socijalističke Jugoslavije.

Odluke II. kongresa za fiskulturu, da se izdvoje i osnuju posebni savezi za gimnastiku i planinarstvo, kao najmasovnije grane fiskulture, te neposredno poslije toga osamostaljenje planinarskog društva u Splitu, dalo je podstrek manjoj grupi ljubitelja prirode da poradi na osnivanju samostalnog planinarskog društva u Kaštel Sućurcu i na taj način ostvari daleke, predratne želje.

U martu 1949. godine osnovan je inicijativni odbor od pet članova, koji je ubrzo organizirao osnivačku skupštinu i 4. aprila osnovano prvo planinarsko društvo u Kaštel Sućurcu. Predsjednik Inicijativnog odbora, koji je izabran za prvog predsjednika novoosnovanog društva bio je Bruno Bakotić današnji tajnik društva.

Kao datum početka rada društva smatra se 29. aprila, jer tog dana društvo je dobilo obavijest da može djelovati. Prvi službeni nastup društva bio je već 1. maja 1949. g. na Prvomajskoj fiskulturnoj paradi u Splitu.

Odmah poslije osnivanja, društvo je naišlo na mnoge nepredvidene poteškoće u radu. Pomanjkanje iskustva u planinarskom radu i nepostojanje tradicije, rezervista, prostorija i sveg potrebnog za nesmetani rad društva manje se osjećalo nego često nerazumijevanje onih, koji su prvi bili pozvani da pomognu učvršćenju novoosnovanog društva.

Prve akcije društva mnogo puta bile su posmatrane s podozrenjem, omalovanjem, a neke možemo reći i sa sažaljenjem osobito sa strane onih, koji nikako nisu mogli da shvate, kako se može ugodno koristiti nedjeljni odmor u planini, ako već za to postoje gostionice, nogomet, plesne prostorije i ostali vidovi »zabava«.

Poteškoće ipak nisu pokolebale volju i upornost. Nesebičnim radom prvih članova i rukovođioca u upravi, društvo je polagano, ali sigurno osiguravalo svoje mjesto među društvenim organizacijama i uklopilo se u sve vidove kulturnog i javnog života u Kaštel Sućurcu, te ubrzo postalo i primjer rada i zalaganja u tom malom mjestu.

Najbolja ilustracija tome je 1950. godina, kada je društvo u predizbornom takmičenju u čast izbora za Narodnu skupštinu FNRJ proglašeno pobjednikom predizbornog takmičenja u PSH, a ta činjenica još više otskače, ako se uzme u obzir, da je PSH proglašen pobjednikom između fiskulturnih saveza u FNRJ.

Društveni život se naročito bujno razvio u 1950. i 1951. godini. Osim planinarskog, društvo postaje nosioc raznih vidova kulturnog života u mjestu, osniva

svoje sekcije kao diletantsku i folklornu, koje svojim nastupima i kvalitetom pobuduju živ interes u mjestima nastupanja.

Intenzivni društveni rad omogućava društvu da samo pribavlja finansijska i materijalna sredstva, tako da bez pomoći Saveza i ostalih foruma organizira sve veće i veće akcije, čija kruna je samostalno i samoinicijativno otpočimanje izgradnje planinarskog doma na Kozjaku u 1954. godini.

Namjera, da se otpočne gradnjom doma smatrala se utopijom i svatko od koga se zatražilo pomoći jednostavno je unaprijed odbijao svaku pripomoć, a bilo je i takvih koji su »savjetovali«, da se takvim nestvarnim iluzijama ne treba zapositi, jer da i tako od svega toga neće biti ništa.

I tako je prve akcije na gradnji otpočelo društvo samo. Članovi su počeli pripremati i prenositi gradevinski materijal, organizirati čitave karavane »dalmatinskih dipova« (magaradi), kako bi čim prije dokazali da su oni u pravu. Primjernim radom dali su na gradnji preko 30.000 dobrovoljnih radnih sati. Članovi su izvršili preko 100 m³ raznih iskopa, pripremili preko 120 m³ kamena, pijeska i ostalog gradevinskog materijala, a na ledima prenijeli preko 30 m³ razne grade i na tone vode. I to sve dobровoljno!

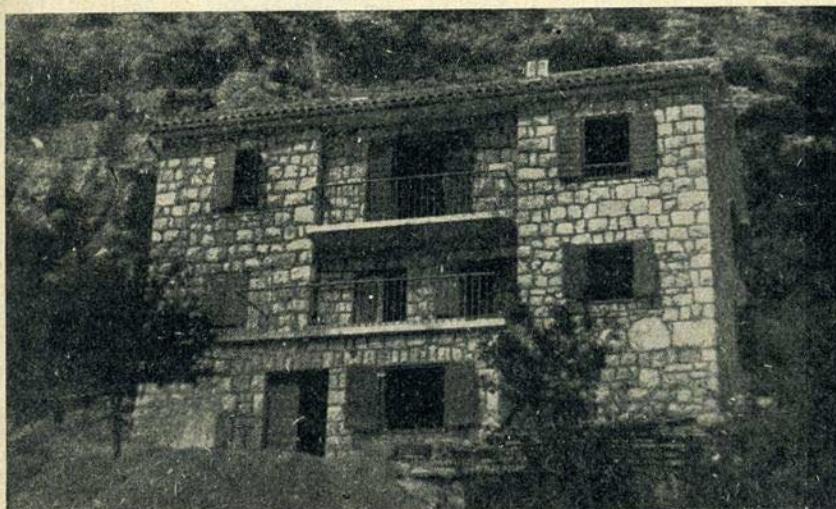
Prva velika radna pobjeda je dovršenje čatrne za vodu, kapaciteta preko 30.000 litara, kada se moglo po prvi puta napiti svježe vode iz vlastite novosagradene čatrne na gradilištu, te osvježiti znojna čela.

Paralelno s gradnjom doma uređivao se i okoliš doma, obrezivale postojeće šumske sadnice, sadile i njegovale nove.

Tek, kada je od nevidljive upornosti dom počeo postajati stvarnost, kada su poceli rasti zidovi, skepticima je postajalo jasno, da će planinari i u ovom podhvatu odnijeti potpunu pobjedu. Počela je intenzivnija posjeta gradilištu, jer je počeo rasti interes za ono što čine planinari. Jedni su dolazili iz znatiželje, drugi da »savjetuju«, a tek poneki i da pomogne.

Uspjesi na gradnji otvarali su put pružanju pomoći, jer se ubrzo uvidjelo, da svaki vid materijalne pomoći i svaki dinar koga dobiju planinari, nekim magičnim čudom postaje za nekoliko puta vrijedniji. Prva novčana sredstva, koja su u 1957. godini dodijeljena društvu iz fonda za rekreaciju, a preko Planinarskog saveza Hrvatske, članovi društva su otkupili sami, jamčeci s 200.000.— dinara vlastitog učešća, da bi mogli dobiti ostalo.

Premda je gradnja doma došla u prvi plan, kome su bile podređene sve ostale akcije društva, ipak društveni rad je bio bogat i raznovrstan i na drugim poljima djelatnosti. O aktivnosti rada govore brojni izleti širom zemlje, učestvovanje u svim planinarskim manifestacijama, planinarskim štafetama, skupštinama, orga-

Planinarski dom na Kozjaku iznad Kaštel Sućurca

niziranju izložba o radu društva, raznih sekcija unutar društva (foto, omladinske, društvene i sl.), te učešće na svim planinarskim sletovima saveznog i republičkog značaja. Tako je na sletu u Prokletijama bilo 9 članova društva, na Velebitu 27, a na Sutjesci 28 članova, pa po broju učesnika društvo je bilo najbrojnije iz NR Hrvatske, odnosno Planinarskog saveza Hrvatske.

Prilikom proslave 15-godišnjice pobjede na Sutjesci društvo je učinilo jedan od najvećih pothvata u svom postojanju, a to je bio marš »Tragom dalmatinskih partizanskih brigada« dug preko 450 kilometara. U tom maršu 10 članova društva kroz 11 dana pješačenja prošli su kroz mnoga historijska mjesta iz NOB-a. Kozjak, preko Moseća, Kamešnice, Livna, Šuice, Prozora, Jablanice, obronaka Prenja, Boračkog jezera, Glavatičeva, Uloga, Zelengore do Tjentišta, to su mjesta kroz koja su prošli planinari Kaštel Sućurca i na taj način odali dužnu počast palima za slobodu.

Geslo društva bilo je uvijek da rad ne pokreću sredstva nego aktivnost ljudi. Na primjeru planinara Kaštel Sućurca to se pokazalo opravdanim. Zahvaljujući volji i upornosti u radu, više pojedinaca, nego cjeline, ali opet uz pomoć cjeline, postignuti su zadivljujući uspjesi.

Vrhunac rada i zalaganja, bez sumnje je novosagrađeni planinarski dom, čije otvorenje bilo je predviđeno za Dan republike 1959. godine, ali to je najvećim dijelom ovisilo o razumijevanju kod lokalnih organa i privrednih poduzeća, koja su mogli pomoći i na taj način omogućiti svojim radnicima i radnim ljudima uopće korištenje doma. Međutim predviđanje planinara nije ostvareno, tako da će dom biti najverovatnije otvoren za Praznik rada, 1. maja 1960. godine.

Kada planinari Kaštel Sućurca kažu, da je dom poslije osnivanja društva najveći pothvat i njihov ponos, ne pretjeruju. Skladna kamena zgrada sa velikom društvenom prostorijom, 6 spavačih soba, kuhinjom i nuzprostorijama, terasom i balkonima i kada bude potpuno opremljena sa 28 kreveta i 30 skupnih ležajeva, postat će privlačna i atraktivna tačka za svakog i žarište planinarstva u Kaštelima i Dalmaciji uopće.

Iznenadjenje za svakog, pothvat težak i za velike privredne organizacije, a kamoli ne za jedno društvo, bilo je dovodenje električne energije do planinarskog doma. Uoči Dana Republike blijesak stotina sijalica oko doma i inicijali slova TITO obilježavali su i ovu planinarsku pobjedu.

Da bi dom u cijelosti poslužio namjeni, što udobnijem smještaju i razonodi posjetilaca, predstoje još mnogi radovi. Prvenstveno je opremiti dom namještajem, a treba urediti i plato oko doma, potporne i obrambene zidove, izgraditi jednu čatrnju za vodu sa gravitacionim padom, urediti intimnije kutke u postojećoj šumi i pošumljavati. Ako se uspije sve ove rade na vrijeme završiti, a uz pomoć Planinarskog saveza Hrvatske i lokalnih privrednih i ostalih organizacija, kao i vlasti, otvorenje uslijedilo bi 1. maja 1960. godine.

10-godišnji rad planinarskog društva »KOZJAK« u Kaštel Sućurcu nadmašio je i najsmjelija očekivanja osnivača. U prvim društvenim pravilima skromno stoji »potpomognuti izgradnju planinarskih kuća i domova«, a već par godina kasnije gradnja vlastitog doma postala je stvarnost. Svakako da nije društvo osnovano i da prve poteškoće nisu uporno i uspješno savladane, da nije bilo pojedinaca koji su u najtežim časovima znali uspješno voditi društvo, doma nebi bilo, a društvo bi bilo životarilo, a vjerojatno i prestalo sa radom, kao što se dogodilo i drugdje, gdje se pomoći tražila od drugih, a nije se vjerovalo u vlastite snage.

Tokom 10-godišnjeg rada prekazio se izvjestan broj članova društva, koji su nesobično uvijek stajali među prvima u svim društvenim akcijama, a osobito kod gradnje doma. Imena Milivoj Bakotin, Čiril Jerčić i ostalih članova ostat će uvijek vezana uz planinarski dom i društveni rad tokom godina, a za elektrifikaciju najviše zasluga ima Ivo Sokol.

Planinarsko društvo »KOZJAK« u Kaštel Sućurcu može biti ponosno na svoju 10-godišnju prošlost, a plodna prošlost zalog je još plodnije budućnosti.

Iz literature

»NAŠE JAME«, GLASILO DRUŠTVA ZA RAZISKAVANJE JAM SLOVENIJE

U pravi čas izašao je 1. broj slovenskog spelološkog časopisa, budući da je nakon prestanka izlaženja »Speleologa« u Zagrebu nastala praznina. Speleologija ili špiljarstvo toliko se razvilo, da nam je prijeko potreban ovaj stručni časopis, koji je i opet jedini u Jugoslaviji. Urednici su prof. dr. V. Bohinec u Ljubljani i dr. R. Savnik u Postojni. Imena urednika jamče nam, da će časopis biti na stručnoj i naučnoj visini. Uvodnu riječ »Našim jamam« napisao je dr. Bohinec, opisujući utiske prvih otkrivača podzemlja u Postojni, u Madarskoj, Austriji, Švicarskoj, Slovačkoj i t. d. Čovjeka goni želja, da u podzemlju otkrije nešto nepoznatoga. Speleolozi ne ulaze u špilje zbog romantičnih pobuda, već zato da pomognu nauci rješavati razne prirodne probleme.

Posebno poglavje speleologije je proučavanje odnosa između špilje i čovjeka, jer se znade da je čovjek živio u špiljama prije 400.000 godina; ne samo čovjek, nego i životinje su u špiljama živjele i ugibale. Godine 1890. osnovano je u Postojni društvo »Antron«, a g. 1910. osnovano je »Društvo za raziskavanje jam Slovenije« u Ljubljani, sa više podružnica.

Ivan Gams spominje najdublje špilje u Sloveniji: Postojnski špiljski sistem 15.020 m, Križna jama 6.955 m, špiljski sistem kod Predjame ima do sada 5.700 m poznatih rovova, Škocijanske jame 5.088 m it. d. Istodobno opisuje uzroke oblikovanja špilja. B. Đulić daje prikaz o šišmišima nekih špilja u Sloveniji. S. Grom bavi se mahovinskom florom u špiljama. M. Marussig opisuje mjerjenje špilje pomoću busolnog poligona. R. Ravnik piše o slovenskoj spelološkoj terminologiji, kako bi se riješili nepotrebnih stranih riječi. Fr. Hribar navodi najdublje bezdane u Jugoslaviji. Budući da su Talijani istraživali i izmjerili neke bezdane, slovenski spelolozi su ih kontrole radi ponovno mjerili. Tako su Talijani godine 1926. izmjerili Habečkov brezen (bezdan) sa 480 m dubine, dok su Slovenci godine 1954. ustanovili dubinu od 336 m, dakle za 144 m manje od talijanskog mjerjenja. Drugi bezdan, Jazben, izmjerjen je sa 365 m, dok su Talijani izmjerili g. 1928. sa 528 m! (Bit će interesantno kad hrvatski spelolozi izmjere bezdan Gotovž kod Klane, koji su Talijani izmjerili sa 420 m dubine.) R. Ravnik opisuje izvor Vipave.

Kraći doprinosi su izvještaji o II. jugoslavenskom spelološkom kongresu u Splitu te o II. međunarodnom spelološkom kongresu u Bariju 1958. Interesantna je vijest, da je u Tršćanskom krasu godine 1956. uredena prva eksperimentalna podzemna meteorološka stanica u špilji u Borstu, nedaleko Briščkovske ili Velike jame na Gmajnci. Spilja je duboka 34 m, a duga oko 100 m. U špilji se mjeri temperatura, vlaga i ishlapljivanje uzduha i vode te s time u vezi rast i debljanje siga. Tu se prave pokusi da se ustanovi u koliko se mjeri mogu prilagoditi na špiljsku okolinu raslinstvo i životinjstvo, kakve su mogućnosti za uザgajanje raznih kultura u špiljama (gljive), za uskladištanje namirnica u njima i t. d.

Gotovo istodobno smjestili su u susjednu slovensku Briščkovsku jamu više instrumenata za mjerjenje zemaljskog plimovanja (plime i oseke), jer još nije poznato u kolikoj mjeri nastupa, u kojim dobama i kakvim oblicima. Dakako da se rezultati očekuju s velikim interesom. Na koncu ima književni pregled speleološke literature.

Casopis je izašao na 40 stranica teksta sa uspјelim slikama.

V. Redenšek

FUKAREK: »PRILOG POZNAVANJU GRANICA KRŠA U BiH«

U sarajevskom »Geografskom pregledu« koji izlazi od 1957. godine ima dosta materijala od interesa za planinare. Ovdje ćemo se osvrnuti na članak P. Fukareka: »Prilog poznavanju granica krša u Bosni i Hercegovini«, koji je izšao 1958. godine. U članku se ukazuje na pogrešno tretiranje toga problema. U ovoj radnji pokušao je autor odrediti granice krša na temelju topografskih karata 1 : 25.000 koje su dosta točne u izražavanju pojedinih detalja na terenu, na pr. vrtača, tako da se već na tim kartama lako može utvrditi površine na kojima se javlja krš. Na karti krša koju je

na taj način dobio jasno se vidi da ne postoji oštra granica krša prema Istru, nego da i daleko preko te granice postoje veća ili manja područja krša u obliku otoka. Od istog autora izšao je u godištu 1957. članak: »Fresinica (*Dryas octopetala* L.) i njena veza sa tragovima diluvijalne glacijacije«. Iz podataka o geografskom rasprostiranju tragova diluvijalnih ledenjaka na Balkanskom poluotoku, doći će se do zapađujućih podudarnosti. Te veze su vrlo jasne na primjer na Šatoru, Cincaru, Vranici, Bjelašnici, Visočici, Prenju i Čvrsnici. Nalazi se isključivo na mjestima gdje su zimi najjači udarci zime i snijega, na grebenima, prijevojima i na najvišim vrhovima. Prema tome fresinica nije samo dobar indikator tragova diluvijalnih ledenjaka na našim planinama, nego i indikator današnjih ekstremnih stanišnih uslova. Zbog toga na mjestima gdje se ona nalazi i u njenoj blizini treba tražiti i ostale reliktnе biljne vrste naše flore.

JEVREMOVIĆ: »PLANINE NR SRBIJE«

Beogradski planinar-senior Ž. M. Jevremović izdaje u vlastitoj nakladi svoje djelo »Planine NR Srbije«. Knjiga izlazi u svescima, od kojih je do sada izšlo dva sveska. Prvi sadrži geografski i antropogeografski uvod sa preglednom kartom srpskih planina. Drugi svezak predstavlja bibliografiju o srpskim planinama, o planinarstvu u Srbiji i o povijesnim, kulturnim i prirodnim spomenicima u planinskim predjelima, sakupljenu iz knjiga, brošura, časopisa i listova. Prvi svezak ima 16 a drugi 24 stranica. Cijena im je 60 odnosno 90 Dinara, a naručuju se kod piscu. U knjižice je uloženo mnogo truda i preporuča se planinarama da si ih nabave.

»GLAS ĐEROVICE«

Planinari u Peći već petu godinu izdaju svoj časopis »Glas Đerovice«, čiji sadržaj je najvećim dijelom posvećen jugoslavenskim Prokletijama. List izdaje PD »Đerovica«, izlazi povremeno, a naručuje se na adresi: »Glas Đerovice«, Peć, Ive Lole Ribara 2. U posljednjem broju koji smo primili (br. 11—12 od 28. listopada 1959.) nalaze se sljedeći članci: Naš planinarski podmladak; Pohod tragom Pećkog partizanskog odreda; Uspon na Maja Karanfilit; Prvi put na Rusoliju; Partizani na Prokletijama; Planinarski domovi na Prokletijama; Pohod »Đerovice« od Peći do Sutjeske; Forsythia europaea-boštëra; Ridsko jezero; Slane poljane; Pregled planinarske literature. »Glas Đerovice« osvrnuo se u posljednjem broju i na naš list ističući stručnu, naučnu i literarnu vrijednost priloga.

»KROZ PLANINE« 13—15

Tokom 1959. godine dobili smo dva sveska (broj 13—14 i broj 15) časopisa »Kroz planine« koji izdaje Planinarski savez Srbije. Svesci su bogato ilustrirani, a sadržaj im je vrlo živ i raznolik. Osim obilja društvenih i organizacionih vijesti te članaka o aktuelnoj problematiki ističe se lijepi broj putopisnih članaka i informativnih prikaza pojedinih planina. U rubrici »Obrada planina« ističe se iscrpni prikaz Stare planine, koju je opisao ing. M. Božinović. Članak može poslužiti kao planinarski vodič za planinare koji žele posjetiti ovu veliku srpsku planinu. Opisu je dodana i geografska skica. Od velikog broja priloga spomenut ćemo još nekoliko članaka o planinskim krajevima naše zemlje: Kanjon rijeke Jerme (M. K. Ivanović), Pećina retkih ljepota (A. Đogović), Prenj (B. Mitašinović), Prvi zimski uspon SZ stranom Marjaša (R. Jevtić), Jastrebac (B. Veljković), Glacijalni oblici naših visokih planina (J. Marković), Vršačke planine (K. Filipović), Careve livade (M. Penjin), Tragom prokletijskih glečera (D. Stevanović), Pregled naših vrhova (B. Kotlajić). Usponi u inostranim planinama opisuju se u člancima: Colle del Gigante (dr. R. Stojanović), Na Tatrama (M. Lazović) i Na britanskom Mont-everestu (M. Mišović). Od stručnih članaka treba spomenuti: Uredaji za kuvanje u planinama, Metalni barometar i njegova primjena i Mjerenje rastojanja. Naročito treba istaknuti veliki broj lijepih ilustracija, koje časopis čine vrlo privlačnim. Časopis se naručuje kod PS Srbije, Beograd. Dobrinjska 11. Godišnja pretplata iznosi 200 Dinara (tek. rač. 101-703-3-836).

IVAN PAČKOVSKI - PAŠA

13. VII. 1918. — 25. XI. 1959.

Dne 25. XI. 1959. god. preminuo je u 42. godini života Ivan Pačkovski - »Paša«, dugo-godišnji i zaslužni predsjednik PD Zagreb.

Ivan Pačkovski rođen je dne 13. VII. 1918. u Gornjem Vakufu u Bosni, a Pravni fakultet završio je u Zagrebu.

U proteklih 10 godina pokojni Paša je neumorno, predano i nesebično radio u PD Zagreb, uvijek prednjačeći primjerom uzornog čovjeka i planinara.

Stupivši kratko vrijeme nakon Oslobođenja među aktivne planinare, donio je sa sobom entuzijazam, golemu energiju i zamjerne organizacione sposobnosti. Unoseći u rad cijelo svoje biće, ponekad je žrtvovao i dobar dio svoga privatnog života. Usprkos toga, nikad nije zanemario svoju dužnost prema obitelji i do kraja je ostao nježnim sinom, uzornim ocem i besprijekornim mužem.

U uslovima naše socijalističke zajednice, u općem poletu društvenog života, koji se je odrazio i u planinarstvu, došle su do punog izražaja i sve Pašine sposobnosti.

U početku, u prvim fiskulturnim organizacijama, unutar kojih je tada djelovala i planinarska organizacija, radi na obrazovanju sindikalnih planinarskih grupa, Planinarskog društva »Zagreb«, prve planinarske organizacije u Hrvatskoj nakon Oslobođenja, u kojoj je tada bilo okupljeno oko 18.000 članova.

God. 1950. biran je u Upravni odbor društva, da bi već dvije godine iza toga postao predsjednikom, zadržavši taj položaj sve do svoje smrti.

Od tog vremena djeluje pokojni Pačkovski i u višim forumima planinarske organizacije i to u prvo vrijeme u Izvršnom odboru PSH-e, a uz manje prekide — kroz čitavo proteklo razdoblje bio je član Nadzornog odbora Planinarskog Saveza Jugoslavije. Pašina aktivnost prelazila je okvire rada PD Zagreb i planinarske organizacije. On radi u Upravnom odboru Šumarije »Sljeme«; u turističkoj organizaciji pomaže kod osnivanja Planinarskog muzeja; sudjeluje u radu Skijaških foruma, aktivan je u Savjetu za fizičku kulturu; jedan je od inicijatora izgradnje Sljemenske žičare, od osnutka je član Izvršnog odbora Savjeta planinara grada Zagreba i t. d. i t. d. Teško bi bilo, makar i površno nabrojiti sve zadatke, koje je pokojni Paša preuzimao i izvršavao. Bio je neumorni radnik, koji je možda osvojio manje vrhova, ali je zato svojim nesebičnim radom stvarao uslove za to drugima, prvenstveno omladini.

I pored njegove svestranosti i rada na drugim područjima, ipak je najpretežniji i najznačajniji dio Pašinog rada vezan uz PD »Zagreb«. I zato su

razvoj i svi uspjesi PD »Zagreb« neposredno ili posredno povezani uz njegovu ličnost i djelovanje.

Paša je na sve doispjevalo, ništa nije propuštao; čega se je latio to je i dovršavao. Tamo gdje je najviše zapinjalo, gdje se je trebalo probijati do ostvarenja kakve zamisli, gdje je trebalo rušiti prepreke, da se realizira postavljeni zadatak nastupao je Paša. Za njega nije ništa bilo preteško, ništa preveliko, da se on nebi latio, bilo riječju, bilo pera, bilo lopate, bilo čekića, ako je trebalo. Ako je mogao sam, on je radio, ako je trebao druga, on je uvjeravao i molio, a po potrebi zapovijedao. Ponekad je bio i oštar, jer nije popuštao ni sebi ni drugima, ali je uvijek iznad svega imao osjećaj pravednosti i drugarstva. Bio nam je primjerom požrtvovanja, kome smo se uvijek divili, ali ga nismo uvijek mogli i slijediti.

Nesebičan idealista ipak nikada nije zaboravljao, da je za širenje planinarstva potrebno stvoriti i ekonomski uslove. Upravo na ovom području došla je do izražaja sva njegova energija i organizaciona sposobnost. Značajan dio svoje djelatnosti posvetio je nastojanjima, da se podignu domovi i skloništa na našim planinama. Naš dom na Puntjarki je u prvom redu Pašino djelo. Beskrajno mnogo truda i napora, ljubavi i pažnje ugradio je u temelje doma u kojem će biti uklesano njegovo ime.

Vrlo je mnogo radio i djelovao u pravcu propagiranja naših planina, a u prvom redu Velebita. Naročito je mnogo nastojao da se planinarskoj obradi Velebita pristupi smisljeno i organizirano na osnovi jednog prostudiranog i dokumentiranog perspektivnog programa. Smatrao je da u ovom radu i PD Zagreb treba uzeti vidnog učešća.

Paša je bio nosilac srdačnih veza i suradnje s planinarama bratskih republika, u prvom redu s planinarama Bosne i Slovenije.

Takav je bio do posljednjeg daha. I kad je bolest već lomila njegovo tijelo on je duhom bio uz nas. Još uvijek — skoro u nekom grču — držeći se onoga što mu je zdravom toliko značilo, nastojao je da i bolestan još pri-donese. U posljednjim časovima sudjelovao je u rješavanju pitanja, koja je smatrao vitalnim za svoje društvo i planinarstvo uopće.

U času rastanka — na njegovom posljednjem tužnom izletu — uz brojne planinare i desetke vijenaca oprostili su se sa dragim Pašom predstavnici njegovog radnog kolektiva u kojem je djelovao, kao i njegovi planinarski drugovi u ime PD »Zagreb«, Savjeta planinara grada Zagreba, PSH-e, PSJ-e, u ime 5.000 članova PD »Zagreb« i njegovih planinarskih drugova i pri-jatelja.

Planinarska organizacija i PD »Zagreb« sačuvat će mu trajnu uspomenu.

Ivan Štefanac

IZ NAŠE ZEMLJE

RAD S OMLADINOM

(Zaključci Plenuma PSH)

Na Tomislavovom domu na Sljemenu 7. i 8. XI. 1959., održan je plenum Planinarskog saveza Hrvatske, koji je imao zadatak da analizira rad planinarskih društava s omladinom i pionirima i zimsku djelatnost u planinarskim društvima i domovima.

Na plenum bili su pozvani planinarski radnici, većinom po profesiji prosvjetne struke te skijaški učitelji koje je škola vala naša organizacija.

Osim planinara plenumu su prisustvovali predstavnici CK NO Hrvatske, Komisije za fizičku kulturu NRH, Saveza pionira Hrvatske, Saveza izviđača Hrvatske, Saveza ferijalaca Hrvatske i Skijaškog saveza Hrvatske.

Plenum je, nakon diskusije, niza konkretnih prijedloga i analize dosadašnjeg rada, donio slijedeće zaključke:

1. Planinarski savez Hrvatske će pripremiti i organizirati u idućoj godini (i dalje svake godine) jedno ili više logorovanja za omladince i pionire na Velebitu, Dinari, Gorskom Kotaru i t. d.

2. PSH će organizirati u zajednici s područnim društvima Dalmacije ili Hrvatskog Primorja, jedan ili više campova na moru.

3. Na svim planinarskim domovima, na području NRH, a gdje god imade prikladnih zimskih terena, trebaju planinarska društva koja su vlasnici domova, a isto tako i društva koja nemaju domova, organizirati zimovališta za omladinu i pionire.

4. Planinarska društva, treba i nadalje da organiziraju omladinske i pionirske sletove. Potrebno je da se organizira u sjetištima pojedinih društava ili svjetja »Tjedan planinara« u kojem će omladina i pioniri imati najviše udjela.

5. Planinarski savez Hrvatske treba razraditi uputstva za organiziranje orientacionih takmičenja pionira i omladinaca. Ova uputstva trebaju biti razrađena i dostavljena planinarskim društvima do konca maja 1960. godine.

6. Planinarski savez Hrvatske, treba da uputi instrukture u ona planinarska društva, koja nemaju iskusnog kadra za organiziranje orientacionih takmičenja i

drugih akcija, ako to društva zatraže. Mora se nastojati da svako planinarsko društvo barem jednom godišnje organizira orientaciono takmičenje, kao disciplinu za aktivizaciju omladinaca i pionira, članova i nečlanova.

7. Od godine 1960. na dalje Planinarski savez Hrvatske treba da organizira tečaj za skijaške instruktore onih planinarskih društava u kojima se osjeća pomajkanje stručnog kadra. Najpoželjnije bi bilo, da na takav tečaj dođe nastavnik fiskulture iz bilo koje škole na području tog društva. Treba nastojati da se ovakovi tečajevi organiziraju na početku zimske sezone.

8. Svako planinarsko društvo, koje još do danas nije oformilo ski-sekciju, treba da ju oformi i o tome obavijesti Planinarski savez Hrvatske. Svaka ski-sekcija u planinarskom društvu, treba imati razrađen program rada, u kojem trebaju biti obuhvaćene slijedeće točke: natjecanja za značku sposobnosti, zimska orientaciona natjecanja, tečajevi za skijaške početnike, organizirana zimovanja, i t. d.

9. Planinarski savez Hrvatske treba zamoliti komandu JNA, da se planinarskim organizacijama ustupe stare rashodovane skije koje nisu više u upotrebi u JNA, za članove planinarskih društava (omladince i pionire) uz pristupačne i povoljne cijene.

10. Potrebno bi bilo, a društva trebaju pronaći mogućnosti, da se u pojedinim većim planinarskim domovima gdje su posesni skijaški tereni, oforme servisi za posudbu skija.

11. Da bi se mogao načiniti jedinstveni program rada sa omladincima i pionirima u planinarskoj organizaciji, imenovana je komisija za izvršenje ovog zadatka.

I. O. Planinarskog saveza Hrvatske primjetiće materijal za rad komisije, kako bi komisija još u toku ove zimske sezone završila sa programom i metodikom.

12. Planinarski savez Hrvatske, treba predložiti Planinarskom savezu Jugoslavije, da uvede u rad planinarske organizacije u Jugoslaviji disciplinu za »Značku planinarske sposobnosti«.

13. Planinarska društva, treba da pogognu kod osnivanja fiskulturnih društava unutar pojedinih škola, a unutar takvog fiskulturnog društva, trebaju osni-

vati planinarske grupe, koje bi u prvo vrijeme bile kolektivni članovi planinarskog društva.

14. Da bi se zainteresirala omladina i pioniri za čuvanje prirodnih ljepota, flore i faune, potrebno bi bilo, po uzoru na Planinarsko društvo iz Samobora »Japetić«, organizirati »Gorsku stražu«.

15. Planinarski savez Hrvatske treba nastojati da se održi jedan ili više sastanka republičkog saveza: Planinara, Izviđača, Ferijalaca i Pionira, na kojim sa stanicima bi se pronalazile najpovoljnije forme rada za aktivizaciju omladine i pionira, u bilo kojoj od tih organizacija.

16. Planinarski savez Hrvatske i sva planinarska društva, treba da koordiniraju rad sa izviđačima, ferijalcima i pionirima kako u pogledu na razne akcije, tako i u organizacionom radu.

17. Planinarski savez Hrvatske, treba da izradi legitimacije i značke za planinarsko-skijsku magistralu »Kroz Gorski Kotar«.

18. Planinarski savez Hrvatske treba nastojati, da u zajednici sa Skijaškim savezom Hrvatske izgradi jednu planinarsko-skijsku kuću na Maj-vrhу iznad Mrkopolja u Gorskem Kotaru. Izgradnju ove kuće preuzeći bi omladinci planinari i skijaši i to na dobrovoljnoj bazi.

19. Planinarski savez Hrvatske treba da izvidi kakove su mogućnosti za posuđivanje filmova i da razasalje obavijest o tom svim planinarskim društvima, kako bi mogla posudivati te filmove u propagandne svrhe.

20. Članovi I. O. Planinarskog saveza Hrvatske treba, da što više obilaze društva a naročito ona društva gdje je slab rad s omladinom i gdje u tom radu nisu postignuti rezultati.

21. Planinarski savez Hrvatske nastojat će, ukoliko će dozvoljavati finansijske prilike, da svake godine održi najmanje jedanput ovakav ili sličan plenum.

OSNOVAN SPELEOLOŠKI ODSJEK U KLISU

Koncem prošle godine osnovan je u Klisu novi speleološki odsjek pri osnovnoj školi. Odsjek ima 11 članova (10 daka i jedan nastavnik), a radi u okviru PD »Mosor« iz Splita. Speleološku opremu im posudi Speleološka sekcija gimnazije »Vladimir Nazor« u Splitu. Članovi novog odsjeka odmah poslje osnutka počeli su se vježbati u orientaciji, snimanju objekata, radu s instrumentima i opremom i tehnicu spuštanja u jame. Počelo se sa sabiranjem podataka o speleoškim objektima. Neki su već i istra-

ženi. Osim toga Odsjek sreduje i mineralošku zbirku. Rad u odsjeku daje mnogo pomaže u nastavi, naročito u zemljopisu.

Vicko Dulčić

USPINJAČE U SLOVENIJI

Tri turističke uspinjače koje su zadnjih godina izgrađene u Sloveniji na najpoznatijim planinarsko-turističkim točkama, prevezle su u prošloj godini ukupno 330 tisuća osoba. Najveći promet, preko 237 tisuća turista, imala je pohorska uspinjača, čija je polazna stanica u blizini Maribora. Ovom uspinjačom omogućen je lagani prilaz do desetaka planinarskih domova na Pohorju.

OSNOVAN ALPINISTIČKI KLUB U ZAGREBU

Dne 21. prosinca 1959. godine okupilo se na osnivačkoj skupštini preko stotinu zagrebačkih alpinista i formiralo samostalnu organizaciju, Alpinistički klub. Nova organizacija, kojoj je za predsjednika izabran Pero Lučić-Roki, nastojat će da okupi u svoje redove alpiniste i simpatizere i da oživi alpinistički rad u Zagrebu, koji je zadnjih godina počeo slabit. Veliki interes za novi Alpinistički klub, među zagrebačkim planinarima pokazuje, da je inicijativni odbor pošao pravim putem. Treba istaknuti da je novoosnovani klub prva samostalna alpinistička organizacija u povijesti hrvatskog i uopće jugoslavenskog planinarstva.

O RADU SPELEOLOŠKOG ODSJEKA PD »DUBOVAC«

Pri Planinarskom društu »Dubovac« u Karlovcu, već dvije godine djeluje Speleološki odsjek koji okuplja u svoje redove pretežno omladinu. Iako je upravljanje jednim stručnim odsjekom dosta teško, članovi svladavaju mnoge teškoće, prije svega materijalne, koje još ni danas nisu skinute s dnevнog reda. Unatoč tim teškoćama lijepli su rezultati.

Od samog osnutka (14. 11. 1957.) odsjek je bio najaktivniji dio društva i takav i ostao. Lokalna istraživanja su mnogo brojna, te odsjek raspolaže sa lijepom dokumentacijom o krškim fenomenima u blizini Karlovca. Članovi odsjeka su učestvovali na većim istraživanjima. Tako na primjer: Rekognosciranje prodora Mala Paklenica, istraživanje jame Gotovž - Klana, pećina Veternica i t. d. sve u zajednici s drugim Speleološkim odsjecima iz Zagreba.

U ovoj godini su karlovački spelolozi veoma aktivno učestvovali na izgradnji planinarske kuće na Žumberku koju gradi društvo. Zbog te akcije djelomično su smanjena speleološka istraživanja. Ru-kovodstvo odsjeka vodi takvu politiku, da planove Speleološkog odsjeka uvijek uskladuje sa radom društva.

Broj članstva u speleološkom odsjeku kreće se oko 20, od čega redovito polovica učestvuje na akcijama.

U protekloj godini speleolozi su bili 6 puta na terenu. Istraženo je 5 objekata, a rekognoscirano 10 objekata.

Iduće godine planirana je mnogo veća aktivnost. Izgradnjom kuće na Žumberku biti će omogućeno detaljno istraživanje ovog kraja. Zatim se predviđa veća akcija na Južnom Velebitu.

1960. SKUPŠTINA UIAA U JUGOSLAVIJI

Na sjednici izvršnog odbora UIAA (Međunarodna planinarska unija) odlučeno je da se skupština za 1960. godinu održi u Jugoslaviji. Planinarski savez Jugoslavije donio je odluku da se skupština održi u Sarajevu koncem svibnja ove godine.

MEĐUUNIVERZITETSKI ORIJENTACIONI MARŠ 1959.

Na zadnjem međuuniverzitetском orijentacionom maršu, koji je održan u okolini Platka u Gorskem Kotaru, učestvovali su ekipi iz Skoplja, Sarajeva, Beograda, Ljubljane i Zagreba. Bilo je to veoma naporno takmičenje, koje je trajalo dva dana. Vremenske prilike bile su krajnje nepovoljne za takmičenje. Prvog dana neprestano je padala kiša, a na većim visinama i snijeg. I najboljim poznavaocima kartografije kretanje po karti bilo je otežano neprestanim maglama i nepreglednim šumama. Zbog toga od ukupno 13 ekipa u potpunosti su uspjеле izvršiti zadatak samo dvije ekipa, a četiri ih je odustalo od takmičenja.

U toku dvodnevног takmičenja ekipa su trebale pronaći 11 kontrolnih točaka, a osim toga teoretski odgovarati na pitanja iz područja prve pomoći u planinama. Najmanji broj kaznenih bodova imala je ekipa studenata Skopskog univerziteta »Skopje I«. Sa 443 boda osvojila je prvo mjesto. Drugoplasirana ekipa sa 472 kaznenama boda bila je »Zagreb IV«. Organizator priredbe i domaćin bio je PD Sveučilišta »Velebit« iz Zagreba. Na svečanosti rektor zagrebačkog sveučilišta dr. Marijan Horvat predao je članovima

pobjedničke ekipi Saviću, Spasovu i Todorovskom zlatnu medalju, a u jednogodišnje vlasništvo prelazni pehar Koordinacionog odbora studentskih planinarskih organizacija Jugoslavije.

BEOGRADSKI ALPINISTI PRIPREMAJU SE NA ARARAT

Alpinistički odsjek Beograda donio je odluku, da u kolovozu 1960. skupina od osam beogradskih alpinista poduzme uspon na Ararat. Ararat leži u sjeveroistočnom dijelu Turske na tromeđi Sovjetskog saveza, Turske i Irana. Visok je 5.126 m, nenaseljen i bez ikakvog planinarskog skloništa. Uspon će se počušati s turske strane. Svoju pomoć i sudjelovanje obećali su i turski alpinisti. Poslije rata uspela se već na Ararat jedna švicarsko-turska ekspedicija.

MOGUĆNOST NABAVKE VOJNIH SPECIJALNIH KARATA

Planinarski savez Jugoslavije dobio je od Državnog sekretarijata za poslove narodne obrane dopis slijedećeg sadržaja: »Na osnovu rješenja Državnog sekretara za poslove narodne obrane Pov. br. 675 od 8. rujna 1958. godine, obaviještavamo Vas da je Vojska pošta 4805 – Beograd dobila odobrenje da može prodavati jugoslavenske predratne i prva izdanja poslijeratnih specijalnih karata razmjera 1 : 50.000 i 1 : 100.000, koje su zamijenjene novim savremenijim izdanjima. Cijena ovih karata je 100 Dinara za jedan list. Ove karte su namijenjene onim organizacijama, čija je djelatnost usmjerena na vojničku obuku i fizičko sposobljavanje naših građana. Ukoliko ste zainteresirani za spomenute karte, možete se obratiti neposredno Vojnoj pošti 4805 – Beograd pozivajući se na ovaj dopis i otkupiti potreban broj karata. Uplata za te karte vrši se na tekući račun spomenute Vojne pošte.«

PLANINARSKI VODIČ PO PROKLETIJAMA

Planinarsko društvo »Đerovica« u Peći, koje je do sada izdalo zapaženi almanah »Prokletije« i niz brojeva časopisa »Glas Đerovice« sada se spremi da izda planinarski vodič po jugoslavenskom dijelu Prokletija. To je do sada najveći izdavački pothvat ovog društva. Knjiga će biti lijepo opremljena i sadržat će sve ono što je potrebno za široko poznavanje Prokletija i sigurno kretanje po njima.

DRUGA ALPINIJAADA SRBIJE

Na Dan Republike, 29. studenog 1959. održana je na stijenama Sićevske klisure Druga alpinijaada Srbije. Iz čitave Srbije sakupilo se toga dana 37 alpinista kod planinarskog doma u Ostrovici (od toga 7 žena). Toga dana izvršeno je na terenima Svrliške planine oko 70 uspona raznim smjerovima, od čega su 18 uspona izveli alpinisti iz Niša. Neki od izvršenih uspona su prvenstveni. Prema ocjeni pješača, ima smjerova koji su dugi i do 200 metara, a težina seže i do krajnjeg, VI. stepena.

JUGOSLAVENSKA EKSPEDICIJA NA HIMALAJU

Izgleda da će konačno postati stvarnost jugoslavenska ekspedicija na Himalaju. Postoji plan da se tzv. Himalajski fond, koji su sabrale planinarske organizacije iz čitave Jugoslavije u iznosu od preko 3 milijuna dinara upotrebi za »džepnu« ekspediciju koja bi se sastojala od sljedećih drugova: Stane Krsnik, Aleš Kunaver, Ante Mahkota, Ljubo Njuman i Ciril Debeljak. Ekspedicija bi trebala otputovati u proljeće ove godine u Indiju, a zatim u Nepal, gdje bi se pokušala uspeti na Nanda Devi u Garval Himalaji. Nanda Devi sastoji se iz dva vrha: istočnog od 7.434 m i zapadnog od 7.820 m.

PLANINARSKA MAGISTRALA U PROKLETIJAMA

Prošle godine planinari iz Peći otvorili su planinarsku magistralu kroz Prokletije. Magistrala počinje od Peći i ide do Dečana preko Hasanovog vrha, Planinice, Calkora, Nedžinatskih jezera, Žutog Kamena, Koprivnika, Ridskog jezera i De-

rovice. To je vrlo naporan put, koji mogu savladati samo iskusniji planinari. Orientacija je teška, jer su markacije nepouzdane, a put je samo djelomično markiran. Nažalost, planinarski domovi koji se nalaze duž toga puta su u lošem stanju i zapušteni. Usred prošle ljetne sezone kuća »Jelenak« u Bjeluhi bila je zatvorena, kuća na Čakoru prinudno zatvorena, a vrata zapečaćena (neodgovorni akt općine u Plavu!), dom na Slanim poljanama takoder zatvoren, a nekad krasno ljetovoštište u Bogama danas je ne samo u ruševnom stanju, nego i bez inventara. Vodovod i elektrifikacija su uništeni, vrata porazbijana a stropovi probijeni. Krajinje je vrijeme da se zaustavi propadanje dragocjenih planinarskih objekata, čije žalosno stanje neugodno djeluje na svakog posjetioca na Prokletijama.

»TROFEJ PLATAK«

PD »Platak« u Rijeci prireduje svake jeseni orientaciono natjecanje u planinskem predjelu oko Platka, ispod Snježnika i Risnjaka. Teren je vrlo težak, ali i zanimljiv, a natjecanja su uvijek dobro posjećena. Ove godine organizator je zasnovoao posebnu nagradu za pobednika pod imenom »Trofej Platak«. Ta nagrada prelazi u trajno vlasništvo onog natjecatelja, koji je osvoji tri godine za redom ili tri puta u toku pet godina. Priređivač daje natjecateljima besplatni prijevoz od Rijeke do Platka, a nakon natjecanja planinarski obrok i čaj. Ekipe, muške i ženske, sastoje se od tri člana. Staza traje oko 6 sati hoda, i zbog teškog terena ekipe trebaju biti dobro opremljene. Prvi posjednik »Trofeja Platak« je PD »Velebit« iz Zagreba, koje je nagradu osvojilo na takmičenju 8. studenog 1959. g.

NOVI PLANINARSKI DOMOVI

JOŠ JEDAN DOM NA JAHORINI

Planinarsko-smučarsko društvo JNA »Jahorina« iz Sarajeva izgradilo je na Jahorini novi skijaško-planinarski dom, kapaciteta za 120 posjetilaca. Novi skijaški dom zove se »Partizanski dom«, a nalazi se u blizini skijaške žičare. Ljubitelji skijanja i zimskog planinarenja iz Sarajeva dobili su tako još jedan veliki objekt na krasnim terenima Jahorine. Već ove zime organizirana su u domu dva skijaška tečaja za početnike i omladinu i društvo je u tu svrhu nabavilo 42 para skija, koje je članovima dalo na otpлатu.

21 PLANINARSKI DOM U SARAJEVSKOM KOTARU

Planinari sarajevskog kotara pokazali su se u poslijeratnom radu vrlo aktivni i sposobni. Oni su do danas sagradili ukupno 21 planinarski dom. Najaktivniji su planinarski društva »Bjelašnice«, koji su sagradili sedam objekata na Bjelašnici, a posjeduju i jednu sobu u observatoriju na vrhu Bjelašnice. PD »Željezničar« sagradio je domove na Romaniji i na vrhu Trebevića. Jedanaest društava ima po jedan dom, dok svega tri društva još nemaju vlastitog planinarskog objek-

ta. Prošla godina bila je po aktivnosti najuspješnja. Članovi »Ozrena«, »Planinara« i »Željezničara« sagradili su svoje domove na Ozrenu, Skakavcu i Trebeviću. Novosagrađeni domovi spadaju među najuređnije i najmoderne domove u Bosni i Hercegovini. Osim toga adaptirani je dom »Josip Sigmund« na Kozoj Luci na Treskavici, dok se dom i planinarska pekara na Stanarima na Bjelašnici nalazi u završnoj fazi.

DOM »KEKEC« NA KATARINI KOD NOVE GORICE

Na Katarini kod Nove Gorice u Sloveniji otvorilo je PD Gorica obnovljeni planinarski dom 29. studenog 1959. god. Planinarsko društvo je na taj način dočekalo svoju 10-godišnjicu. Dom se nalazi neposredno iznad mjesta na brežuljku visokom oko 300 metara. Gradnja je većim dijelom izvedena dobrovoljnim radom članova društva.

TREĆI PLANINARSKI DOM NA KOSMAJU

Oko stotinu planinara iz Beograda i Valjeva prisustvovalo je otvorenju trećeg planinarskog doma na Kosmaju koncem 1959. godine. Novi dom izgradilo je beogradsko PD »Javor« troškom od 20 milijuna dinara. Gradnja je trajala dvije godine. Kosmaj je popularno izletište Beogradana. Dom se nalazi u jelovoј šumi na južnoj strani najvišeg vrha, na nadmorskoj visini od 450 metara, udaljen svega dva kilometra od ostalih domova na Kosmaju. U domu ima 48 ležaja, elektrika, vodovod, dvije blagovaonice i dvorana za razonodu.

NOVI PLANINARSKI DOM NA PRENJU

Planinarsko društvo »Prenj« u Mostaru otvorilo je 29 XI. 1959. novu planinarsku kuću na Prenju. To je dom koji ima dvije spačavonice, blagovaonicu, kuhinju i nuzprostorije. Nalazi se u prekrasnom predjelu na visini od oko 1.460 metara iznad šumskog pojasa u zoni planinskih pašnjaka nedaleko izvora zdrave i pitke vode kod ljetnog pastirskog naselja Bijele Vode. Nakon doma na Jezercu, koji je omogućavao prilaz Prenju sa sjeverne strane od Konjica, sada planinari imaju mogućnost prilaza i s južne strane od Mostara. Do doma na Bijelim vodama najkraći je pristup od ž. st. Vojno (10 km od Mostara), odakle vodi cesta od 16 km do planinarskog skloništa na Rujštu (1050 m). Od Rujšta ima do Bijelih

voda 2 sata hoda. Od kuće na Jezercu do novog doma ima također dva sata hoda. Od Jezerca treba krenuti putem za Boračko jezero do Dolova (oko pola sata), gdje se odvaja na lijevo put koji se penje na jug i preko Prijevorca stiže do Bijelih voda.

KOZARA DOBIVA PLANINARSKI DOM

Članovi PD »Klekovača« iz Prijedora počeli su već 1958. godine pripremati izgradnju planinarskog doma na Kozari u predjelu Kotlovače. Sredinom prošle godine dom je već bio pod krovom, a ove godine dom će biti dovršen i tako ćemo dobiti i na Kozari planinarski objekt. To će biti moderna i udobna zgrada u vrlo lijepom predjelu. U blizini doma nalazi se obilje izvora vode, pa se planira i izgradnja bazena za plivanje.

OTVORENJE PLANINARSKOG SKLONIŠTA NA PROMINI

Na Dan Republike, 29. studenog 1959. godine, Savjet planinara kotara Šibenik izvršio je svečano otvorenje planinarskog skloništa u Dōcu na Promini. I pored lošeg vremena otvorenju je prisustvovalo oko sto i pedeset što planinara što drugih prijatelja priode iz okolnih mesta. U ime Planinarskog saveza Hrvatske otvorenju je prisustvovao dr. Željko Poljak, koji je domaćinu uz pozdrave uručio i poklon PSH-a. Otvorene su pozdravili predstavnici planinarskih društava iz Splita i Kaštel Sućurca te predali kao poklon slike svojih planinarskih objekata. Nakon otvorenja skloništa planinari iz Splita izvršili su otkrivanje spomen-ploče svom pokojnom drugu Anti Deankoviću, koji je prilikom jednog izleta prije godinu dana umro na Promini.

Planinarsko sklonište nalazi se na nadmorskoj visini od oko 850 metara u šumovitom i travnatom dōcu podno južne grede najvišeg vrha Čavnovke (Čavnice). Do skloništa ima više pristupa. Markiran je put od željezničke stanice Drniš, koji vodi preko sela Badnja, podno vrha Kukavice i Čerinke, zatim pokraj pastirskih stanova Barića i Bukanica, pa do kote 850, gdje se nalazi sklonište. Ovaj put traje dva sata hoda. Lagan je pristup od sela Tepljuha (željeznička stanica) za sat i po. Isto je tako lagan pristup od željezničke stanice Siverić, odakle se put sastaje s onim od željezničke stanice Drniš. Dobri su pristupi također i od Drniša preko sela Lišnjaka ili Velušića. Sklonište za sad raspolaze jednom prostorijom (veličine 6,20 × 3,80 m), u kojoj je smje-

štena kuhinja i tri kreveta, te sa potkrovljem u kojem se nalazi deset skupnih ležajeva. Sklonište ima stalnog čuvara. Od skloništa mogući su izleti u više pravaca, do vrha Čavnovke (1148 m) i do Velikog Točka, za jedan sat hoda.

Zamisao o gradnji planinarskog skloništa na Promini pojavila se u planinarskoj organizaciji prije dvije godine: planinarsko društvo »Kamenar« iz Šibenika postavilo je sebi taj zadatok na skupštini održanoj dne 22. prosinca 1957. godine. Međutim, do realizacije te ideje dolazi tek po osnivanju Savjeta planinara kotara Šibenik, koji preuzima taj zadatok. Zahvaljujući rukovodiocima planinarskog društva »Kamenar« iz Šibenika, koji su svojim zalaganjem ostvarili veliku novčanu i materijalnu pomoć od vlasti, ustanova i poduzeća u Šibeniku, te nekim planinarama iz planinarskog društva »Promina« iz Drniša, koji su se mnogo založili na građevnim poslovima i prijevozu materijala, bilo je moguće u relativno kratkom roku od 21. lipnja do 29. studenog i sa skromnim sredstvima izgraditi i uređiti jedno vrijedno planinarsko sklonište, koje je tim vrijedniješto je prvi planinarski objekt u kotaru Šibenik.

Sklonište je već i prije otvorenja izazvalo veliki interes kod svih prijatelja prirode. Može se sa sigurnošću reći, da je ono postalo i da će u buduće sve više biti žarište planinarskog života za planinare iz većeg dijela kotara. Za sva mjeseta pod Prominom sklonište je najveći podstrek za omasovanje planinarske organizacije. Ovo sklonište od izvanredne je važnosti za planinare iz Šibenika, jer je njima Promina najbliža planina. Tu je i razlog zašto su upravo planinari iz »Kamenara« najviše pridonijeli realizaciji ideje o planinarskom skloništu na Promini.

Prigodom svečanog otvorenja skloništa Savjet planinara kotara Šibenik razmatrao je plan o gradnji planinarskog doma na Dinari. Konstatirano je, da je početnim radovima moguće pristupiti već i sa lokalnim sredstvima. Međutim, imajući u vidu značaj planinarskog objekta na Dinali koji daleko premašuje okvire kotara Šibenik, Savjet očekuje materijalnu

pomoć Planinarskog saveza Hrvatske, kao i svih onih društava koja su upućena na tu planinu (u prvom redu red s područja kotara Šibenik i Split). Planinarsko društvo »Dinara« iz Knina upravo dovršava planove o tom domu.

Branko Erak

NOVI PLANINARSKI DOM NA SUVOJ PLANINI KOD NIŠA

U rujnu prošle godine otvoren je novi planinarski dom na Suvoj planini kod Niša u Srbiji. Novi dom zove se »Bojanine Vode«, a nalazi se kod Bojaninih voda na podnožju Suve planine. Ima 70 ležaja, vrlo je lijepo ureden i predstavlja ishodišno mjesto za mnoge ture po ovoj velikoj planini.

Greben Suve planine dug je 25 kilometara. Prijevojima je rastavljen na šest masiva: Mosor, Sokolov Kamen, Golemi Kamen, Kostadinovicu sa Ržancem i Srednji Rid s Bogovim vrhom. Najviši dijelovi grebena imaju oštре vrhove, koji često podsjećaju na alpske krajeve. U vapnenačkim stijenama ima vrlo pogodnih terena za alpiniste. Sjeverno od Suve planine duboko se usjekla Crvena rijeka i tu se planina ruši strmim stijenama. Za razliku od sjeverne strane, južna strana predstavlja prostranu kršku ravan Valožje, koja se sa visine od 1500 metara blago spušta prema jugu. Valožje je bezvodni kraj, pokriven travom gdje se ljeti izgoni stoka na pašu. U suvoj planini ima i manji broj pećina, na pr. na Golasu i Ržancu. Valožje ima ponora dosta velikih dimenzija, koji komuniciraju s vanjskim svijetom putem malih otvora. Na sjevernoj strani Sokolovog Kamena ima nekih oblika sličnih ledenjačkim koritima. U njima se snijeg zadržava dosta dugo preko godine. U masivu Golemog vrha nalazi se ledenica, koju nazivaju Trem. Planina je vrlo pristupačna. Sa svih strana je okružena cestama. Sa sjeverne strane, dolinom Nišave, vodi pruga iz Niša za Sofiju, prolazeći kroz poznatu Sićevsku klisuru. Kao ishodište za Suvu planinu mogu poslužiti stanica Niška banja prije ulaska u klisuru i stanice Crvena Reka i Bela Palanka s druge strane klisure.